

Eesti Kunstiakadeemia
Arhitektuuriteaduskond
Sisearhitektuur

Sandra Goroško

KODU JA KARISTUSASUTUSE PIIRIL –
REHABILITATSIOONI TOETAV KESKKOND NOORTELE

Juhendajad:
Edina Dufala-Pärn
Kaja Pae
Konsultant:
Silver Sternfeldt

Tallinn 2020

AUTORIDEKLARATSIOON

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi käsutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
 - kuivõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.
- Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

(kuupäev)

(magistritöö autori nimi ja allkiri)

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

(kuupäev)

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

SISUKORD

RESÜMEE7
SISSEJUHATUS8
1 SÕLTUVUSPROBLEEMIDEGA LAPSED EESTIS	12
1.1 Kõigi mure – mida räägib statistika?	12
1.2 Aeg tegutseda – millised on lahendused?	15
1.3 Turvaline kodu – Tallinna Laste Turvakeskus	19
1.3.1 Nõmme tee keskus ja selle igapäevaelu	19
1.3.2 Koostöö algus Nõmme tee keskusega	24
1.3.3 Magamistoa projekt	26
2 PSÜHHOLOOGIA	30
2.1 Karistamine versus taastusravi	30
2.2 Ruumi jõud ja mõju	30
2.3 Looduse ja biofiilne disain	32
2.3.1 Fraktaalne geomeetria	38
2.4 Mööbli mõju	44
2.5 Privaatne ja kohandatav ruum	48
2.6 Katkise akna teooria	54
3 JUHTUMIUURINGUD EHK KESKKONNAD, MILLEST ÕPPIDA	56
3.1 „Lüksusvangla” - häbiplekk või eeskuju?	56
3.2 Multisensoorsed keskkonnad	60
3.3 Maarjamaa Hariduskolleegium – ideaalilähedane keskkond Eestis?	62
4 MIDA NOORED MÕTLEVAD?	68
4.1 Koostöö jätkumine keskusega	69
4.1.1 Osalemine keskuse üritustel	70
4.2.2 Töötuba	72
5. TÖÖRIISTAKASTI RAKENDAMINE TALLINNA LASTE TURVAKESKUSESSE	78

KOKKUVÕTE102
SUMMARY.106
BIBLIOGRAAFIA110

RESÜMEE

Käesolev töö otsib vastust küsimusele, mil moel saab ruum toetada sõltuvusprobleemide ja käitumisraskustega laste ning noorte rehabilitatsiooni. Uurimus koosneb statistilisest ülevaatest, mis kirjeldab sõltuvusprobleemide tõsidust Eesti ühiskonnas. Antud töö selgroots on teaduspõhine disain. Psühholoogilisi uurimusi ja teadusartikleid on tõlgendatud sisearhitektuuri keelde, millest areneb välja erinevatesse rehabilitatsiooniasutustesse integreeritav tööriistakast. See aitab tulevikus disainida sõltuvus- ja käitumisprobleemidega noortele suunatud rehabilitatsiooniasutusi eesmärgipärasemalt ja läbi ruumi häid tulemusi toetavamalt. Käesoleva töö lõpus integreerib autor tööriistakastis peituvaid võtteid olemasolevatesse Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee hoone ühe osakonna ruumidesse.

Märksõnad: noored, rehabilitatsioon, sõltuvusprobleemid, ruumipsühholoogia.

SISSEJUHATUS

Magistrantuuri astudes oli minu pähe selginenud üks mõte – oma magistritöö kaudu soovin, et keegi teine veel peale minu sellest tööst võidaks. Soovin, et minu töö oleks reaalne mõju. Soovin läbi oma töö aidata neid, kellele muidu ehk liialt tähelepanu ei pöörata. Tahan aidata sõltuvusprobleemidega lapsi ja neid, kes nende lastega igapäevaselt töötavad. Et mu töö oleks tõepõhi all ja lahendused ei sünniks pelgalt minu isikliku kõhutunde pealt, keskendun ma paljuski teaduspõhisele disainile ja psühholoogilistele uurimustele.

Pea kõik täiskasvanud on kokku puutunud alkoholi tarvitamisega ja selle võimalike mõjudega. Olgu selleks kahetsusväärne käitumine või tugev peavalu järgmisel päeval. Igatahes on selle mõju tunnetatav. Lapse ja noore organism on veel arenev ning alkohol ja teised mõnuained kahjustavad võrreldes täiskasvanuga kahekordselt noorte organismi ja aju.¹ Tervise Arengu Instituudi sõnul pole olemas sellist alkoholikogust, mis arenevat aju üldse ei kahjustaks.² Lisaks ajukahjustustele kaasneb varakult alkoholi tarvitamisega veel teisigi ohte lapse tervisele, näiteks suurem tõenäosus sõltuvusse sattuda. Murettekitavad on ka juhtumid, kus alkoholi mõju all on vigastatud ennast või langetud ise ohvriks. Joobes peaga leiavad aset kaklused, vandaalitseemised, vägistamisjuhtumid ja palju muud kahetsusväärset.³ Paraku satuvad alaealiste teele keelatud ained üha varasemas eas. Lisaks alkohoolile ei ole paljudele noortele võõrad ka narkootilised ained.

Minu töö fookuses on sügavamate sõltuvus- ja/või käitumisprobleemide ohvriks langenud lapsed ja neid ümbritsev ruum. Selliste noorte jaoks on rehabilitatsioonieesmärgiga asutused üheks võimalikuks kohaks abi saamisel. Just neile ma oma töös keskendungi. Sellised asutused on igal aastal teiseks koduks mitmesajale noorele poisile ja tüdrukule. Rehabilitatsioonikeskustes on olemas spetsialistid ja nende poolt välja töötatud programm, mis peaks noorte sõltuvusprobleeme

1 Noored. Alkoinfo – <https://alkoinfo.ee/et/moju/alkoholi-moju-tervisele/noored/> (vaadatud: 08.01.2020)

2 Noored. Alkoinfo... (vaadatud: 08.01.2020)

3 Mida teada? Alkoinfo – <http://noored.alkoinfo.ee/mis-on-alkohol/> (vaadatud: 08.01.2020)

parandama ja ideaalis minetama. Paraku ei ole sama eesmärgiga alati disainitud sealne keskkond. Ruumid ei lähtu asutuse funktsioonist, vaid on algupäraselt ehitatud muuks otstarbeks ja hiljem kohandatud üsna minimaalsete vahenditega taastusravi keskkonnaks. Üks selline asutus on Nõmme teel asuv Tallinna Laste Turvakodu, mis on minu töö fookuses. Kuigi töötajad annavad igapäevaselt endast parima, siis ruumiline lahendus ei ole toetav inimese psühholoogiale ja üldisele heaolule. Ruumi funktsionaalsust ja asjakohasust on võimalik parandada ja keskkonda laste taastusravi aspektist toetavamaks muuta.

Oma töös annan ülevaate sõltuvusprobleemide tõsidusest ja statistilistest näitajatest Eestis. Lisaks tutvustan võimalusi ja lahendusi, mida hetkel riik pakub sõltuvus- ja käitumisprobleemidega noortele. Samuti annan ülevaate noortele mõeldud asutustest, keskendudes Tallinna Laste Turvakeskusele. Nõmme tee turvakodu tegutsemist, elanikke, igapäeva rutiini ja eluolu on mul olnud võimalik ka endal kohapeal jälgida. Nendega arenes välja koostöö tänu eelmisel aastal toimunud ruumipsühholoogia kursusele. Selle raames disainisime kursusekaaslastega ühele poiste osakonnale uue magamistoala lahenduse. Uus tuba peaks vähendama probleeme privaatsuse, seotuse ja valikuvõimalustega. Kindlasti ei piisa parema keskkonna loomisest, vaid ühe toa paremaks muutmisest.

Rehabiliteeriva keskkonna kujundamisel pean üheks olulisemaks aspektiks teaduspõhisust ja teemat käsitlevaid uuringuid. Kuna probleem, millega tegelen on tõsine ja puudutab paljusid teisi inimesi peale minu, siis tajun suurt vastutust. Seega ei toetu ma oma töös kõhutundele, vaid pakun välja lahendusi, mis tuginevad teadusartiklitele ja psühholoogilistele uurimustele. Teiseks oluliseks aspektiks oma töö juures pean koostööd. Seda nii rehabilitatsioonikeskustega kui ka neis asutustes viibivate laste ja töötajatega. Nemad on oma kogemuse eksperdid ja neile annan sõna ja kaasamõtlemise võimaluse oma töös. Usun, et olles ise mitte taastusravi asutuses viibiv noor, saan sealsetelt lastelt väga palju olulist teada ning mul on, mida neilt õppida. Oma disainiprotsessist ei jäta ma välja ka keskuse töötajaid, kelle arvamus ja kogemused on samamoodi olulised. Proovin ühendada uuringutest tulenevad ruumipsühholoogilised teoreetilised teadmised, enda mõtete ja lastelt ning sotsiaaltöötajatelt saadud sisendiga.

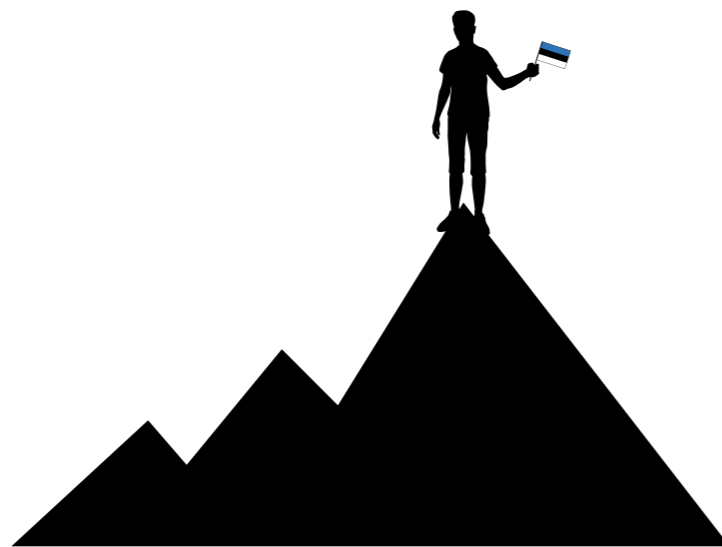
Ühendades teoreetilised teadmised, koostöö ekspertidega ja endapoolsed vaatlused, tõlgin ma kogutud teooria sisearhitektuuri keelde. Töötan välja tööriistakasti eskiislahenduste näol, mis aitavad tulevikus noortele mõeldud rehabilitatsiooniasutusi paremini ja eesmärgipärasemalt disainida. Minu poolt loodud teksti saatvad eskiisid on eelkõige sisendiks sisearhitektidele ja disaineritele, kuid võiksid olla ideede pagasiks ka keskuse töötajatele ja kollektiividele, et teha vajalike rehabilitatsiooni toetavaid muudatusi. Need eskiislahendused on esitatud töös piisavalt konkreetselt, et peamine mõte edasi anda ja samas piisavalt abstraktselt, et nende kõrvalt jääks ruumi enda loomingu ja käekirja põimimiseks. Eskiise saadavad lühikirjeldused, mis vastavad küsimustele miks peaks seda lahendust rakendama ja kuidas. Pikemalt on võimalik juurde lugeda tekstiosas. Kõik joonised paiknevad teda toetava teoreetilise tekstiosa juures.

Mina omalt poolt rakendan tööriistakasti Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee asutuse praeguse olukorra näitel. Fookusesse võtan sealse nooremate poiste osakonna. Kõike, mis on soovituslik, õige või ideaalne sellisesse juba valminud rehabilitatsiooniasutusse üle kanda ei ole võimalik. Olemasolev keskkond seab piirid, millega sekkumise puhul arvestan. Kuna selles valdkonnas ilmselt ei ole ega teki kunagi liiga palju rahalist ressursi (ma loodan, et pean siinkohal tulevikus oma sõnu sööma), siis on ka minu poolt pakutavad lahendused läbi mõeldud realiseerumise võimalusega. Eskiisprojekt, mille loon Nõmme tee keskuse teise korruse poisteosakonnale, hõlmab endas magamistubade, koridoride, ühisala ja rahunemise toa kontseptsioonide käistlemist ja uuesti lahendamist. Mina esitlen keskusele disainitud ruumilahendusi eskiisprojekti tasandil, kuid Tallinna Laste Turvakeskuse poolt on huvi ja soov muudatused hiljem ellu viia.

1 SÕLTUVUSPROBLEEMIDEGA LAPSED EESTIS

1.1 Kõigi mure – mida räägib statistika?

Eesti küündib edetabelite tippu ja seda mitte uhkust tundma paneval toonil. Oma väikese riigiga oleme Euroopas esimesed narkosurmade edetabelis.⁴ Statistas leitavad raportid näitavad, et meie edumaa narkootikumidest tingitud surmade osas on üsna pikk.⁵ Samuti haarame pjedestaalil esikoha edetabelis, mis näitab Euroopas keskmist alkoholi ostmist majapidamise kohta.⁶ Meil räägitakse vaesuses kannatavate majapidamiste rohkusest⁷, kuid siiski jätkub eestlastel raha alkoholi ostmise jaoks rohkem, kui elanikel meist jõukamates riikides. Eero Epner jutustab oma artiklis „Alkoholi lapsed“⁸ uskumatuid lugusid lastest, kelle vanemad olid alkoholikuradi küüsis. Need lapsed on näinud pealt, kuidas isa müüb maha ema riided, koduse raadio, lapse poolt armastatud nuku või tühjendab kõik tütre poolt kogutud säästud hoiukarbist selleks, et osta endale alkoholi.

4 How Estonia became the drug-overdose capital of Europe. – The Economist, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/11/12/how-estonia-became-the-drug-overdose-capital-of-europe?fsrc=scn/fb/te/bl/ed/howestoniabecamethedrugoverdosecapitalofeuropedailychart&fbclid=IwAR1JuHJVq0AMCCGUypjXMwpd4Z4qxW0zYeOOvcShfBmKIWlk9EV-F3QwLbE> (vaadatud: 12.01.2020)

5 Drug Deaths in Europe – Statista, <https://www.statista.com/chart/10320/drug-deaths-in-europe/> (vaadatud 12.01.2020)

6 Household spending on alcohol close to €130 billion. – Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190101-1?fbclid=IwAR2pSladraoTE9fWoyajtwCpBruUPxHOkKR6z8Pu7kmZi8Xl8RAnRSPfu_g (vaadatud 12.01.2020)

7 Iga viies eestlane elab suhtelises vaesuses. – Delfi, <https://arileht.delfi.ee/news/uudised/iga-viies-eestlane-ehk-ligi-300-000-inimest-elab-eestis-suhtelises-vaesuses-ja-nende-osakaal-ainult-kasvab?id=84781475> (vaadatud 11.02.2020)

8 E. Epner, Alkoholi lapsed – Levila veebruar 2020, <https://levila.ee/tekstid/alkoholi-lapsed>.

Paratamatult on täiskasvanud lastele eeskujuks ja nende käitumismuster mõjutab nooremaid tarbijaid. Nii mõnelegi lapsele jätab vanemate probleemne käitumine ja väärkohtlemine hinge sügava haava, millest täielikult ei paraneta kunagi. Mõni teine laps langeb aga ise vanemate poolt tuttavaks saanud käitumismustrite ohvriks. Järgnevas peatükis teen kokkuvõtteid Tervise Arengu Instituudi poolt välja antud uuringutest, mis käsitlevad Eesti koolinoorte tervisekäitumist antud teemal.⁹

Tervise Arengu Instituut on küsitlenud kooliõpilasi vanuses 11. –15. eluaastat ja minu töö jaoks on olulised väljavõtted just alkoholi, tubakat ja narkootilisi aineid puudutuvad numbrid. Antud statistikast võib välja lugeda, et alkoholi tarvitamine enne lubatud igat on igatahes noorte seas levinud ja populaarne. Tallinna Laste Turvakeskuse juht Priit Siig on 2018. aastal antud intervjuus toonud välja, et uuringute sõnul on iga kolmas 11-aastane laps alkoholi proovinud ja iga kolmas 13-aastane olnud purjus.¹⁰ 15-aastaselt on alkoholi tarvitanud juba suur enamus ehk ligi 70% poistest. Nendest ligi pooled on tarvitanud alkoholi enam kui kolmel päeval ehk ühekordsest proovimisest kaugemale läinud. Alkoholitarvitamise puhul ei erine nii suuresti numbrid poiste ja tüdrukute vahel. 65% 15-aastastest tüdrukutest on tarvitanud elus alkoholi ja ligi pooled teinud seda rohkem kui ühel korral.

Ka suitsetamise osas on numbrid kurvastust tekitavad. 15. aastaste poiste seast on üle poolte proovinud oma esimese sigareti. Nendest, kes on sigaretti proovinud, on suurem osa teinud seda 11-aastaselt või varem. See on hirmuäratavalt vara. Natuke üle 30% 15-aastaselt sigaretti proovinud noortest tarvitavad seda enam kui kolmel päeval nädalas. Ka see näitab, et sõltuvusse langemine noores eas ei ole keeruline. Tütarlaste puhul on statistika küll natuke leebem, kuid võiks olla tunduvalt parem. 15-aastaste tüdrukute seast on sigaretti proovinud pisult alla poolte. Nendest, kes on seda proovinud, on enamus teinud seda siiski mõned aastad poistest hiljem ehk 14-aastaselt. Samas on nendest, kes on sigaretti proovinud, ligi 30% teinud seda viimasel ajal rohkem kui kolmel

9 Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2017/2018 õppeaastal. – Tervise Arengu Instituut.
10 Priit Siig, Intervjuus õpetajate lehele – Õpetajate Leht 18.02.18, <https://opleht.ee/2018/02/999-protsendil-juhtudest-on-turvakeskusesse-joudnud-lapsed-probleemsest-kodust/> (vaadatud: 11.02.20)

korral nädalas ehk regulaarselt. Need numbrid viitavad sigareti sõltuvust tekitavatele omadustele ja arvestades määratud vanusepiirangut võiksid jääda need esmakordsed tarbimised pea kõikidel noortel hilisemasse ikka. Viimastel aastatel kasvatanud e-sigarettide populaarsus kajastub samuti statistikas. Kui 15-aastased sigaretti proovinud poisid on alustanud 56% ulatuses tavalise sigaretiga, siis 11-aastastest poistest 76% on alustanud hoopis e-sigaretiga.

Kanepisuitsetamisega on kokku puutunud neljandik 15-aastastest poistest. 15–16 aastastest õpilastest on 38% vähemalt korra elus mõnda narkootikumi proovinud¹¹. Sotsiaalministeeriumi “Laste ja perede arengukava 2012–2020” toob välja tõusutrendi narkootikumide tarvitamises: kui 1995. aastal oli elu jooksul mingit narkootilist ainet proovinud 7% 15–16-aastastest koolinoortest, siis 2007. aastal oli vastavaks osakaaluks 30%.¹² Põhjusena toob sama aruanne välja õigeaegselt diagnoosimata ja ravimata laste psüühikahäired, mis aitab kaasa sõltuvushäirete kujunemisele. Viimased andmed näitavad, et sagenenud on haiglaravi psühhoaktiivsete ainete tarvitamisest tingitud psüühikahäirete ja lapseas alanud käitumis- ja tundeeluhäirete tõttu.¹³

Tervise Arengu Instituudi (TAI) läbi viidud küsitlustes on uuritud ka eluga rahulolu ja läbisaamist vanematega. Statistikast joonistub välja selge muster mõnuainete tarvitamise ja üldise eluga rahulolemise vahel. Alkoholi või tubakatooteid 15–aastaselt mitte tarvitanud noored hindavad eluga rahulolu skaalal madal kuni väga kõrge suure enamusega kõrgelt või väga kõrgelt. Samuti leiavad need noored, et muredest rääkimine kodus ema või isaga on nende jaoks pigem kerge. Vastupidiselt, sõltuvustaineid tarvitanud noored peavad vanematega muredest rääkimist raskeks. Need näitajad tõestavad jälle, kui oluline on perekonna panus lapse normaalsesse kasvamisse ja arengusse. Paljud probleemid saavad alguse kodust ja on ära hoitavad vanema-lapse õige suhtluse abil. Mida lihtsam on muredest rääkida vanemaga, seda vähem minnakse abi ja vastuseid otsima

11 A. Veimari, Eesti narkosurmad püsivad jätkuvalt Euroopa tipus – Lõuna Eestlane 19.04.2018, <https://lounaestlane.ee/eesti-narkosurmad-pusivad-jatkuvalt-euroopa-tipus/> (vaadatud 12.01.2020)

12 Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond Laste ja perede arengukava 2012–2020 – Sotsiaalministeerium

13 Targad vanemad, toredad lapsed ...

mujalt, näiteks alkoholist. Muidugi on alati erandeid, kuid nii statistilised andmed kui ka vestlused noorsootöötajatega annavad mõista, et vanema hoolitsuse korral on tõsised probleemid harvemad tekkima ja lapsevanemate abi ning koostöö tahtel on tekkinud probleeme tunduvalt lihtsam ravidada.

Tallinna Laste Turvakeskuse juhi Priit Siigi sõnul alustavad lapsed meelemürkide tarbimist aina varem ja noorim sõltuvusprobleemidega Tallinna Laste Turvakeskusest abi saanud laps oli vaid 8-aastane.¹⁴ See järjekordne väide näitab, et teemat tuleb tõsiselt võtta ja tegutseda selle nimel, et mõnuainete tarvitamised ei algaks enne lubatud vanust. Uuringu järgi on alkoholi tarvitamisega alustamise ea ja hilisema sõltuvuse vahel ka oluline seos. Nimelt satuvad alla 14-aastasena alkoholi tarvitama hakanutest pea pooled (47%) elu jooksul alkoholisõltuvusse. Seevastu, alustades alkoholi tarbimisega 21-aastaselt või vanemalt, langeb sõltuvusse vaid 9%. See tähendab, et mida noorem on alkoholi tarvitamist alustada, seda suurema tõenäosusega tekib elu jooksul kas alkoholi või muu uimasti sõltuvus.¹⁵

1.2 Aeg tegutseda – millised on lahendused?

Kus on mure, seal on proovitud leida ka lahendusi. Eestis olev tugisüsteem hõlmab nii internetilehekülgi, kus nooruk saab kirjutada oma probleemist nõustajale kui ka ravisutusi, mis nõuavad pikemaajalist kohapeal viibimist. Internetilehekülgedest on üks populaarsemaid noortele suunatud lehti on alkoinfo¹⁶. Sealt lehelt võib leida nii informatsiooni üldiselt alkoholi tarvitamise kahjulike mõjude kohta kui ka viiteid, kust leida abi. Veebilehekülgi, mis pakuvad võimalust spetsialistidega kontakteerumiseks nii telefoni kui kirjalikul teel on teisigi¹⁷. Siinkohal oleks huvitav uurida edasi selliste lehtede mõju noortele. Kui hästi neid teatakse? Kui tõsiselt neid võetakse? Kui palju päriselt pöörduvad

14 H. Nemsitsveridze, Laste turvakeskuse juht: lapsed alustavad meelemürkide tarbimist aina varem, noorim meieni jõudnud laps oli 8-aastane – Delfi 27.08.2018, <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/laste-turvakeskuse-juht-lapsed-alustavad-meelemurkide-tarbimist-aina-varem-noorim-meieni-joudnud-laps-oli-8-aastane?id=83477649> (vaadatud: 12.01.2020)

15 Mida teada? – Alkoinfo, <http://noored.alkoinfo.ee/mis-on-alkohol/> (vaadatud: 08.01.2020)

16 noored.alkoinfo.ee

17 Toon välja mõned lehed: www.peaasi.ee, www.enesetunne.ee, www.lahendus.net, www.lasteabi.ee

noored ise interneti poole abi saamise eesmärgil?

Mitmed haiglad nii Tallinnas kui ka mujal Eestis pakuvad sõltuvusprobleemidega noortele ambulatoorset teenust. Mõned asutused ja haiglad pakuvad ka psühholoogilist nõustamist, mille sagedus ja periood on individuaalsed. SA Tallinna Lastehaigla pakub ka lühiajalist statsionaarset võõrutusravi sõltuvusprobleemidega noortele vanuses kuni 17 eluaastat. Kõige noorem abi saaja oli 2018. aastal ravil viibinud 8-aastane laps. Tallinna Lastehaiglas kestab võõrutusravi keskmiselt 2–4 nädalat. Sellel ajal toimuvad õppetöö kõrvalt ka erinevad teraapiad ning lastele õpetatakse sotsiaalseid toimetulekuoskuseid.¹⁸

Üheks uusimaks võõrutusravi lastele pakkuvaks asutuseks on 2019. aasta alguses avatud Torujõe noortekodu Kohtla-Järvel. Ida-Virumaal on sõltuvusprobleemid suuremad kui riigi teistes piirkondades ja seetõttu tuleb sõltuvusprobleemidega noorukite rehabilitatsiooni seal kohapeal panustada¹⁹. Tegemist on tuberkuloosihaiplast ümber ehitatud hoonega, kus kohapeal toimub ka õppetöö. Kokku on keskus kohti 16 noorele, kes saavad kuni kahe aasta vältel statsionaarset sõltuvusravi nii psühholoogide, meditsiini-, sotsiaal-, kui ka noosootöötajate poolt. Tegemist on keskusega Eestis, kuhu võivad pöörduda 13–18 aastased noored sõltumata nende registrijärgsest elukohast.²⁰

Kõige lühiajalisemalt abi pakub noortele kainestusmaja, mis avati 2015. aastal Tallinna Laste Turvakodus. Tegemist on esimese spetsiifiliselt noortele suunatud kainestusmajaga Eestis. Sinna tuuakse joores alaealine kainenema, kui politseil ei ole võimalik ühendust saada lapsevanemaga. Nõmme teel asuvad kainestusmajas on 4 voodikohta poistele ja tüdrukutele. Kohapeal on olemas pesemise ja hommikusöögi võimalus.²¹

¹⁸ Narkomaania ravi ja rehabilitatsioon – Tervise Arengu Instituut. Infoleht.

¹⁹ TAI laiendab sõltuvusprobleemidega alaealiste ravivõimalusi – Tervise Arengu Instituut 27.12.2017, <https://www.tai.ee/et/instituut/pressile/uudised/4268-tai-laiendab-soltuvusprobleemidega-alaaliste-ravivoimalusi> (vaadatud: 13.01.2020)

²⁰ R. Kundla, Probleemsed noored saavad oma elu muuta Kohtla-Järvel Torujõe noortekodus – ERR 26.03.2019 <https://www.err.ee/923688/probleemsed-noored-saavad-oma-elu-muuta-kohtla-jarvel-torujoe-noortekodus> (vaadatud: 13.01.2020)

²¹ Öine turvakoduteenus – Tallinna Laste Turvakeskus, lasteturva.ee. (vaadatud: 13.01.2020)

Sarnaseid noortega tegelevaid asutusi on Eestis veel. Ükski eelmainitud asutus ei ole ehitatud just noorte rehabilitatsiooni eesmärgil vaid pigem on proovitud seda kuskile olemasolevasse hoonesse võimalikult lihtsalt ja soodsalt kohandada. Asutus, mis on valminud lähtuvalt psühholoogide, sotsiaalpedagoogide ja probleemste lastega töötava personali sisendil, on Maarjamaa Haridukolleegeium. 2016. aastal valmisid uued õppehooned, mis on suunatud suure abivajadusega psüühikahäiretega ja käitumisprobleemidega põhikooli lastele. Koolil on kaks õppekohta: Emajõe õppekeskus Tartu külje all Kaagveres ja Valgejõe õppekeskus Tapal. Varasemalt on need õppekeskused tuntud kui Kaagvere ja Tapa erikoolid.²² Kui ideaalilähedane on Maarjamaa Haridukolleegeiumi õppekeskkond, kirjutan pikemalt juhtumiuuringute peatükis.

Järgmine samm peale eelmainitud erikoole, kuhu probleemidesse sattunud noore tee võib viia, on Viru vangla noorteosakond. Tegemist on 250-kohalise osakonnaga, kuhu paigutatakse kõik alaealised süüdimõistetud ja vahistatud ning kõiknoored süüdimõistetud.²³ Eisa öelda, et sõltuvus- või käitumisprobleemidega kaasneb alati kuritegevus, kuid pahatihti see nii kipub minema. Seltskonnad, kuhu satutakse, keerulised olukorrad kodus, olematu vanemlik eeskuju ja hoolivuse puudumine on kõik põhjused, mis aitavad olukorral nii kaugele minna. Nii võib öelda, et mitmete laste jaoks on sellised erikoolid ja rehabilitatsiooniasutused viimaseks sammuks ja pääseteeks enne vanglat. Seega rehabilitatsiooni toime ja heade tulemuste saavutamine on äärmiselt oluline. Kui ruumil on võimalus sellele kaasa aidata, et tohiks jätta seda võimalust üheski asutuses kasutamata.

Oma uurimustöö raames olen kokku puutunud kümnete sotsiaaltöötajate, psühholoogide ja kasvatajatega. Eriliselt toon välja Tallinna Laste Turvakodu ja Maarjamaa Hariduskolleegeiumi personali, kes on mind soojalt enda juures vastu võtnud ning valmis alati aitama. Hea meel on kuulda ja näha, kuidas inimesed tahavad probleemidega lapsi aidata. Nad on kangelased, kes tahavad märgata ja suudavad sekkuda. Vestlustest rehabilitatsiooniasutuste töötajatega on jäänud kõlama tahe lapsi aidata ka peale programmi lõppu. Näiteks Maarjamaa

²² Maarjamaa Haridukolleegeium – <https://mhk.edu.ee> (vaadatud 15.03.2020)

²³ Viru Vangla – Viru Vangla, <https://www.vangla.ee/et/asutused/viru-vangla> (vaadatud 10.05.20)

Hariduskolleegiumis kuulsin, et pedagoogid ja psühholoogid on vastutulelikud ja koostööaldisid, vajadusel valmis minema lapse koju. Samuti minnakse aeg-ajalt kaasa uude kooli, et kohanemine peale programmi lõppu läheks võimalikult sujuvalt. Järelprogrammi kui sellist Eestis hetkel ei ole ja see on suur probleem. Positiivne on, et sellise programmi olemasolu nimel töötatakse.

Mis saab praegu lastest peale rehabilitatsiooniasutustest naasemist, kui aeg on käia jälle oma teed? On neid, kellel tekib tagasilangusi, mis saadavad nad uuesti eriprogrammiga kooli. Peaaegu igal lapsel tekivad oma usaldusisikud, kellega suheldakse peale programmi lõppu edasi. Nendega jagatakse edusamme, kuid pöörduakse ka murede ja abipalvetega, kui tuntakse, et midagi hakkab jälle allamäge minema.²⁴ Tartu Ülikoolis valminud magistr töö raames uuris sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala tudeng Regina Saksing erikoolidest tulevate laste sulandumist tavakooli. Töös tuli välja, et sulandumine ei lähe alati lihtsalt ning lastel tuleb silmitsi seista eelarvamustega. Ühes lõigus tõi Saksing välja järgmise: „Ebameeldivust tekitas [erikoolidest naasavatele lastele] seegi, kui aineõpetajad, kes nende tausta ei teadnud, küsisid terve klassi ees, kust koolist õpilane tuli. Loomulikult ei tahtnud nad oma erikoolitausta sellisel moel eksponeerida ja valetasid.”²⁵ See viitab sellele, et ka tavakoolid võiksid rohkem panustada laste võimalikult valutsusse naasemisse ja mitte panna neid end halvasti tundma.

Kui meil on olemas reaalne mure, siis tuleks ette võtta selle lahendamise süstemaatiliselt. Alustada uute asutuste loomist disainiprotsessis täiesti algusest – strateegia välja töötamisest ja teenusedisainist. Sinna juurde juba õiget funktsiooni järgiv hoone ja taastusravi toetav interjäär. Kuna vajadus lastele suunatud abi pakkuvate asutuste järgi kasvab, plaanib riik rajada kaasaegse lastepsühhiaatriakeskuse, mille tegevus oleks seotud laste ja noorukite vaimse tervise probleemide lahendamise ja ennetamisega.²⁶

²⁴ Autori suulised vestlused Maarjamaa...

²⁵ M.-L. Pintson, Magistr töö: erikoolist tulnud lapsel on keeruline sulanduda tavaellu – Tartu Postimees 08.07.2017, <https://tartu.postimees.ee/4169895/magistr-erikoolist-tulnud-lapsel-on-keeruline-sulanduda-tavaellu> (vaadatud 15.03.2020)

²⁶ Laste ja perede arengukava 2012–2020 Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Sotsiaalministeerium 2011, täiendatud 2013, lk. 39.

1.3 Turvaline kodu – Tallinna Laste Turvakeskus

Mitmeid võimalusi laste abistamiseks pakub veel Tallinna Laste Turvakodu. Tegemist on asutusega, mis avas ukse juba 1993. aastal, olles vanim turvakodu Tallinnas.

Hetkel kuulub turvakeskuse alla kokku neli erineva eesmärgiga keskust. Esimene nendest on Lilleküla keskus, mis pakub kaitset ja hoolt lastele vanuses 3–17. Sinna keskusesse satuvad lapsed sagedamini koduvägivalla, hoolimatuse, venema alkoholismivõi narkomaania ning elukoha kaotuse järgi. Lilleküla keskus viibivad lapsed alates ühest päevast kuni aastani. Tegemist ei ole kinnipidamisastusega ja hoolealustele tagatakse võimalus liikuda vabalt, sealjuures käia edasi oma tavapärasel koolis. Kohapeal on olemas toetav personal, kes aitab lapsi nii koolitegevustes kui pakub erinevaid mängu- ja tegevusi. Lastel on võimalus saada psühholoogi ja meditsiiniõe tuge. Sarnase eesmärgiga on ka teine allüksus Männi Turvakodu, mis avati 2016. aastal. Selle keskuse peamine eesmärk on hoolitseda laste eest, kes on jäänud ilma vanema hoolitsuseta. Koos kohaliku omavalitsusega proovitakse leida parim lahendus lapse edasise elu korraldamiseks.^{27,28}

Kolmanda keskusena kuulub veel Tallinna Laste Turvakodu alla Ema ja lapse turvakoduteenus, mille asukohta proovitakse hoida varjatuna. Antud keskkond pakub turvateenust emadele ja lastele, kes kannatavad koduvägivalla all või vajavad muul põhjusel kaitset. Turvakodu pakub neile toetavat keskkonda, kus üheskoos tehakse süüa, veedetakse aega ja pakutakse üksteisele emotsionaalset tuge. Keskus funktsioneerib nagu turvaline kodu ja on aadressilt varjatud selle jätkamise eesmärgil.

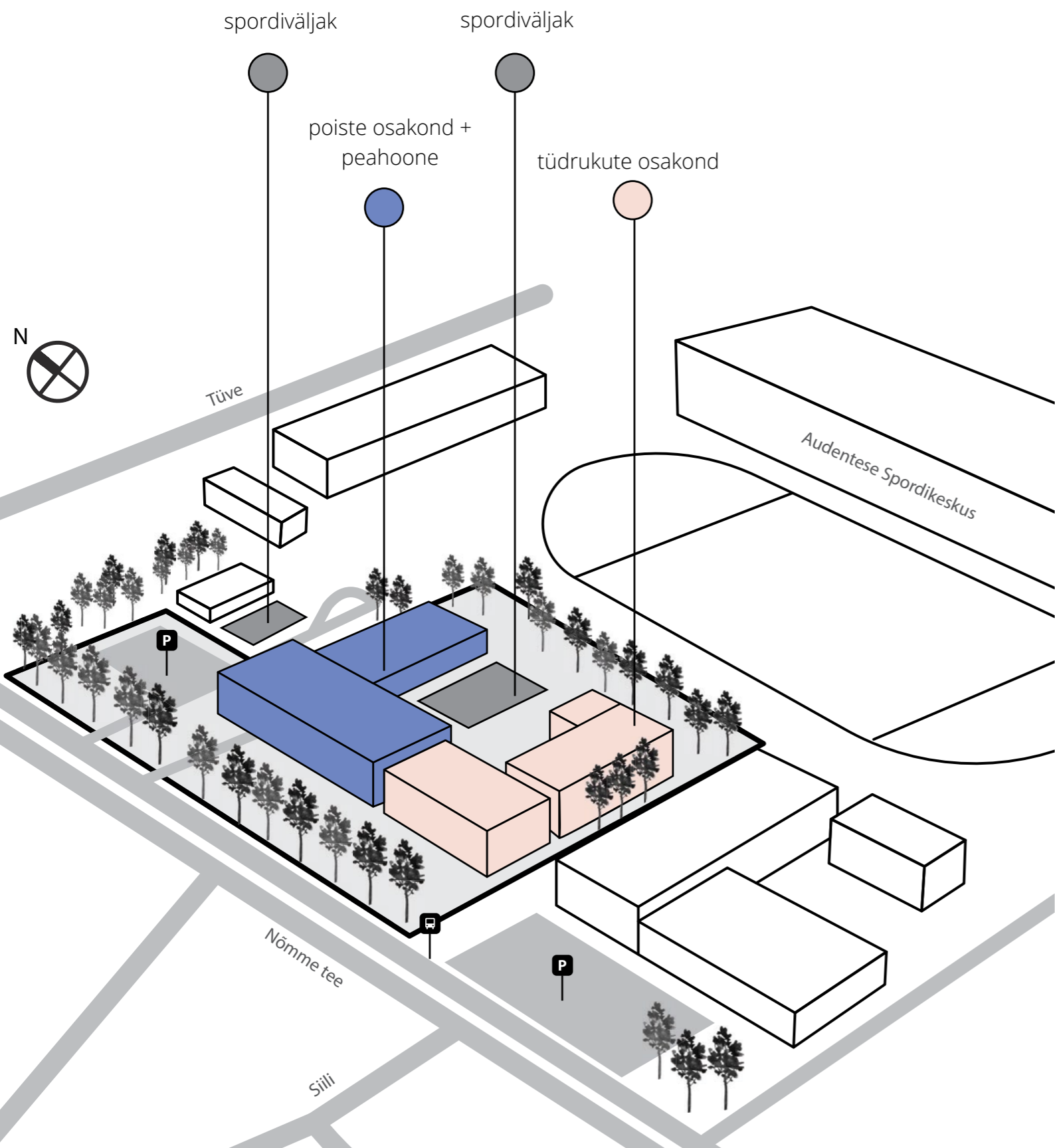
1.3.1 Nõmme tee keskus ja selle igapäevaelu

Tallinnas Nõmme teel paikneb Tallinna Laste Turvakeskuse alla kuuluv neljas asutus, mis on mõeldud sõltuvus- ja käitumisprobleemidega laste taastusraviks.

²⁷ Tallinna Laste Turvakeskus – www.lasteturva.ee

²⁸ Autori märkmed vestlustest Tallinna Laste Turvakeskuse töötajatega. Märkmed autori valduses.

Joonis 1:

TALLINNA LASTE TURVAKESKUS NÕMME TEEL

Keskus rajati 2000. aastal, mil oli suurenenud narkootilisi aineid tarvitanud alaealiste hulk. Turvakeskust haldab Tallinna Sotsiaal ja Tervisehoiuamet. Tol hetkel 14-kohaliseks rajatud keskus on tänaseks päevaks kasvanud 48-kohaliseks, pakkudes teenust noortele vanuses 10–17 eluaastat. Probleemseid lapsi on olnud ka nooremaid, noorim neist vaid 8-aastane poiss²⁹. Keskuse 48 kohta jagunevad võrdselt ära poiste ja tüdrukute vahel. Mõlemad osakonnad jagunevad omakorda kaheks: nooremate ja vanemate poiste/tüdrukute osakondadeks.³⁰

Nõmme tee keskusesse suunatakse lapsi läbi laiema võrgustiku. Sellesse võivad kuuluda peale lapse veel pere, Tallinna Sotsiaal- ja Tervisehoiuamet, alaealiste komisjonid, lastekaitse, arstid, kool ja politsei. Lapse poolt on vajalik vaba tahe seda programmi läbida. Olles saanud teenusele, kestab see keskmiselt 6–9 kuud. Peamised sõltuvusprobleemid, mille tõttu lapsed sinna satuvad on seotud alkoholi ja narkootikumidega. Samuti ei ole võõrad ravimite või tabelitsõltuvused. On ka lapsi, kellel on käitumishäired. Just tütarlaste seas olen mitmetes asutustes kuulnud muresid enesevigastamisega. Enamasti on kõik need erinevad probleemid alguse saanud kodudest, kus lapsed on jäetud tähelepanuta. Isegi kui pere on korralik või “normaalne”, võib laps langeda eelnimetatud probleemide küüsi. Tema jaoks ei leita lihtsalt aega.

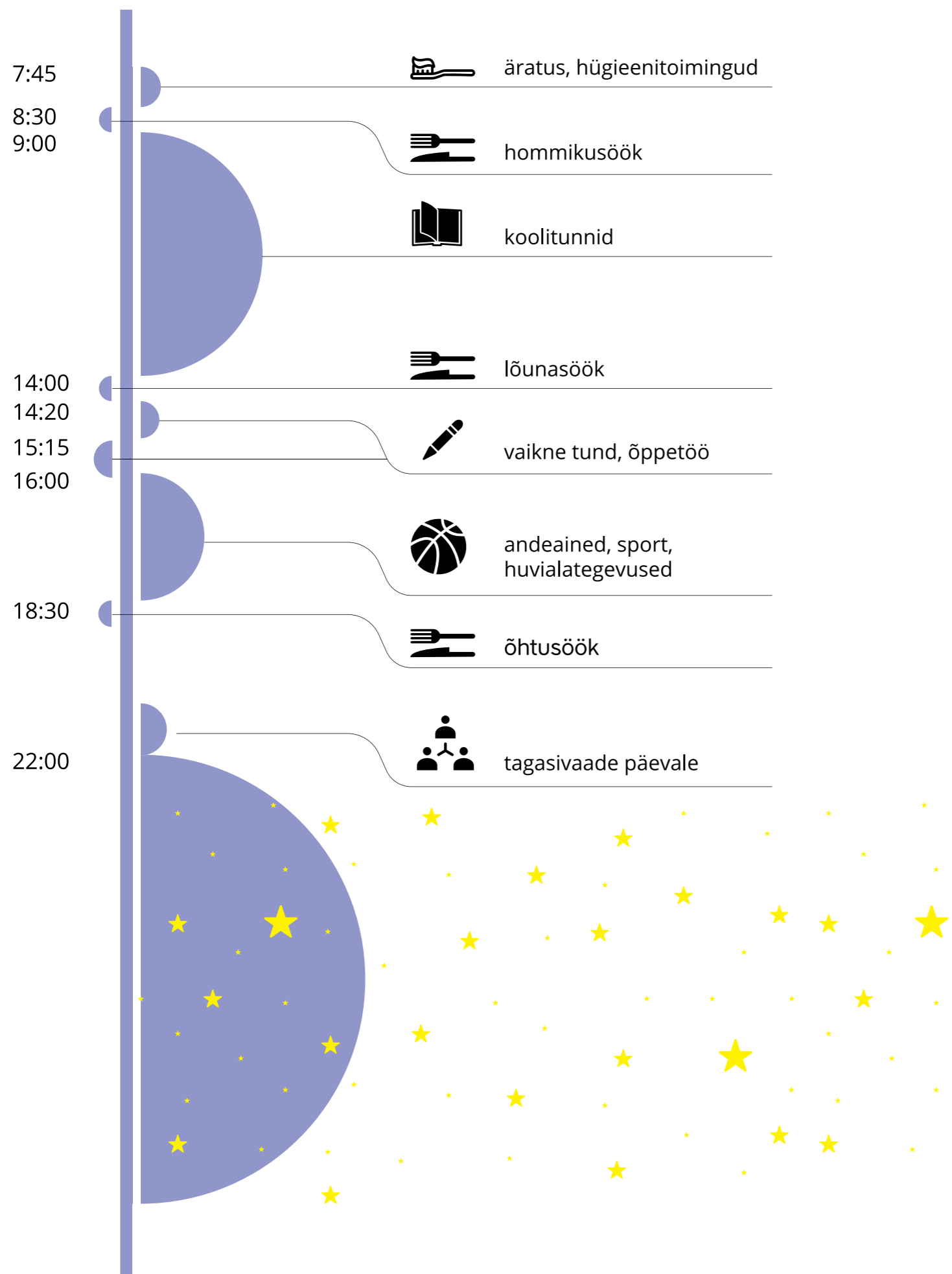
Kohapeal on väga oluline koostöö psühholoogide, lapse ja pere vahel. See tagab suurema tõenäosusega positiivse arengu ja käitumise ka pärast programmi läbimist. Igapäevaselt jätkab laps keskusel oma õpingutega umbes neljaliikmelises klassis. Põhikooli lõpueksamid sooritatavad noored enda koolis. Keskuse töötajate sõnul on nende seas väga tarku ja teravaid õpilasi, kellel koolitööga probleeme pole ning eksamid sooritatakse suurepärase tulemustele. Nende laste ja noortega on õppetööliselt mure vastupidine- kuidas tagada neile turvakeskuse tingimustes samaväärne hariduslik areng nagu tugevamas tavakoolis? Turvakeskus hoiab silma peal ka laste tervislikul seisukohal.³¹

²⁹ H. Nemsitsveridze, Laste turvakeskuse juht: lapsed alustavad meelemurkide tarbimist aina varem, noorim meieni jõudnud laps oli 8-aastane – Delfi 27.08.2018, <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/laste-turvakeskuse-juht-lapsed-alustavad-meelemurkide-tarbimist-aina-varem-noorim-meieni-joudnud-laps-oli-8-aastane?id=83477649> (vaadatud: 12.01.2020)

³⁰ Autori märkmed vestlustest Tallinna Laste Turvakeskuse töötajatega. Märkmed autori valduses.

³¹ Autori märkmed vestlustest Tallinna...

24 TUNDI NÕMME TEE KESKUSES

Nõmme tee turvakodus algab päev kella kolmveerand kaheksa paiku äratuse ja hügieenitoimingutega. Sellele järgneb poole üheksast hommikusöök, peale mida algab lastel koolipäev nagu teistelgi eakaaslastel. Kell kaks päeval ootab lapsi lõunasöök, millele järgneb vaikne tund. Vaikse tunni ajal peaksid lapsed olema oma tubades, olema omaette. Sel ajal saab laps teha ära koolitundidest antud kodused ülesanded, lugeda või joonistada. Kui vaikne tund kella neljast läbi saab, on lastel võimalus üheskoos aega veeta või tegeleda oma huvitegevustega. Turvakeskus on loonud väga head tingimused nii sportimiseks kui huvialaringides jätkamiseks. Keskuses on kohapeal olemas väike jõusaal, pallimängu väljakud, käsitööklassid ja bändiruum. Viimases on lastel võimalik õppida või harjutada erinevaid pille. Huvitegevuste vahepeal on veel õhtusöögi aeg. Ühistegevustena saab vabaajaveetmise ruumides mängida ka piljardit või lauamänge. Lastel on võimalus kasutada graafiku alusel arvutit. Päev lõpeb tagasiside ringiga, kus peegeldatakse lõppenud päeva teiste laste ja oma osakonna töötajatega.³²

Turvakeskuses on igapäevaselt tööl ühe osakonna kohta vähemalt kaks lastega tegelevat kasvatajat. Üks nendest on tööl päevasel ajal ja teine lisaks ka öisel. Töötajaskond toimiva teenuse taga on tegelikult päris suur. Sinna kuuluvad juhatajad, psühholoogid, sotsiaalpedagoogid, kokad ja veel mitmed teised. Töötajaskond kellega olen kokku puutunud on keskuses meeldiv ja hoolitsev. On tuntav, kuidas laste heaolu on seatud esikohale ja nende eest hoolitsetakse. Otsitakse erinevaid koostöö võimalusi ka väljaspool keskust, et noored saaksid näiteks töökogemust või lihtsalt osa kultuurilistest ja arendavatest sündmustest. Keskuses korraldatakse traditsioonilisi väljasõite ja üritusi ka kohapeal. Iga-aastaselt toimuvad näiteks playback, moेतendus, jõulupidu ja teised üritused. Mõnest neist õnnestus ka minul osa saada.

³² Autori märkmed vestlustest Tallinna...

1.3.2 Koostöö algus Nõmme tee keskusega

Magistriõppe esimese aasta sügisel läbis minu kursus ruumipsühholoog Silver Sternfeldti juhendamisel ruumipsühholoogia kursuse. Antud õppeaine toimus koostöös Tallinna Laste Turvakeskusega. See oli minu jaoks nendega esimene kokkupuude. Kohe projekti alguses külastasime Nõmme teel asuvat Tallinna Laste Turvakeskust, kus meid viidi kurssi keskuse tegevuse ja missiooniga. Kohapeal tutvusime nii töötajate kui ka 2018/2019 õppeaastal keskuses viibinud lastega. Visiidi järel tekkis mul soov sealseid lapsi aidata ning ellu viia positiivseid muutuseid keskuse ruumides.

Ruumipsühholoogia raames viisime keskuses läbi uuringud, et välja selgitada, kuidas on sealsetel elanikel rahuldatud kolm psühholoogilist baasvajadust: autonoomia, kompetentsus ja seotus. Vastuste saamiseks, töötasime läbi Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scales küsimustiku³³. Antud küsimustiku alusel on võimalik välja arvutada skaalad, millisel tasemel on rahuldatud eelnevalt mainitud baasvajadused antud küsimustikus osalejatel. Kui need vajadused ei ole keskuses viibivatel lastel täidetud, ei saa nad seal keskuses tunda end hästi ega võtta maksimumi neile pakutavast rehabilitatsiooni programmist.

Tulemusi analüüsid selgus, et suurimaks probleemiks on vähene seotus keskusega ja piiratud võimalus lastel endal otsuseid langetada. Lisaks tuli küsitlusest välja ja jäi turvakeskuses läbi viidud intervjuudest kõlama laste mure privaatsuse puudumisega. Koolil oli turvakeskusega kokkulepe hakata tulemuste põhjal ümber disainima rahunemistuba. See on ruum, mida lapsed omavahel kutsuvad VIP toaks. Sinna viiakse keskuses viibiv laps juhul, kui teda on vaja karistada, teistest lastest eemaldada või rahunema saata. Lastega suheldes sain aru, et neid see ruum niivõrd ei kõneta. Paljud polnud sinna kordagi sattunud või ei pidanud seda enda jaoks oluliseks kohaks. Vesteldes lastega, taipasin, et neid kõnetavad rohkem üldalad ja magamistuba. Kuna privaatsuse puudumine

³³ M. Vansteenkiste & R. M. Ryan, Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scales, 2013.

jagatud magamistoas tundus prioriteetne probleem, moodustasime lisaks rahunemistoaga tegelevale grupile veel teise, mistöötas magamistoa probleemide lahendamiseks. Sinna kuulus veel peale minu keskkonnadisaini õppeprogrammi esimese kursuse tudeng Marju Randmer-Nellis. Hilisemas staadiumis liitusid meiega minu kursusekaaslased Kaarel Kuusk ja Mari-Liis Raudjärv. Fookuses oli meil vanemate poiste osakond esimesel korrusel ja nende magamistoad.

Kevadsemestril 2018/2019 keskendus turvakeskuse projekt disainile ja meid asusid juhendama Andrea Tamm, Marie Vinter ja Kärt Ojavee. Ruumi tervikkontseptsiooni loomise kõrvalt tegelesime materjalide otsingutega. Näiteks põrandamaterjali puhul tuli arvestada justkui avaliku kodukeskkonnaga, mis on juba ambivalentne lähteülesanne. Ühest küljest soe ja jala all mõnus materjal pidi üle elama mitmeid võimalike õnnetusi ning olema lihtsasti hooldatav. Samuti pidid olema kõik materjalid tervise sõbralikud ning võimalikult naturaalsed. Alati kõiki soove polnud võimalik täita, mistõttu tuli teatud funktsionaalsusi prioritseerida. Keskusesse disainides tuli silmas pidada tavapärasest kõrgemaid turvalisuse nõudeid, et laps ennast kogemata ega tahtlikult ei vigastaks. Turvakeskuses oli aastatega kogunenud õppetunde, mis tegid nad äärmiselt ettevaatlikuks. Näiteks on lapsed eelnevalt ennast tahtlikult vigastanud ruloodega, söönud taimi ja peitnud keelatud aineid erinevatesse kohtadesse. Seega tuli lähtuda sellest, et kõik oleks laste jaoks turvaline ja töötajate jaoks võimalikult läbipaistev.

Töö käigus tekkis ka mõningaid konflikte psühholoogilise teooria ja konkreetse turvakeskuse praktika vahel. Näiteks on psühholoogias tõestatud, et loodus peaks mõjuma inimesele taastavalt ja rahustavalt.^{34,35} Seda ideaalis välikeskkonnas kogedes, kuid ka panus taimede, siseaedade kujul toimib samuti. Teoorias peaks isegi looduspildid keskuses olevatele lastele hästi mõjuma. Praktikas väitsid lapsed, et nende toa seintel olevad loodusfotod mõjuvad neile provokatiivselt ja tekitavad negatiivseid emotsioone. Nead on keskuses suletud uste taga ja neil puudub võimalus saada enda tahtel ruumist välja. Oma magistritöö raames

³⁴ R. Kaplan, S. Kaplan, The Experience of Nature. A Psychological Perspective. – Cambridge University Press 1989.

³⁵ R.S. Ulrich, R. F. Simons, B. D. Losito, E. Fiorito, M. A. Miles, M. Zelson, Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments – Journal of Environmental Psychology 1991 (11), lk 201-230.

proovin leida alternatiivi loodusfotole, mis ei mõjuks lastele ebameeldivalt, kuid aitaks kaasa nende paremale puhkamisele ja taastumisele.

1.3.3 Magamistoa projekt

Magamistoaaga projekti raames võtsime enda jaoks põhifookusesse privaatsuse tagamise. Disainiprotsessi alguses tegelesime pesa loomisega, mis oleks eraldiseisev objekt ruumis. Pesa oma olemuselt oli meie visiooni järgi privaatne, vähe ruumi võttev ja teisaldatav. Nii oleks see jõudnud ka teistesse tubadesse. Kiirelt liikusime kohaspetsiifilisemaks ja proovisime leida varianti, kuidas pesa tekiks antud toas loomulikumalt näiteks lapse voodi ümber. Soovisime pakkuda lapsele võimalust ka ise rohkem toa väljanägemisse sekkuda ja disainida keskkonda enda ümber. Nii suureneks lapse side oma ruumiga. Lõpuks jõudsimme kangalahendusteni, mis kinnitusid lakke, jagades laste magamistoa kaheks. Paljudel poistel oli tugev arvamus, millist värvitooni nad oma toas soovivad näha. Läbi antud lahenduse andsime neile võimaluse oma toa värvilahendust kujundada kangatoonid kaudu. Kangas liikus laes siinidel, mis andis poistele võimaluse ise otsustada, kas lükata kardin kõrvale või tekitada eraldussein vahele.

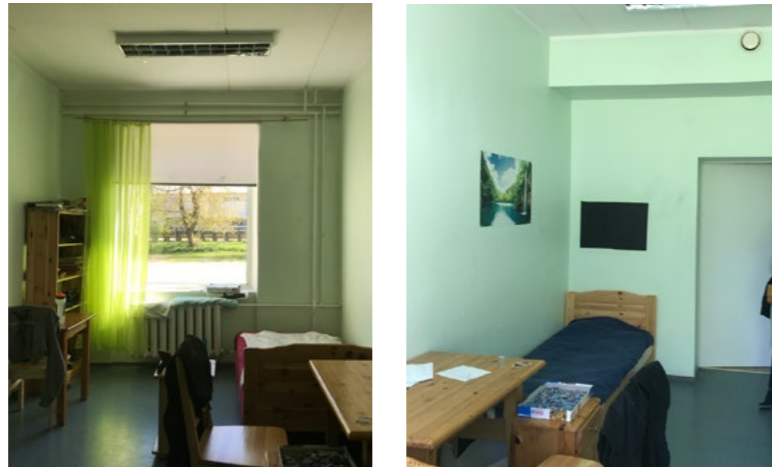
Voodi kõrvale seinale lisasime ka perforeeritud vineeri. Meie algne lahendus nägi ette toa keskel rippuva kanga kinnitamist seinal olevale vineerile. Praktikas osutus see liiga keeruliseks, et poisid kohapeal seda võtet kasutama hakkaksid. Meie teine ettepanek keskusele oli anda poistele võimalus puidutöö tunni raames meisterdada perforeeritud vineerile kinnituvad riivulid. Hetkel ei ole ka see eesmärk tööle hakanud. Pigem on vineer seinas kulukas ja laste jaoks keeruliste kasutuseesmärkidega. Minule oli see hea võimalus õppimiseks, et magistritöö projekti raames selliseid kitsaskohti paremini ette näha. Valminud tuba töötas hästi 1:1 prototüübina, mis aitab näha potentsiaalseid edasiarendusi.

Põrandamaterjaliks valisime heleda puitimitatsiooniga vinüülmaterjali LVT. Antud valik osutus kõige praktilisemaks, olles lihtsasti puhastatav ja vastupidav

nagu laminaat, kuid jala all pehme kui puit. Lisaks aitas põrandamaterjali valik tuppa tuua loodust ilma lapsi ärritamata. Ka hinna poolest oli ta keskuse eelarvele kohane. Seinte puhul kasutasime heledaid sinakaid toone. Kontrastiks tegime ühe väikesemõõtmelisema seina tumesinisiks. Tumesinist kasutasime ka tahvelvärvina, joonistades seinale suuri kolmnurki. Valminud lahendus võimaldab lapsel kriidiga joonistades kaasa lüüa seina lõpliku ilme loomisele. Lapsele jääb alati võimalus olemasolevat lahendust muuta. Laes asendasime magamistoaas olnud luminofoorlambid välja esteetilisemate kohtvalgustite vastu.

Mõned ideed jäid eelmisel aastal ka teostamata piiratud eelarve ja ajaraamistiku tõttu. Toa valmimine koos kõikide materjalidega pidi jääma 1500 euro piiresse. Kuna tegemist oli kooliprojektiga, oli sellel kindel lõpptähtaeg, mil pidimine olema valmis lahendust esitlema õppejõududele ja keskuse töötajatele. Seetõttu jäid tol hetkel tuppa lisamata väiksemad laua- või näpitslambid. Nii oleks õhtuti mõnusam luua magama minekuks ettevalmistavat hämaramat valgust. Näpitslamp voodi küljes koos eraldava vahekangaga annaks ühele lapsele võimaluse magama jäämiseks, kui teine veel oma voodis tahab näiteks raamatut lugeda.

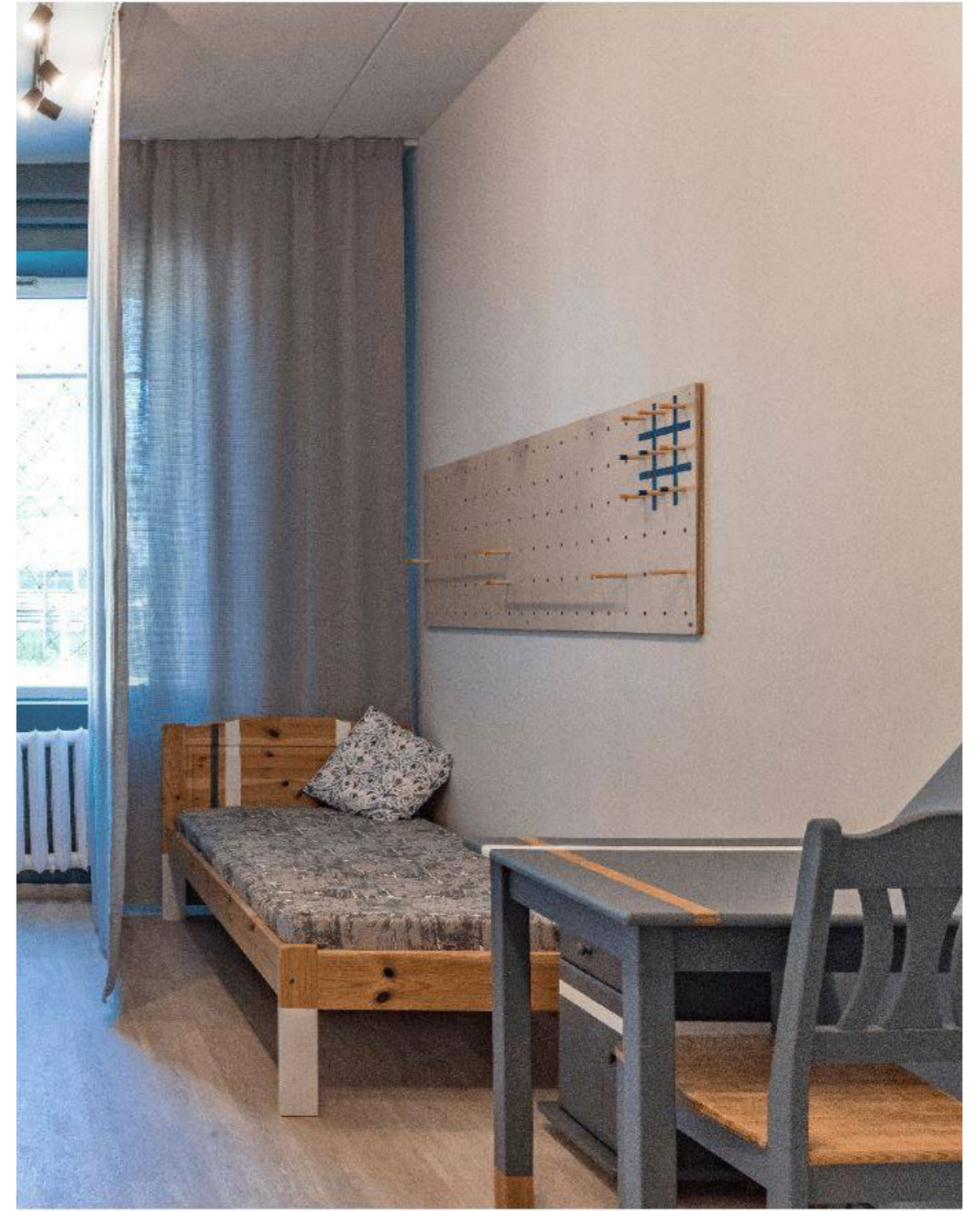
Fotod 1-2: ►
Magamistuba enne.
Autori fotod

Fotod 3-4: ▼
Magamistuba pärast.
Autor: Marju Randmer-Nellis

Foto 5: ▼
Magamistuba pärast.
Autor: Marju Randmer-Nellis

2 PSÜHHOLOGIA

2.1 Karistamine versus taastusravi

Peer van der Helm, Hollandist pärit doktorikraadiga psühholoog ja professor, on oma elu pühendanud just kinnipidamisastuste uurimisele, erifookuses noortele suunatud asutused. Van der Helm on mitmeid kordi külastanud Eestit ja teinud koostööd meie turvakeskuste ja kinnipidamisasutustega. 2017. aastal kutsuti ta Justiitministeeriumi soovil Eestisse, kuna Euroopa Liidu raportite sõnul on meil selles valdkonnas olukord halb. Nimelt on Eesti vangide arvult Euroopas esirinnas. Psühholoog andis kodumaisele telesaatele „Radar“³⁶ intervjuu, milles ta väidab, et uuringute sõnul ei ole karistamine lahendus olukorrale, vaid aitab just taastusravi. Nimelt on kurjategijatel teatud tüüpi ajukahjustus, mida annab ravida muul viisil, kui ebainimlik kinnipidamine ja karistamine. Viimastel aastatel on uuritud ka ajukahjustuste seoseid kuritegevusega laste ja noorte seas. Lancet Psychiatry läbi viidud uuringu seas³⁷ on välja toodud statistika, kus uuritavatest keskmiselt 16-aastastest kinnipidamisastustes viibivatest noortest on 60%-il olnud teadaolevalt eelnevalt elus ajukahjustus. Enamasti on olnud selle põhjuseks vägivald. Kuritegevust põhjustav ajukahjustus võib saada van der Helmi sõnul alguse ka pikemaajalisest stressist. Seega on stressi maandamine rehabilitatsiooni juures üks olulisi teemasid, mida mina proovin samuti hoida tugevalt fookuses enda ruumilahendusi luues.

2.2 Ruumi jõud ja mõju

Psühholoogia vallas on tuntuks saanud enesemääramise teooria (Self-Determination Theory)³⁸. Selle teooria põhjal peab inimese optimaalse heaolu jaoks olema rahuldatud kolm psühholoogilist baasvajadust: autonoomia, kompetentsus ja seotus. Kui need vajadused on täidetud, on inimene

36 P. van der Helm, Intervjuus Radarile. – Radar 09.05.2017, https://www.youtube.com/watch?v=zLr_hyc2xR4

37 Lancet Psychiatry, Traumatic brain injury: a potential cause of violent crime? 2018

38 E. L. Deci, R. M. Ryan, Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. – American Psychologist Vol 55, 2000, lk. 68-78.

võimeline psühholoogiliselt arenema ja on üldiselt elus motiveeritum.³⁹ Deci ja Ryani poolt kirjutatud artiklis⁴⁰ on välja toodud, et kui inimese eesmärgipärane käitumine on pigem autonoomne, kui kontrollitud, on tagajärjed positiivsemad lisaks käitumisele ka tervise ja heaolu aspektist vaadelduna. Samuti mõjub autonoomsusele halvasti õppekeskkond, mis on liialt kontrolliv, kaootiline, karistav või unarusse jäetud. Selle tulemusena võivad tekkida sisemised konfliktid iseendaga, võõrandumine, ärevushäired ja depressioon.⁴¹ Kompetentsus on jällegi oluline motivaator, stimuleerides ka kognitiivseid, motoorseid ja sotsiaalseid oskusi. Selle vajaduse rahuldamine suurendab sotsiaalset pädevust ja kohanemisvõimet erinevates inimgruppides ning muutuvates keskkondades.⁴² Sarnaselt kompetentusele, on ka seotuse vajadus olulisem välise sotsiaalse kihi ja keskkonnaga suhestumiseks kui et indiviidi enda sisemise poolega.⁴³

Mida tugevamalt on kõik need kolm baasvajadust täidetud, seda paremini on inimesel võimalik realiseerida oma täit potentsiaali. Mina saan läbi pakutavate ruumilahenduste anda kindlasti lastele paremaid võimalusi autonoomiale ehk ise langetada otsuseid ja teha valikuid ennast ümbritseva keskkonna osas. Sealjuures peaks suurenema seotus, kuna laps on saanud ise kujundada enda keskkonda vastavalt oma eelistustele ja tundmustele. Ruum on ka üks oluline võimalus, läbi mille mõjutada sotsiaalseid suhteid. Robin Evans kirjutas 1978. aastal oma raamatus „Translations From Drawing to Building“ sellest, kuidas ruumiplaan peegeldab inimsuhteid. Seinad, ukсед, aknad, trepid - kõik on ehitatud selleks, et eraldada ja siis jällegi valikuliselt ühendada.⁴⁴ Ta kirjutab sellest, kuidas saame läbi ruumide ja arhitektuuri tegelikult manipuleerida inimsuhete, seisuste ja võimalustega. Ka minul tuleb sarnast mängu mängida, leida ruumis tasakaal privaatsuse ja sotsiaalsuse üle. Tuua inimesed kokku ja siis nad jälle lahutada.

39 E. L. Deci, R. M. Ryan, The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 2000.

40 E. L. Deci, R. M. Ryan 2000. The “What” and “Why”..., lk. 243.

41 E. L. Deci, R. M. Ryan 2000. The “What” and “Why”..., lk 248-249.

42 E. L. Deci, R. M. Ryan 2000. The “What” and “Why”..., lk 252-253.

43 E. L. Deci, R. M. Ryan 2000. The “What” and “Why”..., lk 252-253.

44 R. Evans, Translations from drawing to building – The MIT Press 1978, lk 56.

2.3 Loodus ja biofilne disain

Mõeldes seintest ja siseruumidest väljapoole, tuleb uurida ka seoseid inimeste käitumise ja väliruumi vahel. Psühholoogid on läbi viinud mitmeid uuringuid looduse mõju osas. Ajalooliselt on inimkonnal olnud väga tugev side loodusega ja ka praegu, mil peamine inimasutus on koondunud linnadesse, proovitakse ühel või teisel moel säilitada kontakti loodusega. Uuringud on tõestanud, et loodusel on stressi alandav ja taastav mõju.⁴⁵ Lisaks neile kahele positiivsele efektile, toimib loodus veel viha ja agressiooni maandavana. Selleks, et sellist taastavat ja rahustavat mõju kogeda, ei pea minema ilmtingimata füüsiliselt looduse keskele. Uuringus on välja toodud, et juba vaade loodusele läbi akna, kunstlikult tekitatud aiad/rõdud/terassid või pelgalt looduspildid võivad avaldada positiivset mõju. Lisaks puude ja roheluse visualiseerimisele võib võrdväärse stressi maandava faktorina kasutada ka vett. Kuna kinnises rehabilitatsiooniasutuses ei ole enamasti võimalik tagada kinnipeetavatele vaba ligipääsu loodusesse, siis tuleks need mõjud mõnel muul viisil nendeni viia. Nõmme tee keskust ümbritsev linnaruum ega sisekujundus ei taga kumbki uuringute sõnul väga vajalikku taastavat ja stressi maandavat mõju.

Ka materjali valikul on võimalik looduse psühholoogilisest mõjust lähtuda. Ruumi saab sisse tuua naturaalseid ja looduslähedasi materjale. Põrandal võiks kasutada näiteks puitparketti. Kuna sellised lastele rehabilitatsiooni pakkuvad asutused on justkui keskkonnad kodu ja avaliku ruumi vahel, tähendab see ka lihtsa koristuse ja hoolduse tagamist. Siinkohal ei ole nende asutustes pindade kasutatavus ja erinevad olukorrad võrreldavad alati koduga. Minu soovitus sellest hoolimata oleks hoiduda värvilise linoleumi kasutusest põrandal (mida hetkel olen näinud nii Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee hoones kui ka Maarjamaa Haridukollegiumis Kaagveres). Kui puitparkett tundub riskante valik või oma hinnalt liiga kallis, siis võiks kasutada imiteerivat materjali, mis vähemalt visuaalselt sarnaneb naturaalsele puidule.

⁴⁵ R.S. Ulrich, R. F. Simons, B. D. Losito, E. Fiorito, M. A. Miles, M. Zelson, Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments – Journal of Environmental Psychology 1991 (11), lk 201-230.

VÕTE 1: REHABILITATSIOONIKESKUSE ASUKOHT

MIKS? Uuringud on tõestanud, et loodusel on stressi alandav ja taastav mõju. Lisaks neile kahele positiivsele efektile, toimib loodus veel viha ja agressiooni maandavana. Väliskeskkond pakub ka vaheldust siseruumis viibimisele.

KUIDAS? Rehabilitatsioonikeskusi võiks võimaluse korral rajada mürarikast linnaruumist eemale, looduskaunitesse paikadesse. Lastele ja noortele võiks olla siseruumis viibimisega võrdne võimalus viibida õues, värskes õhus käes. Rehabilitatsioonikeskust ümbritsevas aias võiks olla piisavalt ruumi jalutada ning kohti erinevateks tegevusteks. Näiteks väljõusaal, kiigud, grillimisplatsid, ronimiskohad ja ka puhkepaigad. Ümbritsev loodus peaks olema nähtav ka keskuse siseruumidest. Põhjamaise kliima puhul tasub võimalusel kaaluda siseaedade loomist.

Võimalikult loodusliku keskkonna edendamise eest ehituslikult tekitatud keskkonnas seisab biofiilne disain. Tegemist on lähenemisega, kus urbanistlikes keskkondades luuakse side looduse ja inimeste vahel. Seda nende samade eelnevalt kirjeldatud eesmärkide puhuks, et meie üldine heaolu tase oleks kõrgem, mõttetegevus ja aju saaksid taastuda ning stressitase oleks madalam. Biofiilse disaini puhul peetakse peamisteks elementideks ümbritseva keskkonnaomaduste kandumist ruumi. Selline lahenduskaik tõstab ausse naturaalsete mustrite ja vormide kasutamist. Sama kehtib ka tonaalsuste kohta – võimalikult naturaalne ja looduslähedane. Oluline on tagada siseruumides loomulik päevavalgus. Igal ajal pole see võimalik ning sellisel juhul tuleks valgustites kasutada sooja valgust (2700-3000K). Valgusega käivad kaasas varjud, mida peetakse biofiilse disaini puhul jällegi heaks stiimuliks. Kognitiivsust ja informatsioonirikkus on pigem positiivne. Erinevad stiimulid, tekstuudid ja materjalid on toetavad ja tekitavad inimestes positiivset vastukaja.⁴⁶

Biofiilset disaini toetavad veel taimede ja roheluse kasutus, vesi ja värske õhk.⁴⁷ Õhu puhul on oluline, et see oleks hea kvaliteediga, liiguks ruumis ja oleks sisse hingates meeldiva lõhnaga. Mitmed tehislikud materjalid ja liimid võivad olla ebameeldiva lõhnaga ja lausa tervist kahjustavad. Lisaks visuaalsele mõjule tasub taimede kasutamise juures meeles pidada ka nende õhku puhastavat toimet. Nende kasutamine rehabilitatsiooniasutustes tundub mulle hädavajalik. Mitmed uuringud on kinnitanud ka vee elemendi olulisust biofiilse disaini puhul. Vee juures on eeliseks tema mõju väga mitmetele meeltele. Ta on nähtav silmale, kuulda kõrvale ja vett on võimalik ka katsuda. See teeb temast võimsa elemendi, mis tekitab paremat tuju ja enesetunnet. Oluliseks peetakse vee puhul ka võimalust lasta tal vabalt voolata või liikuda, ilma, et vee otsest käitumist saaksime ette ennustada.⁴⁸

46 S. R. Kellert, J. Heerwagen, M. Mador, Biophilic Design: The Theory, Science and Practice of Bringing Buildings to Life – Wiley, 2013.

47 S. R. Kellert, J. Heerwagen, M. Mador, Biophilic Design...

48 C.O. Ryan, W.D. Browning, J.O. Clancy, S.L. Andrews, N.B. Kallianpurkar. BIOPHILIC DESIGN PATTERNS. Emerging Nature-Based Parameters for Health and Well-Being in the Built Environment – International Journal of Architectural Research, Volume 8 (2), juuli 2014, lk 62–76.

VÕTE 2: VIHMA

MIKS? Uuringud on tõestanud, et looduse rahustav, taastav ja stressi maandav toime. Vesi on nähtav silmale, kuulda kõrvale ja vett on võimalik ka katsuda. See teeb temast võimsa elemendi, mis tekitab paremat tuju ja enesetunnet.

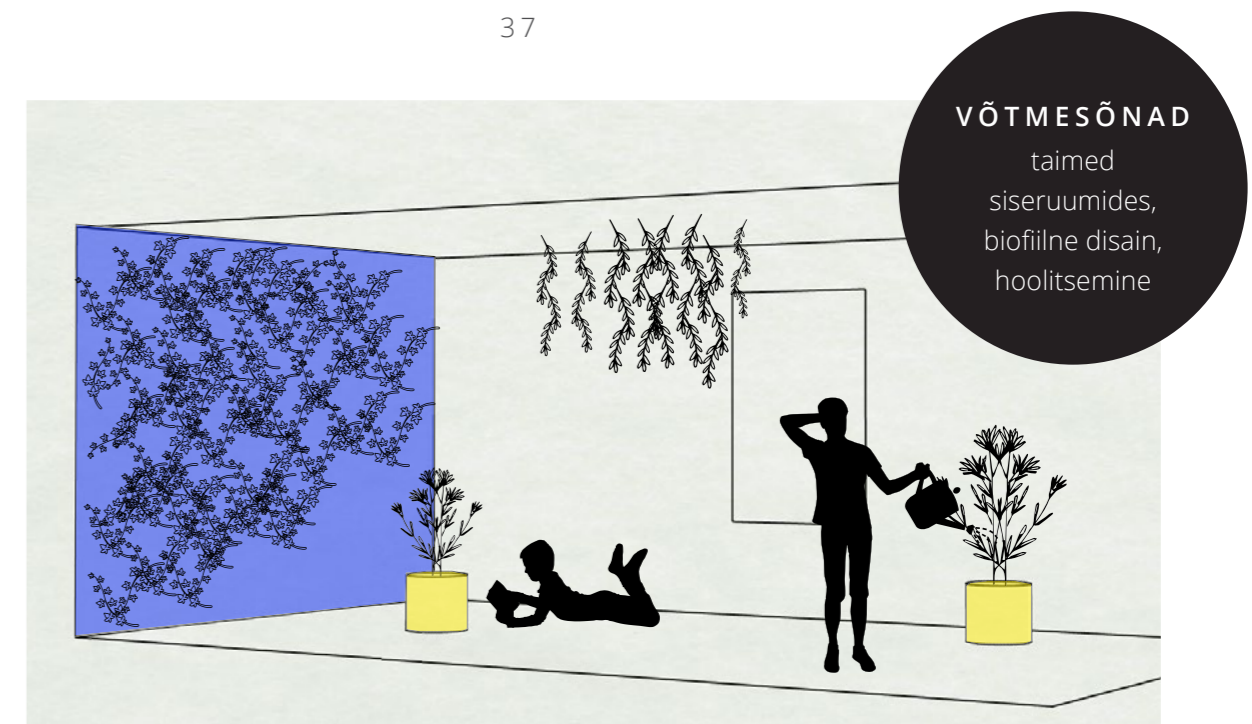
KUIDAS? Rehabilitatsiooniasutusse võiks luua võimalikult palju looduslike vaateid välja. See aitab osa saada naturaalsel moel ka vee positiivsest mõjust, läbi vihma. Eskiisil on kujutatud lisaks akendele ühe võimalusena avatust hoone keskel siseaia kujul. Toimivad ka terrassid ja rõdud.

VÕTE 3: AKVAARIUM

MIKS? Uuringud on tõestanud, et loodusel on rahustav, taastav ja stressi maandav toime. Biofiilne disain, mis propageerib looduse kasutamist inimese poolt ehitatud keskkonnas, innustab kasutama vett ja toob välja, et erinevad stiimulid ruumis aitavad kaasa looduse rahustavale ja stressi maandavale mõjule.

KUIDAS? Loodust, vett, taimestikku ja liikumist on näiteks akvaariumites. Seda on võimalik tuua ruumi erinevates mõõtmetes. Integreerides akvaarium vaheseina, muudab see ruumi avatumaks ja läbinähtavamaks. Soovi akvaariumi järel on välja näidanud nii rehabilitatsiooniasutuses viibivad lapsed kui ka sealsed töötajad.

VÕTE 4: TAIMED SISERUUMIS

MIKS? Uuringud on tõestanud, et looduse rahustav, taastav ja stressi maandav toime. Taimed aitavad kaasa paremale õhukvaliteedile.

KUIDAS? Siseruumidesse võiks olla taimi ja rohelist. Potitaimede läbi tekib ka lastel kohustus kasta ja hoolt kanda. Üks lahendus, mida katsetada, on anda igale lapsele oma taim, mille eest hoolitseda. Keskuse peale on võimalik taimi nii riputada, kui kinnitada seinale.

VÕTE 5: PUU

MIKS? Uuringud on tõestanud, et loodusel on rahustav, taastav ja stressi maandav toime. Fraktalid aitavad seda esile kutsuda ja puu ülesehitusel tulevad need eriti hästi välja.

KUIDAS? Puu element siseruumis ei ole midagi teostamatut. Oma suuruse ja lopsakusega toimib ta lisaks hästi ka ruumijagajana.

2.3.1 Fraktaalne geomeetria

Üheks põhjuseks, miks loodus suudab mõjuda nii stressi vähendavalt ja taastavalt, on seal esinev fraktaalne geomeetria, mille kasutamist soosib ka biofiilne disain. Fraktaaliks nimetatakse geomeetrilist kujundit, mida saab osadeks jaotada ja mille osad on suure kujundi vähendatud koopiad – fraktaal on enesesarnane.⁴⁹ Lihtsamalt öeldes, fraktalid on geomeetria kordused erineval skaalal. Fraktaalse geomeetria isaks ja teema üheks suurimaks edasiarendajaks peetakse matemaatikut Benoît Mandelbroti, kes andis 1977. aastal välja oma esimese selle teemalise raamatu.⁵⁰ Mandelbrot leiab, et matemaatilised reeglid rakenduvad läbi fraktaalide ka pealtnäha kaootilises looduses. Nii võib üsna lihtsalt väljendades öelda, et mitte puu ise ei ole see, millele me psühholoogiliselt reageerime, vaid seal esinevad matemaatilised fraktalid on selle põhjustajaks.⁵¹

Fraktalite esinemise positiivne mõju ei avaldu vaid looduses, vaid ka piltides ja maalides. Üheks kunstnikuks, kelle maalidel on teatud taastav ja rahustav mõju, on ameeriklane Jackson Pollock. Kuigi tema maalid võivad pealtnäha välja paista äärmiselt abstraktsed, kaootilised ja juhuslikud, siis on nende taga sarnased matemaatilised fraktalid nagu looduses.⁵² Kui vaadelda Pollocki maale nõnda, et lõuendi servi pole näha ja võtta sealt välja erinevates suurustes fragmente, on väga raske öelda, kui suurel skaalal antud fragment tegelikult maalil on. Need on täis kordusi. Teine aspekt, mis tema maalide puhul töötab, on nende fraktalite suhe, mis on arvatav vastavalt elemendi korduvusele ja tihedusele. Kõige meeldivamaks osutub inimstele fraktalite suhe 1.3 – 1.5.⁵³

Jackson Pollocki maalide mõju olen kogenud ka ise, endale seda otseselt teadvustamata. Nimelt gümnaasiumi lõpus kunstiajaloo eksamiks valmistudes sättisin enda arvutile taustapildiks tema teose „*Autumn Rhythm (number 30)*”.

49 Fraktaal – Eesti Entsüklopeedia, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/fraktaal> (vaadatud: 11.04.2020)

50 B. Mandelbrot, *Fractals: Form, Chance and Dimension* – New York: W.H. Freeman & Company, 1977.

51 Y. Joye, *Fractal Architecture Could Be Good for You* – Nexus Network Journal 9 (2), oktoober 2007, lk 311-320.

52 R.P. Taylor, B. Spehar, P. Van Donkelaar, C. M. Hagerhall, *Perceptual and physiological responses to Jackson Pollock's fractals*. 2011.

53 R. P. Taylor, C. M. Hagerhall, *Perceptual...*

Fotod 6–8: Agri kabel Jaapanis. Autor: Yousuke Harigane. Allikas: ArchDaily

AGRI KABEL JAAPANIS

Jaapanis Nagaski linnas paikneb Yu Momoeda arhitektide loodud kabel, mille stuktuur tugineb fraktaalsel geomeetrial. Kabelit ümbritseb looduskaunis rahvuspark, millega arhitektid on proovinud siduda ka kabeli sisemust. Kabeli võimas, rahustav ja taastav mõju jõuab vaatajani isegi läbi fotode ja fraktaalse geomeetria põimimine arhitektuuri on hea lahendus ka rehabiliteerivaid asutusi luues.

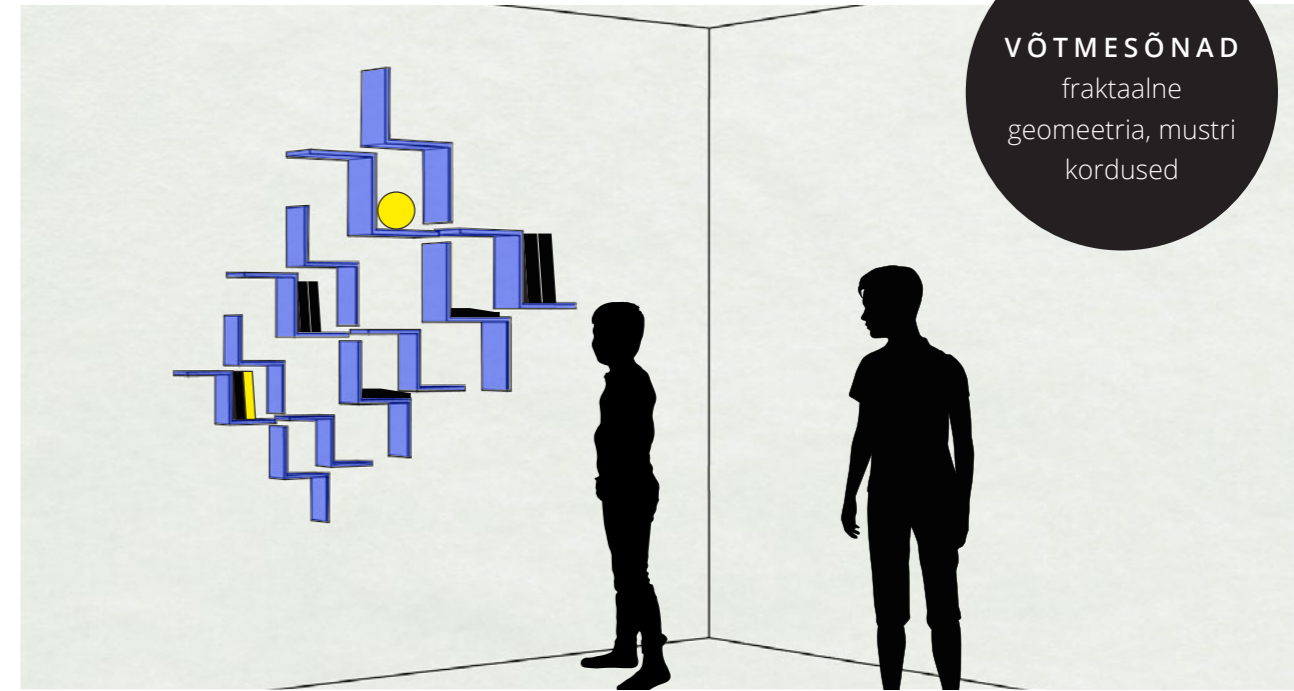
Fotod 9–10:

VÖRDLUS: PUULADVAD VS JACKSON POLLOCK (NUMBER 30)

Siin võrdluses tuleb hästi välja fraktaalne geomeetria elus looduses ja inimese poolt loodud kunstiteoses. Mõlema puhul on tõestatud taastav ja stressi maandav mõju.

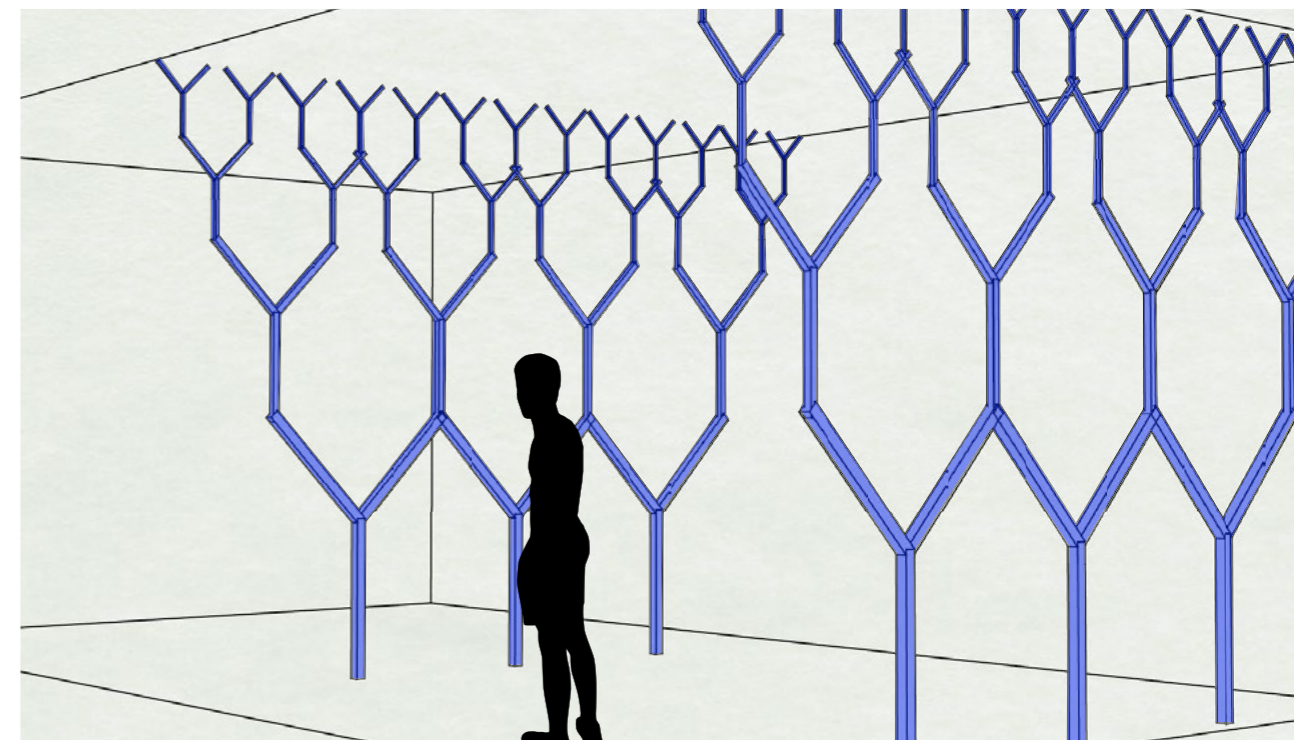
VÖTMESÕNAD
fraktaalne
geomeetria, mustr
kordused

VÖTE 6 JA VÖTE 7: FRAKTAALNE GEOMEETRIA RUUMIS

MIKS? Uuringud on tõestanud, et looduse rahustav, taastav ja stressi maandav toime on tingitud just seal esinevatest fraktalitest (sama mustrite kordumisest erinevatel skaaladel).

KUIDAS? Fraktaalne geomeetria saab olla esindatud ruumis läbi mitmete lahenduste. See võib olla ühetasapinnalise tapeedina seinal või vaibal. Ülemisel eskiisil tulevad fraktalid välja riivide paigutusel ja mõõtude vähenemisel. Selliseid riivideid on võimalik teha noortel ka ise puidutöö raames. Alumisel eskiisil avaldub fraktaalsus ruumi jaotavas vaheseinas.

VÖTMESÕNAD

fraktaalne
geomeetria,
loodusvaated

VÖTE 8: LOODUSVAADE SEINAL

MIKS? Uuringud on tõestanud, et loodusel on rahustav, taastav ja stressi maandav toime. Üks põhjus, millest see on tingitud, on seal esinev fraktaalne geomeetria.

KUIDAS? Fraktalid võivad olla esindatud ka looduspiltidel. Siinkohal tuleks silmas pidada, et pildid ei mõjuks provokatiivselt (näiteks ületöödeldud pilt Balil asuvast kosest ja palmipuudest), vaid oleksid omased ka meie kultuuriruumile ja ümberasuvale loodusele. Sellised puuladvad on piisavalt abstraktsed, kuid samas eestimaa loodusele kohased ja fraktaalsed.

See oli kuidagi nauditav ja rahustav pilt, mida puhkehetkedel vaadata. Nüüd tõdeda, et see polnud seotud lihtsalt mu isikliku meeldivusega, vaid sellel ongi teaduslikult tõestatud mõju, on äärmiselt huvitav. See tähendab, et ka rehabilitatsioonikeskustes on võimalik looduse taastavat ja rahustavat mõju saavutada läbi väga erinevate vahendite ja lahenduste. Kuigi elus loodus on värskendav ja meeldiv, on võimalik ka kunstlikumal moel selle mõjudest osa saada.

2.4 Mööbli mõju

Mööblil on tugev roll ruumiloomes. Teostatud on uurimusi, mis aitavad langetada valikuid teatud tüüpi mööbli kasuks. Tutvustan uurimust, mis andis vastuse küsimusele, kuidas interjööris paikneva mööbli vorm mõjutab seal viibiva inimese emotsioone. Tuleb välja, et ümarad vormid ja kurvikamad jooned soosivad sooje emotsioone: õnnetunnet, rahulikku meelt ja lõõgastumist.⁵⁴ Nende kasutamist toetab ka biofiilne disain, kus tuuakse välja ovaalsed ja torujad vormid.⁵⁵ Hea on kasutada nii arhitektuuris, kuid miks mitte ka mööblidisainis kaari, võlve ja kupleid. See võib kõlada suursuguselt ja sakraalselt, kuid sellised vormid esinevad ka looduses, näiteks mesikärjes, erinevate koorikute, pesade ning kaljuste maastike näol.

Tihti on ümarad vormid orgaanilisemad ja assotsieeruvad looduse ja inimkehe vormidega, mistõttu võivad need kaasa tuua paremat enesetunnet ja vabamat olekut.⁵⁶ Siinkohal ei pruugi need järelkult olla parim valik õppekeskkondadesse ja klassiruumidesse. Küll aga laste- ja noorte rehabilitatsiooni asutustes tasuks ümarate vormide kasutamist kaaluda ühis- ja puhkealadel. Samuti on sellised lahendused teretulnud magamistubadesse, millede eesmärk on samuti pigem rahulikku ja lõõgastavat keskkonda. Siinkohal tuleb lähtuda ka ruumi ja mööbli koostööst. Kohati võib kandilistes ruumides üksnes ümara mööbli kasutamine

⁵⁴ S. S. Dazkir, M. A. Read., Furniture Forms and Their Influence on Our Emotional Responses Toward Interior Environments – Oregon State University, 2011.

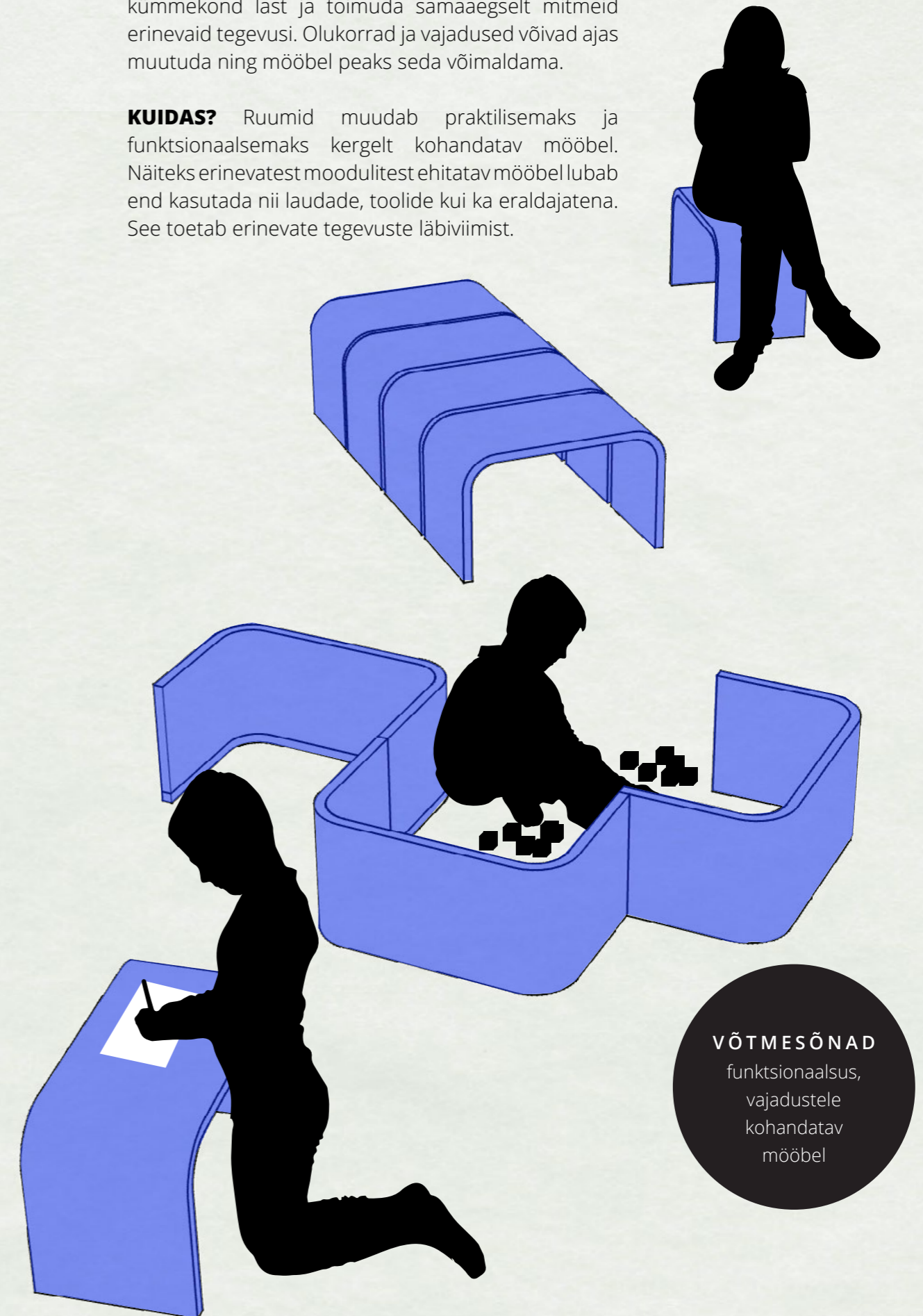
⁵⁵ S. R. Kellert, J. Heerwagen, M. Mador, Biophilic Design: The Theory, Science and Practice of Bringing Buildings to Life – Wiley, 2013.

⁵⁶ D. Pearson, New organic architecture: The breaking wave. – Berkeley, CA: University of California Press, 2001.

VÕTE 9: MODULAARNE MÖÖBEL

MIKS? Erinevad tegevused nõuavad erinevat mööblit. Rehabilitatsiooniasutuses võib ühes ruumis viibida kümnekond last ja toimuda samaaegselt mitmeid erinevaid tegevusi. Olukorrad ja vajadused võivad ajas muutuda ning mööbel peaks seda võimaldama.

KUIDAS? Ruumid muudab praktilisemaks ja funktsionaalsemaks kergelt kohandatav mööbel. Näiteks erinevatest moodulitest ehitatav mööbel lubab end kasutada nii laudade, toolide kui ka eraldajatena. See toetab erinevate tegevuste läbiviimist.

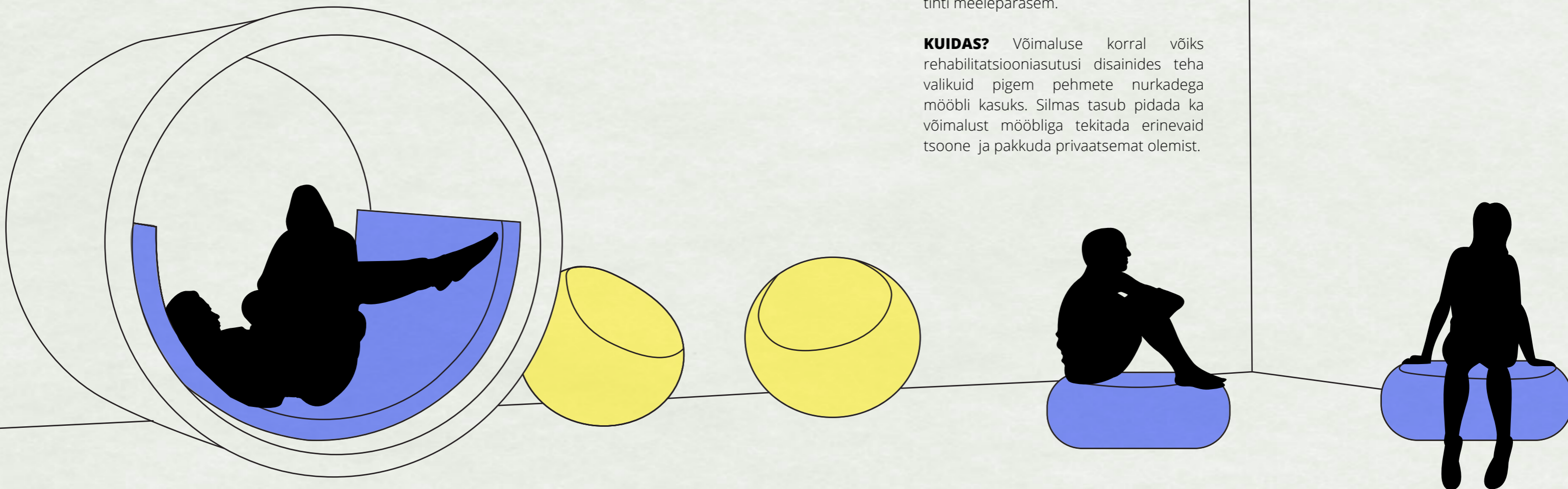
VÕTMESÕNAD

kurviline mööbel,
ümarad nurgad,
raadiused

VÕTE 10: KURVIKAS MÖÖBEL

MIKS? Teadlased on uurinud ja leidnud, et kurvikas ja ümarate vormidega mööbel soosib rahulikku meelt ja on inimestele tihti meelepärased.

KUIDAS? Võimaluse korral võiks rehabilitatsiooniasutusi disainides teha valikuid pigem pehmete nurkadega mööbli kasuks. Silmas tasub pidada ka võimalust mööbliga tekitada erinevaid tsoone ja pakkuda privaatsemat olemist.

kaasa tuua ebapraktilist planeeringut. Eriti väiksemate ruumide puhul, kus tekkida võivad kasutuskõlbmatud nurgad.

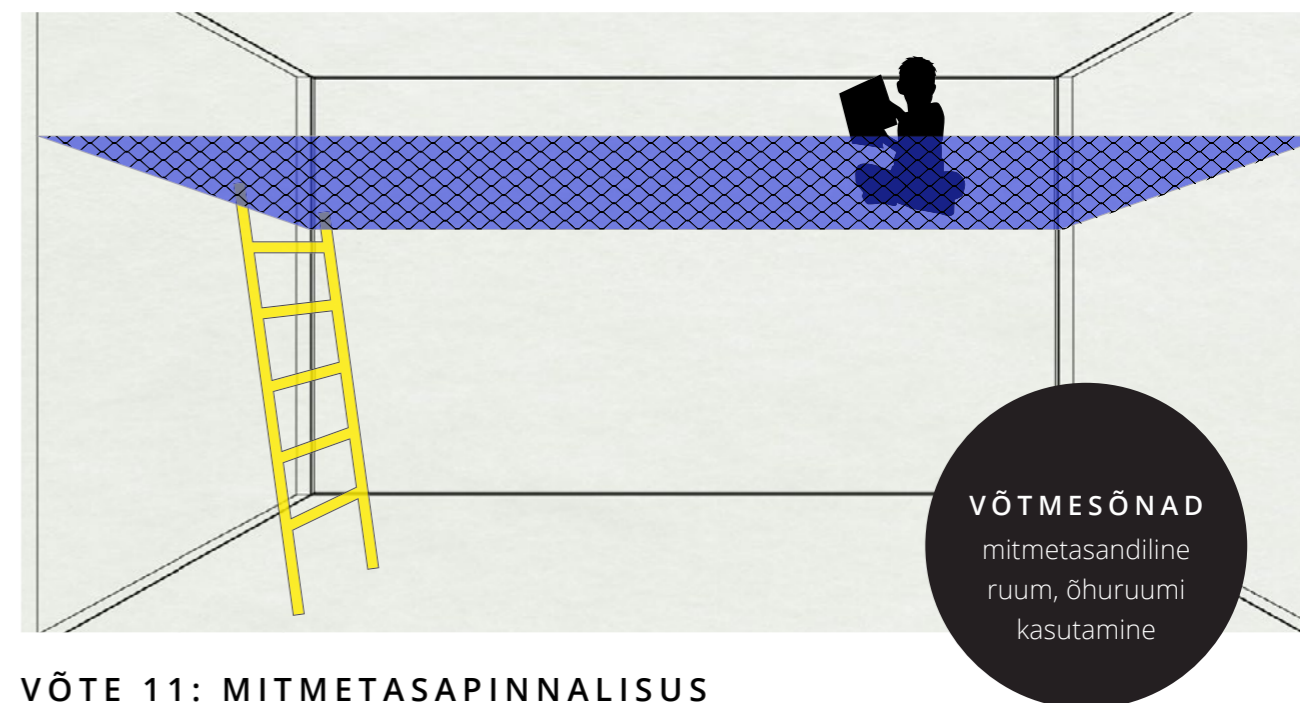
Mööbli planeerimise puhul võib sellistes rehabiliteerivates kinnipidamisasutustes tekkida diskussioon selle üle, kas mööbel peaks olema tugevalt toas kinni ja äärmiselt vastupidav või peaks usaldama seal viibivaid lapsi ja noori ning valima nõ. normaalse mööbli. Olen kuulnud palju lugusid mööbli lõhkumisest ja seetõttu tekkinud hirmust, mis on haprama ja kodusema mööbli vastu. Vanglad ei ole küll täpselt samasugused asutused, kuid nii mitmeski mõttes võrreldavad. Neis on viidud läbi katseid ja uuringuid, mis on andnud mööbli osas esitatud küsimusele vastuse. Nimelt, mida lõhkumiskindlam on ese, seda suurem kihk on esitatud väljakutsele vastata ja seda lõhkuda proovida.⁵⁷ Lihtsamini lõhutavad asjad seda väljakutset ei esita, vaid pigem kutsuvad esile kohusetunnet, et neid hoida. Näiteks väike ja lihtsasti lõhutav laualamp ei ärgitanud kinnipidamisasutuses viibijaid seda lõhkuma, vaid viis mõistmiseni, et seda pole mõtet lõhkuda. See läheb katki igatahes ja tulemusena on lõhkuja lihtsalt ilma lisavalgustuse võimalusest. Lisaks näeb kerge ja kodune mööbel välja inimlikum, näidates välja usaldust ja hoolivust nende suhtes, kes seda kasutavad.

2.5 Privaatne ja kohandatav ruum

Turvakeskuse oludesse disainides tuleks eriliselt tähelepanu pöörata piisava privaatsuse tagamisele. Ruumipsühholoogia raames läbi viidud uuring ja vestlused turvakodu noortega, andsid selge vastuse – privaatsusega on hetkel probleeme. Seda, kui oluline on aeg omaette, teavad paljud inimesed ilmselt isiklikest kogemustest lähtuvalt. Varasemalt on uuritud noori kinnipeetavaid ja nende käitumist lähtuvalt territoriaalsest privaatsusest.⁵⁸ Selles uurimuses tuli välja, et privaatsuse ja isikliku ruumi tagamine vähendas agressiooni ja stressi. Selliste kinniste asutuste puhul võivad muidu „territoriaalsed märgistamised“ viia tülideni. Positiivset mõju käitumisele toetavad sama uuringu kohaselt veel suurem vabadus ja valikuvõimalused nii ruumile kui tegevustele, mida seal teha. Seega peaksid asutused pöörama tähelepanu ruumilise paindlikuse tagamisele.

57 R. E. Wener, *The Environmental Psychology of Prisons and Jails*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012, lk 61-63.

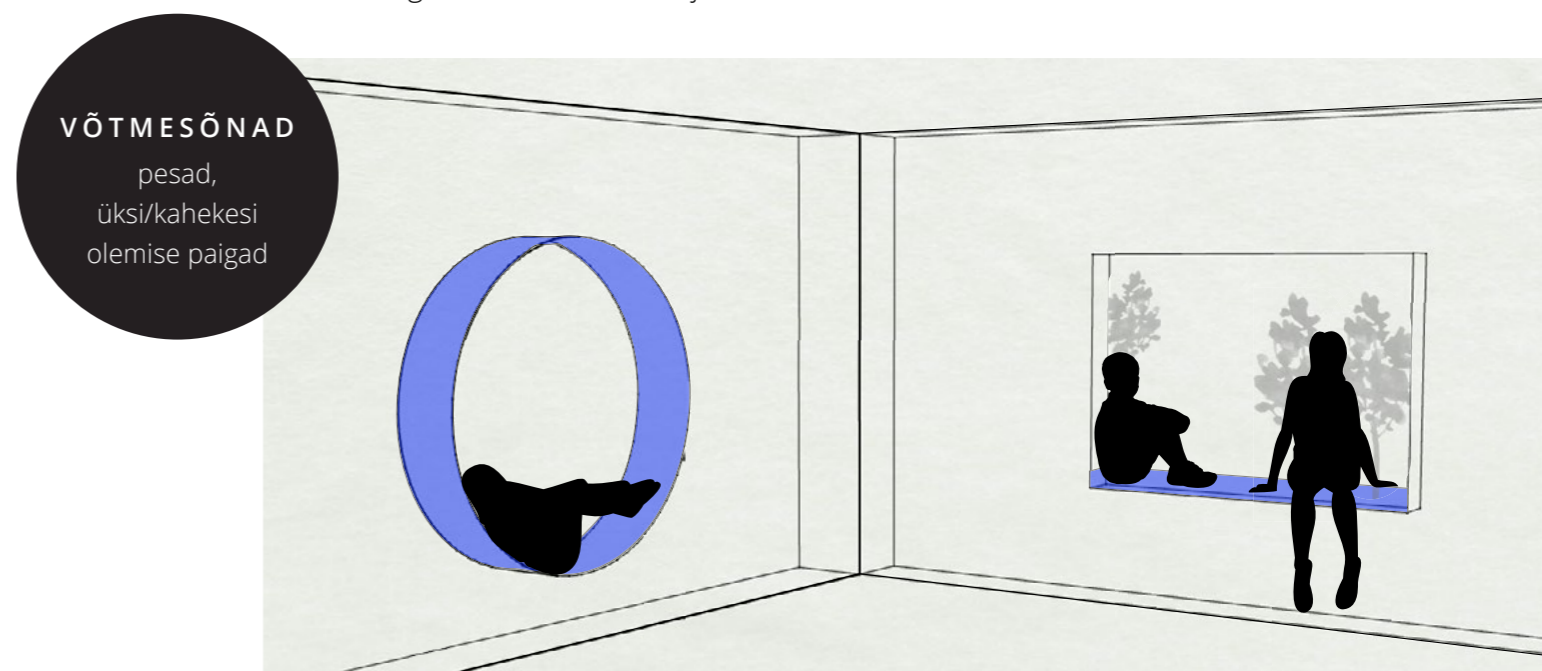
58 R. E. Wener, *The Environmental Psychology...*, lk. 119-132

VÕTE 11: MITMETASAPINNALISUS

MIKS? Rehabilitatsiooniasutustes võib viibida samaaegselt koos kümneid inimesi, kellest mõni soovib olla rohkem omaette, mõned kahekesi või suurema seltskonnaga.

KUIDAS? Kõrgemates ruumides saab mängida erinevate tasanditega. See annab jälle rohkem valikuvabadust lastele, otsustamaks oma koha üle. Ülemine tasapind võib olla näiteks võrgust, olles läbinähtav ja turvaline.

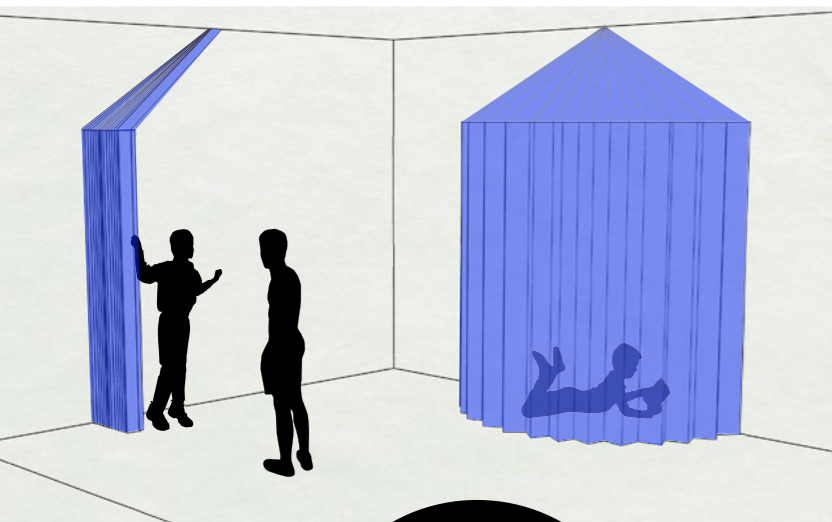
VÕTE 12: OLEMISERUUMID SEINTES JA AKNALAUDADEL

KUIDAS? Seinapinda ei pea ära kasutama vaid pindmiselt, vaid sinna võiks pugeda ka sisse. Lastele saab teha mõnusaid kohti olemiseks nii üksi kui ka mitmekesi. Enamasti on sellistes lasteasutustes vajalik läbipaistvus. See tähendab, et kasvatajatel peab olema ülevaade toimuvast ja laste asukohast. Selline lahendus säilitaks läbipaistvuse, kuid annaks lastele võimaluse end pisult muust ruumist välja lõigata. Selliseid pesasid saab teha ka aknalaudadele.

VÕTE 13: SIRMID

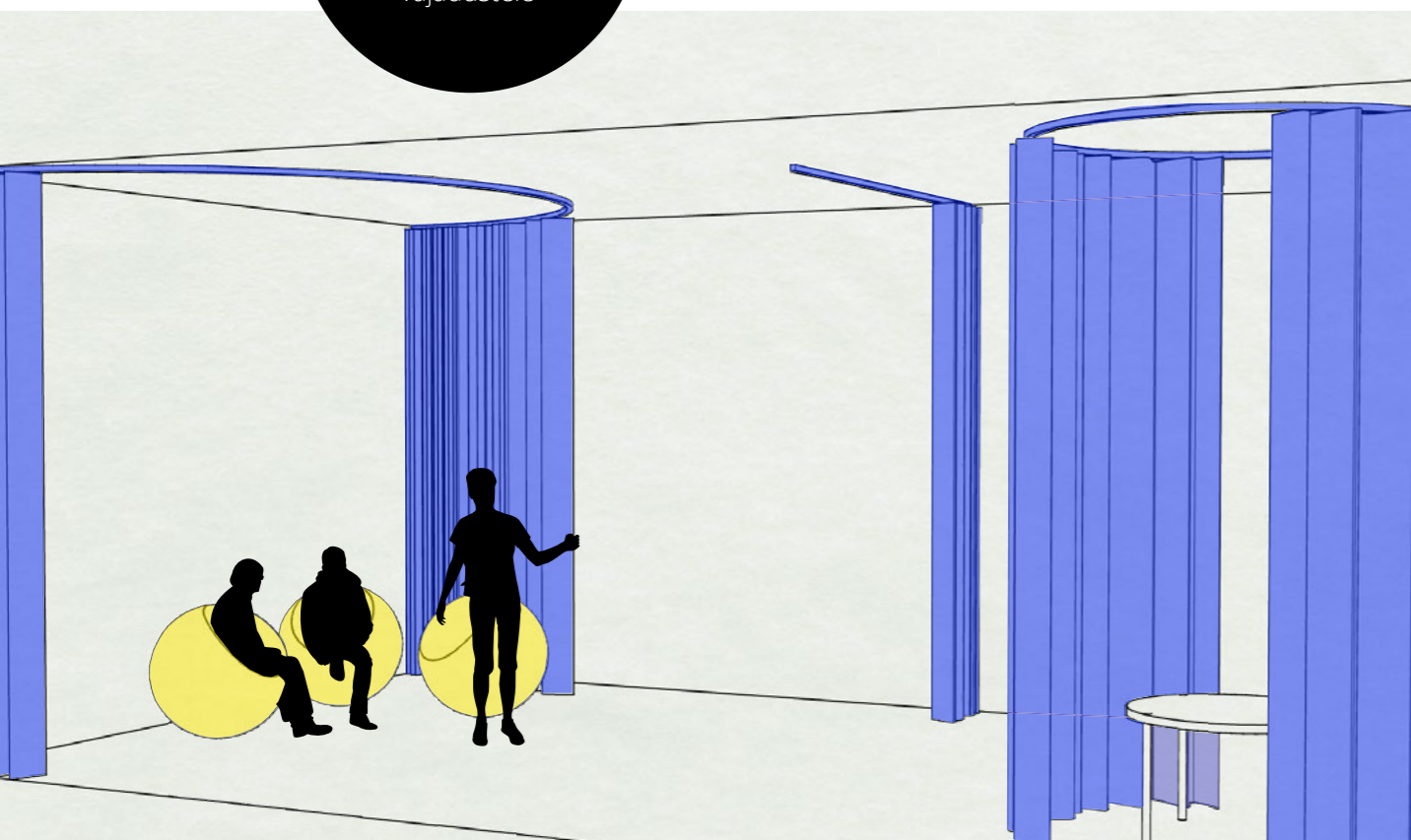
MIKS? Rehabilitatsiooniasutustes elavad enamasti pidevalt koos umbes kümnekond inimest. Seega võib ühes ruumis toimuda samaaegselt mitmeid erinevaid tegevusi, mis nõuavad ka ruumi poolt kohandamise võimalusi.

KUIDAS? Seintest välja tõmmatavad sirmid annavad võimaluse jagada suuremat ruumi või neid seina äärde kokku lükates seda avada.

VÕTMESÕNAD

privaatsus, ruumi muutumine vastavalt vajadustele

VÕTE 14: RUUMIJAGAJAD SIINIDEL

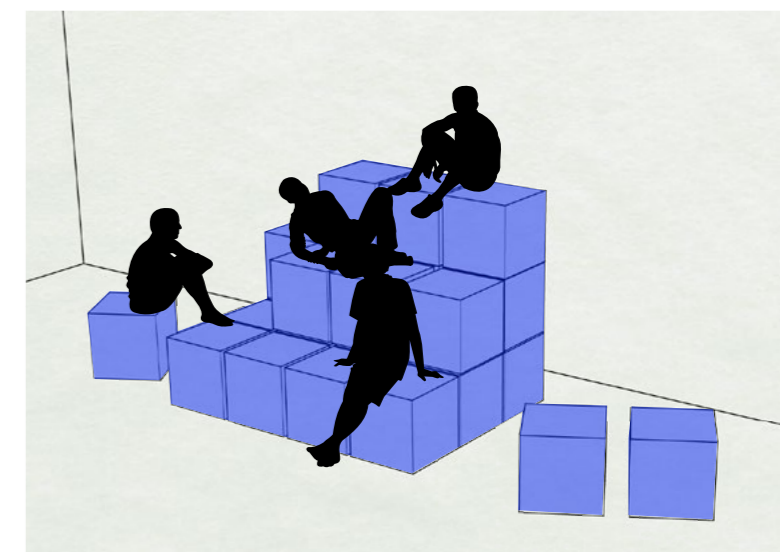
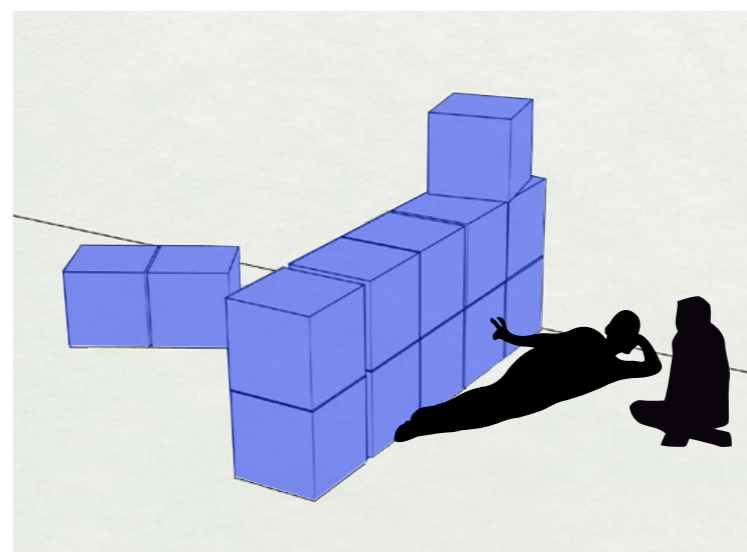
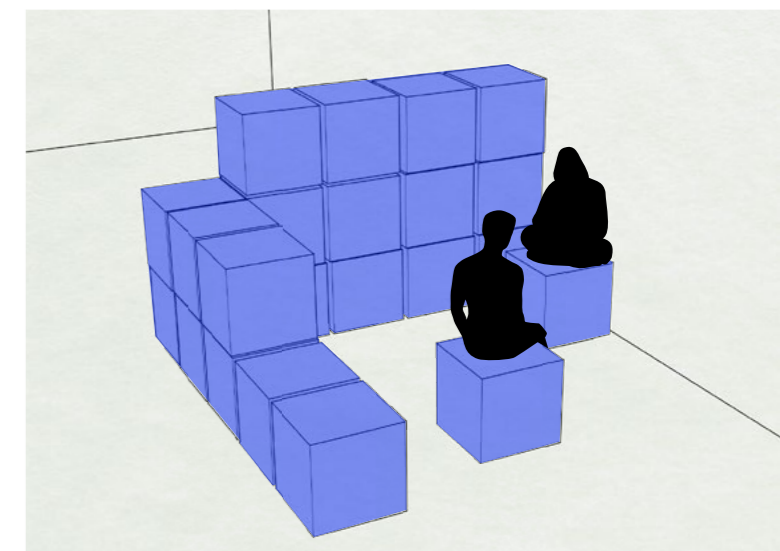
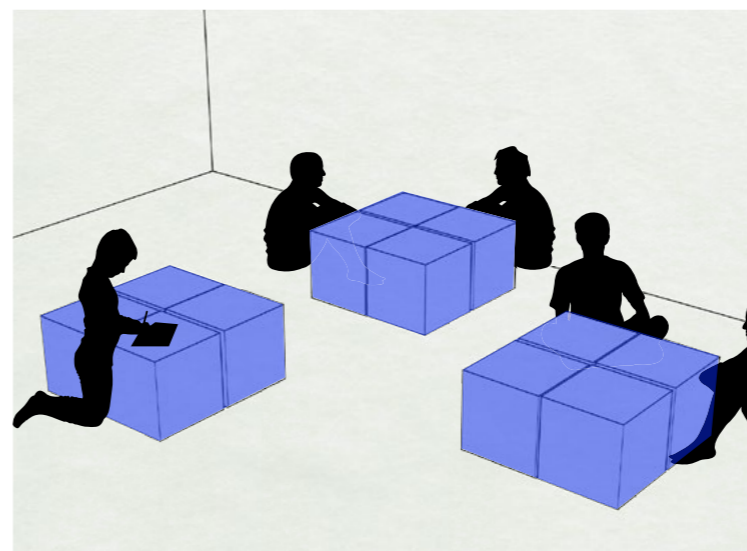
KUIDAS? Lihtne võimalus ruumijagamiseks on kinnitada lakke siinid ja riputada neile kangad. Siine saab lakke paigaldada erineva kuju ja pikkusega, seega on lahendus kohandatav pea igasse ruumi. Kangaid saab valida erineva läbipaistvuse astmega, nii säilib kasvatajatel ülevaade toimuvast ja ruum säilitab ka õhulisuse.

VÕTMESÕNAD

lapsed kui ruumi-
kujundajad, ruumi
muutumine vastavalt
vajadustele

VÕTE 15: KONSTRUKTORRUUM

KUIDAS? Lapsed kui ruumiloojad. Üleelusuuruses legoklotsid (mis võivad olla ka pehmed, et keegi haiget ei saaks) annavad rohkelt võimalusi ruumi üles seadmiseks. Nendest saab ehitada seinu, laudu, toole, pesasid ja palju muud. Kuubikutega saab tekitada nii privaatsust (lauamäng kahekesi, joonistamine üksi) kui ruumi avada ühisteks tegevusteks (viktoriinid laudade taga gruppides, filmiõhtud).

VÕTE 16: TAHVELSEINA VÄRV

MIKS? Uuringud näitavad, et vabadus ja valikuvõimalused nii ruumile kui tegevustele avaldavad positiivset mõju käitumisele, sisendades kontrollitunnet ja vähendades agressiivsust. Rehabilitatsioonikeskustes on noored näidanud üles huvi oma ruumi isikupärastada.

KUIDAS? Üheks võimaluseks neile hääli anda, on lasta neil oma mõtted seinale joonistada. Tahvelseina annab teha igas toonis ja seda on hiljem lihtne puhastada.

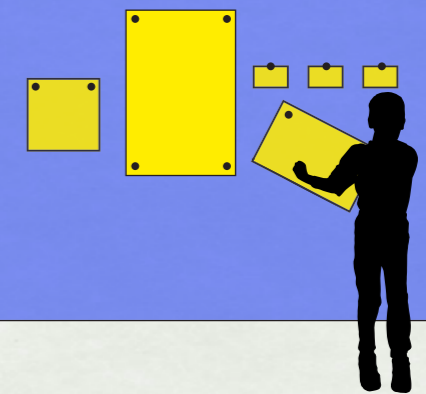
VÕTMESÕNAD
seinale joonistamine,
laps kui ruumi-
kujundaja

VÕTE 17: MAGNETSEINA VÄRV

KUIDAS? Oma toa isikupärasemaks muutmiseks ja kodususe tekitamiseks saavad noored lisada toa seintele pilte, plakateid, joonistusi ja postreid. Neid on lihtne lisada ja eemaldada, kui sein on kaetud magnetvärviga.

VÕTMESÕNAD
magnetid,
laps kui ruumi-
kujundaja

Võimaluste andmine läbi ruumi haakub ka psühholoogiliste baasvajaduste rahuldamisega, mida käsitletakse enesemääramiseteoorias.⁵⁹ Ruumides, kus viibib rohkem kui üks inimene, võiks seega anda lastele ja noortele võimaluse keskkonda enda ümber muuta. Luua privaatsemaid pesasid, võimalusi sõbraga kahekesi vestelda või suurema seltskonnaga lauamänge mängida. Seda, et selliseid olemusi hetkel ruumilahendused ei toeta, kinnitasid mulle ka turvakeskuses viibivad lapsed. Ruum ei tohiks olla liiga rangelt dikteeritud. Ise enda ümber olevasse keskkonda sekkudes, võiks lastel sellega ka parem side tekkida. See tooks omakorda kaasa positiivsema meelestuse ja parema kohanemise rehabilitatsiooniasutusse saabumisel.

2.6 Katkise akna teooria

Minu silmis on lastele mõeldud rehabiliteeriva keskkonna puhul väga oluline näidata välja hoolivust. Vana ja tihtilugu katkise mööbli, ebakvaliteetsete materjalide ja suvalise keskkonna läbi anname vihje lastele, et selline ongi ühiskonna suhtumine teisse. Nõnda on keerulisem tekitada sidet laste ja keskuse vahel ning ärgitada olema tubli ka peale programmi lõppu. Lõhutud augud ustes, seintes ja mööblis võivad olla stimuleerivaks faktoriks uute agressioonide tekkel. Pean silmas vägivaldset käitumist nii inimeste kui ruumi osas. Siinkohal on paslik tutvustada katkise akna teooriat.⁶⁰

1982. aastal esmakordselt avaldatud ja hiljem edasi uuritud artiklis väidetakse, et kui mõnel hoonel on aken katki või korda tegemata, siis õigepea on sellel hoonel ka kõik teised aknad lõhutud. Juba üks katkine aken annab signaali, et kedagi see korda tegemine ei huvita ning ka teiste akende lõhkumine on vastuvõetav. Veel üks hea näide, mis seda teooriat kinnitab, on graffiti. Kui mõnele seinale on esimene joonistus tehtud, siis ei pea ta pikalt järgmisi ootama. Nõmme tee turvakeskuses sain lastega suheldes väga kiirelt aimu samasugusest suhtumisest. Kui küsisin lapselt, et miks ta enda toa ust rusikaga peksab, sain vastuseks: „Aga siin oli juba enne auk ja teistel ustel on samuti“. Lapsed kinnitasid kui ühest suust, et kui kõik

⁵⁹ E. L. Deci, R. M. Ryan, The “What” ...

⁶⁰ G. L. Kelling & J. Q. Wilson, Broken Windows – The Atlantic, märts 1982.

ruumid oleksid terved ja korras, siis nad ilmselt ei julgeks neid lõhkuda. Katkise akna teooriale andsid kinnitust ka Maarjamaa Hariduskolleeegiumi töötajad. Nende aastatepikkune kogemus on näidanud, et mida kiiremini katki läinud asi korda teha, seda väiksem on uute lõhkumiste järellaine. Ka uued õppehooned on kaasa toonud tunduvalt vähem lõhkumist. Kui programmil viibija siiski midagi lõhub, peab ta selle heastama, tehes midagi oma vaeva ja kätega. Sealjuures tajutakse vastutust, tahetakse olukorda parandada. Üsna kiiresti saadakse aru, et kahju ei tehtud meelega.⁶¹

⁶¹ Autori suulised vestlused Maarjamaa Hariduskolleeegiumi personaliga, 03.03.2020. Märkmed autori valduses.

3 JUHTUMIUURINGUD EHK KESKKONNAD, MILLEST ÕPPIDA

3.1 „Luksusvangla” - häbiplakk või eeskuju?

Maailmas on disainitud kinnipidamisasutusi, mis lähtuvad keskkonnakujunduses psühholoogilistest uuringutest. Enim kõneainet ja diskussiooni on neist tekitanud Haldeni vangla Norras. Ka Eesti meedia on avaldanud provokatiivseid artikleid, mis viitavad vanglale kui kadestamistväärtsuksusele.⁶² Siinkohal tahan selgitada, miks on rumal ilma vanglasüsteemi süvenemata külvata selle vastu viha. Alustuseks on selletaolistes artiklites juba unustatud üks suur erinevus vangla ja luksushotelli vahel: hotellist võib külastaja iga kell välja jalutada, kuid kinnipeetav vanglast mitte. Olgu tingimused millised tahes, vangla kui asutus võtab inimeselt vabaduse, mille puudumise tõsidust ei pruugi me mõista enne, kui meilt see võetud on.

Mis seal vanglas ikkagi toimub, millised on need „luksuslikud” tingimused ja kas see päriselt toimib? Enne keskkonna ja ruumidetailideni laskumist tuleks selgeks teha Haldeni vangla kontseptsioon. Üks suur muutus mõttemallis on vanglale lähenemine kui rehabiliteerivale kohale, mitte niivõrd karistusastutusele.⁶³ Ka vangid on jaotatud osakondadesse lähtuvalt nende sooritatud kuriteo liigist ehk probleemist, mida tuleb „ravida”. Põhiline eesmärk vanglat disainides oli pakkuda vangidele humaansust ja normaalsust, et neist saaksid peale vangist vabanemist head naabrid ja ühiskonnaliikmed. Selle eesmärgi on humanne suhtumine täitnud. Kui varasemalt oli peale vanglast vabanemist kuritegevusse tagasilangemise protsent ligi 70, siis tänu uuele rehabiliteerivale suunale on see langenud vaid 20% peale.⁶⁴ See on üks positiivsemaid statistilisi numbreid üle terve maailma.

Mittenumbriliselt kõneleb vanglas arenevast inimlikusest žest, mil vangid

⁶² <https://elu24.postimees.ee/335062/norra-vangid-elavad-luksuslikes-tingimustes> (vaadatud 08.03.2020)

⁶³ Halden Prison – https://en.wikipedia.org/wiki/Halden_Prison (vaadatud 08.03.2020)

⁶⁴ How Norway turns criminals into good neighbours – BBC 7.07.2019, <https://www.bbc.com/news/stories-48885846> (vaadatud 08.03.2020)

korraldasid 2011. aastal korjanduse. Nad panid kokku oma taskurahad, et saata lilled Breiviku rünnaku ohvritele.⁶⁵ Norralastele, eesotsas peaministriga, tekitas see üllatust, kuna tegemist on ikkagi vangidega, kurjategijatega. Üks korjandust organiseerinud, 12-aastast kinnipidamiskaristust kandev vang, Patrick, vastas tekkinud reaktsioonile järgmiselt: „See, mis juhtus [A. B. Breiviku 2011. aastal Norras toimepandud massimõrv], oli kohutav ja me tundime end abituna. Tahtsime midagi teha. Ma olin üllatunud, et see sai nii palju meedia tähelepanu ja et inimesed mõtlesid, ‘te olete ju vangid, kuidas te saate olla toredad.’ Me oleme ka inimesed. Meil on samuti tütreid, õed, lapsed.”⁶⁶

Nagu juba sai mainitud, on vangla üks peamisi eesmärke muuta kurjategijad heatahtlikeks ühiskonna liikmeteks. Mis puudutab nn. luksuslikust, siis seda kirjeldab vanglat külastanud ajakirjanik kui ameerika tudengite ühiselamut.⁶⁷ Mööbel ei ole niivõrd luksuslik, vaid pigem teeb selle eriliseks kodusus. Mööblit ei ole disainitud erilise eesmärgiga ennetada selle muutumist relvaks või muuks vägivaldseks löögiriistaks. Köögis on samuti vangidele erinevad terariistad kättesaadavad. Kõik muud mugavused (palliväljakud, huvialaruumid) on disainitud mitte hea äraolemise eesmärgil, vaid seetõttu, et hoida vange tegevuses ja aktiivsetena.⁶⁸ Samamoodi aitavad erinevad huvid ja oskused hiljem elus paremini toime tulla.

Sama mõttekäiku rakendatakse ka Eestis Maarjamaa Hariduskolleejumis, kus noortel on pärast uute õppehoonete valmimist veel suurem võimalus valida erinevate huvitegevuste vahel. Kooli külastamisel kuulsin järgmist: „Lapsed on rohkem hõivatud tänu huvialadele. Kõigepealt nad ei tea, mis neile teha meeldib. Paljud pole ringides varasemalt käinud. Siit ära minnes neil tekivad huvid. Samuti hakatakse siin palju raamatuid lugema. Eriti, kui nähakse, et keegi oma rühmast loeb.”⁶⁹ Lisaks on õpilased näiteks ise omale metsa onni ehitanud, hooldavad

⁶⁵ A. Gentleman, Inside Halden, the most humane prison in the world – The Guardian, 18.05.2012, <https://www.theguardian.com/society/2012/may/18/halden-most-humane-prison-in-world> (vaadatud 08.03.2020)

⁶⁶ A. Gentleman, Inside Halden... (vaadatud 08.03.2020)

⁶⁷ J. Benko, The Radical Humaneness of Norway's Halden Prison – New York Times, 26.03.2015, <https://www.nytimes.com/2015/03/29/magazine/the-radical-humaneness-of-norways-halden-prison.html> (vaadatud 08.03.2020)

⁶⁸ A. Gentleman, Inside Halden... (vaadatud 08.03.2020)

⁶⁹ Autori suulised vestlused Maarjamaa...

Fotod 11–14: ▲ ►

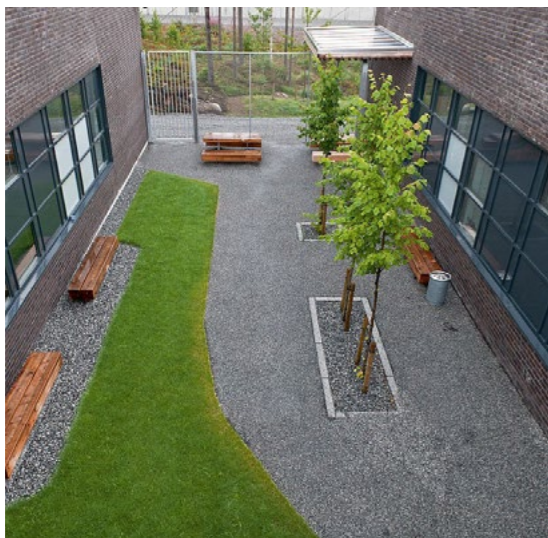
Haldeni vangla sisevaated ja eksterjäär. Üleval vasakul elutuba, paremal peenrad, paremal all fotol keraamikakoda.

Arhitektid: Erik Møller Architects & HLM Architects
Fotod: Knut Egil Wang
Allikas: Moment/INSTITUTE

◀ Foto 15:

Siseaed Haldeni vanglas.
Foto: Jiri Havran

peenraid ja peavad kasvuhoonet. Mida rohkem on kinnipidamisastuses viibivatel inimestel võimalusi erinevateks stiimuliteks, seda rohkem nad mitte ainult ei arenda ennast ja oma oskusi, vaid neil jääb ka vähem aega ja energiat keelatud tegevusteks. Tallinna Laste Turvakodu otsib noortele ka reaalseid töökohti, kus ideaalis peale programmi lõppu saaks noor töötamist jätkata.

Haldeni vangla kuberner Are Hõidali sõnul on suur mõju rehabiliteerival suunal ja erinevatel tegevustel, kuid just hoone enda disain on see, mis muudab vangid „pehmemaks“. Nende enda vahelisi kaklusi on jäänud väga väheks.⁷⁰ Suhted on head ka vangide ja sealsete turvatöötajate vahel. Norra antropoloog Ragnar Kristoffersen kirjeldab, et vanglatöötajaid koolitatakse olema kinnipidamisasutuses humaansed mitte vangide, vaid nende endi pärast.⁷¹ Teooria on järgmine. Kui vanglaametnike õpetatakse käituma karmilt, olema domineeriv ja üleolev, kandub see suhtumine paratamatult edasi nende igapäevaeludesse, mõjutades nende peresid ja ühiskonda laiemalt. Siinkohal on paslik tsiteerida Fjodor Dostojevski mõttekäiku: „Об уровне цивилизации общества можно судить по его тюрьмам.“⁷²

Hollandi vanglasüsteemist on Eestis vähem räägitud, kuid sealne olukord on üllatav. Nimelt on 2006. aastast vangide arv kahanenud ligi 50%.⁷³ See on viinud massiliste vanglate sulgemiseni ja neile uue otstarbe otsimiseni. Nii kasutatakse hetkel tühjaks jäänud vanglaid pagulaslaagritena, hostelitena või renditakse välja Norrale ja Belgiale, et nemad saaksid oma vange seal majutada.⁷⁴ Mis on olukorra selleni viinud? Üks välja toodud põhjus on fookus rehabilitatsioonile ja personaalsem lähenemine kinnipeetavale, lähtuvalt tema mentaalsest häirest ja toime pandud kuriteost.⁷⁵ Retsidivismi näitajad on samuti Hollandis muu

⁷⁰ A. Gentleman, Inside Halden... (vaadatud 08.03.2020)

⁷¹ J. Benko – New York Times... (vaadatud 08.03.2020)

⁷² Autori tõlge: „Ühiskonna tsiviliseerituse astet saab hinnata selle vanglasse sisenedes“

⁷³ Netherlands – Prison Insider, <https://www.prison-insider.com/countryprofile/netherlands-2019> (vaadatud 09.03.2020)

⁷⁴ C. Weller, Abandoned Dutch prisons are being used to house refugees – Business Insider 10.02.2027, <https://www.businessinsider.com/dutch-prisons-refugee-homes-2017-2> (vaadatud 09.03.2020)

⁷⁵ S. Boztas, Why are there so few prisoners in the Netherlands? – The Guardian 12.12.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/12/why-are-there-so-few-prisoners-in-the-netherlands> (vaadatud 09.03.2020)

maailmaga võrreldes üsna madalad. 100 000 inimese kohta sooritab pärast karistuse kandmist kuriteo uuesti vaid 69. See näitaja väheneb omakorda aastast-aastasse. Võrdluseks, USA-s on sama elanike arvu kohta vastav korduva kuriteo toimepanejate arv 716.⁷⁶

3.2 Multisensoorsed keskkonnad

1970. aastatel töötati Hollandis välja multisensoorsed keskkonnad, mida nimetatakse Snoezeleni® tubadeks, eesti keeles ka tunnetustoaks. Need ruumid on algupäraselt disainitud ja arendatud just vaimsete häirete ja autismi all kannatavatele patsientidele.⁷⁷ Snoezeleni® tubades leidub erinevaid materjale ja varustust, mida kõigi meelte abil tunnetada ja avastada. Erinevaid stiimulid on näiteks valgustus, helid, projektsioonid, aroomid, mullidega torud, vesivoodid ja erinevad madratisid.⁷⁸ Täpselt kasutuses olevad elemendid võivad tubades varieeruda. Need stiimulid toovad kaasa lõõgastumist ja rahulolu. Läbi erinevate kogemuste, avastamiste ja reaktsioonide, õpib inimene ruumis väljendama paremini oma emotsioone ja tundmusi.⁷⁹

Minu töö puhul on aktuaalne Snoezeleni® tubade mõju agressiooni ja käitumishäirete korral. Turvakeskuses on eraldi ruum rahunemiseks, kui laps muutub liiga hüperaktiivseks, agresiivseks või vajab muul põhjusel teistest eraldamist. Samasuguseid ruume kasutavad ka teised noortele mõeldud eriasutused. Olen nii mõndagi külastanud ja näinud, kuidas need on enamasti stiimulivaesed, kaetud vaid mattidega. Seevastu näitavad uurimused, et multisensoorsetel ruumidel on positiivne mõju viha, agressiooni ja enesevigastamise puhul.⁸⁰ Kenyon ja Hong töid oma uuringutes välja

⁷⁶ C. Weller, Dutch prisons are closing because the country is so safe and no one really knows why – Business Insider 26.04.2016, <https://www.businessinsider.com/no-one-can-explain-why-dutch-crime-is-so-low-2016-4> (vaadatud 09.03.2020)

⁷⁷ Histroy – <http://www.snoezelen.info/history/> (vaadatud 29.02.2020)

⁷⁸ Elements of a Snoezelen® Sensory room – <https://www.snoezelen.info/elements-of-a-snoezelen-sensory-room/> (vaadatud 29.02.20)

⁷⁹ C. Gomez, J. Poza, M.T. Gutierrez, E. Prada, N. Mendoza, R. Hornero – Characterization of EEG patterns in brain-injured subjects and controls after a Snoezelen® intervention 2016, lk. 2

⁸⁰ N. N. Singh, G. E. Lancioni, A.S.W. Winton, E. J. Molina, M. Sage, S. Brown, J. Groeneweg, Effects of Snoezelen room, Activities of Daily Living skills training, and Vocational skills training on aggression and self-injury by adults with mental retardation and mental illness, 2003.

▲ Fotod 16–18:

Snoezeleni ruumid. Fotodel on näha erinevaid stiimuleid ruumis.
Allikas: snoezelen.info, Image gallery.

märkimisväärse tulemuse, mille kohaselt vähenes multisensoorseid ruume kasutades probleemne käitumine lausa 87% võrra.⁸¹ Teatud tubades antakse võimalus kasutajal endal valida valgustuse, värvi, lõhna ja muusika vahel.⁸² See võimalus suurendab autonoomsust ja seega selle rahustavat efekti aitab põhjendada ka eelnevalt mainitud enesemääramise teooria.

3.3 Maarjamaa Hariduskollegium – ideaalilähedane keskkond Eestis?

Mitmed valdkonnainimesed on nimetanud Eestis ideaalilähedaseks rehabiliteerivaks keskkonnaks Eestis Maarjamaa Hariduskollegiumit.⁸³ See on Eestis esimene projekt, kus sotsiaalpedagoogide, psühholoogide ja kooli töötajate lähteülesande põhjal on kerkinud täiesti uudne noortele rehabilitatsiooniteenust pakkuv õppe- ja majutusekeskkond. Maarjamaa Hariduskollegiumi Emajõe õppekeskuses on koos 36 noort, nende seas nii poisse kui tüdrukuid. Lood, mis lapsi sinna viivad, on väga erinevad. Enamasti on mured alguse saanud juba varasemalt kodus, kuid paraku on need jäänud märkamata ning neisse pole õigeaegselt sekkunud. Nii jõutakse hulkumisteni ja negatiivsete tutvusteni. Palju noori on pärit just lahku läinud peredest, üle elanud erinevaid traumasid ja ära kasutamisi. Viimastel aastatel on saanud üha populaarsemaks sõltuvusprobleemid. Maarjamaa Hariduskollegium pakub sinna saadetud noortele kohapeal nii õppimise- kui ka elamisvõimalust.⁸⁴

Oma uurimuse raames külastasin 2020. aasta märtsis ka ise peatselt neljandat sünnipäeva tähistavat Maarjamaa Hariduskollegiumi Emajõe õppekeskust. Keskuse kompleksi kuulub kaheksa hoonet. Kuus neist on perehooned, kus noored elavad kuni kuuekesi rühmades, lähtuvalt nende soost ja vanusest. Nendega viibivad perehoones lisaks sotsiaalpedagoogid. Eraldi hoone on rajatud õppekeskuseks. Seal on uudsed ühele kuni kuuele lapsele õppetöökavandatud klassiruumid, söökla, spordisaalid ja tööõpetuseklassid. Samas

81 J. Kenyon, & C. S. Hong, An explorative study of the function of a multisensory environment. – British Journal of Therapy and Rehabilitation, 5, 619–623, 1998.

82 Snoezelen® for challenging behaviour – <http://www.snoezelen.info/who-can-benefit/snoezelen-for-challenging-behaviour/> (vaadatud 29.02.2020)

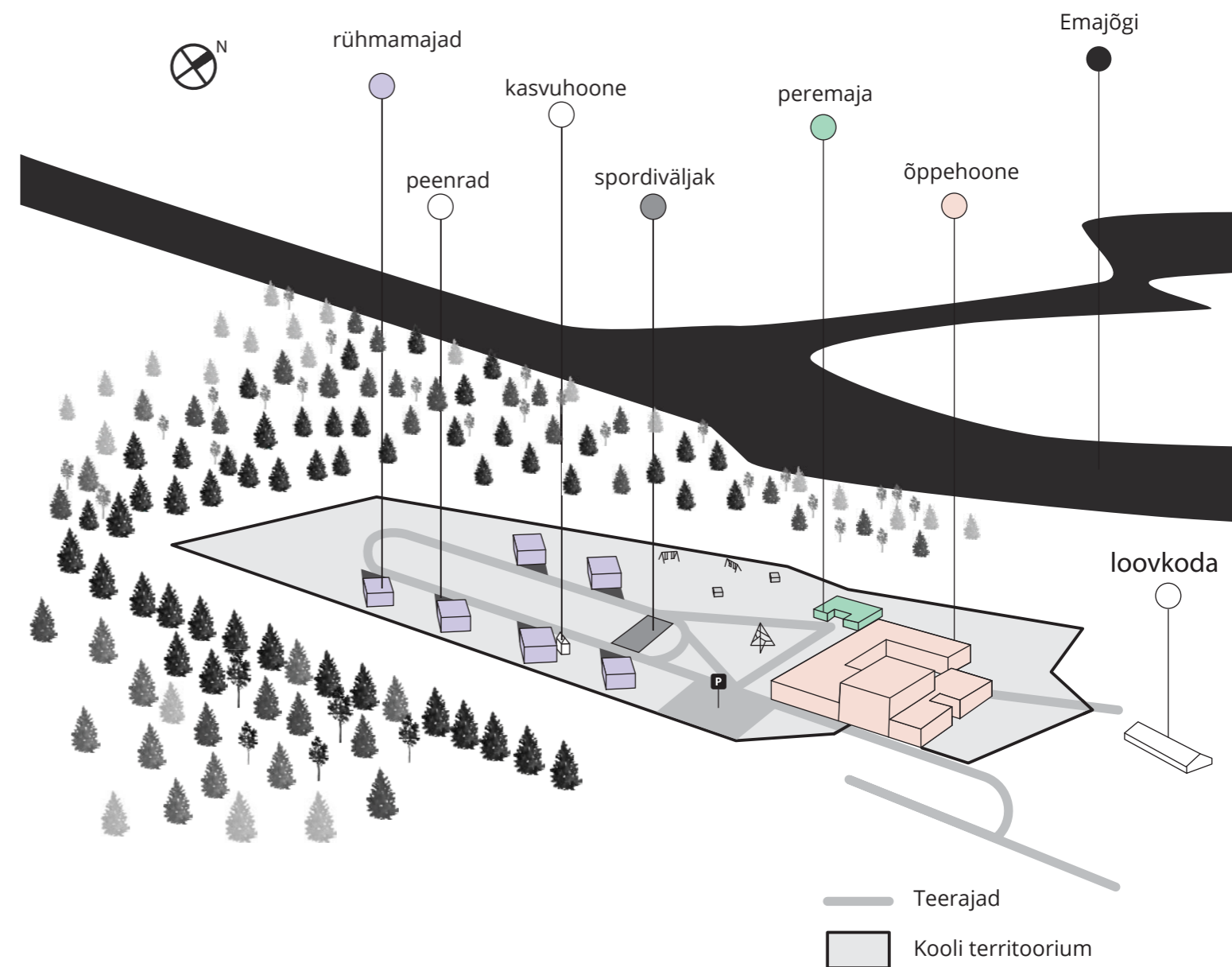
83 Pikemalt võimalik tutvuda: <https://www.mhk.edu.ee/et>

84 Autori suulised vestlused Maarjamaa...

hoones paiknevad veel personaliruumid, administratsiooni kabinetid ja puhkeruum töötajatele. Kolmanda erikasutusega hoone eesmärk on pakkuda majutust last külastavale perele. Eraldi majakestest territooriumilt väljas paiknevad veel huvialategevusteks planeeritud loovkodad.

Joonis 2:

MAARJAMAA HARIDUSKOLLEGIUMI ASENDIPLAAN

Perehooned ehk laste ajutised kodud on kujundatud üsna hubasteks. Igal lapsel on oma isiklik tuba, mida tal on võimalik kujundada enda eelistustele vastavalt. Tubade seintel ilutsevad erinevad plakatid, väljaprintitud pildid, fotod, laste enda joonistused, tunniplaanid ja palju muud. Erinavaid tube külastades võis nende ilme ja atmosfääri põhjal välja lugeda, kui erinevad noored isiksused neis elavad. Kõik toad on täiesti omanäolised. Lisaks magamistubadele paiknevad perehoones ühisalad ehk kodusemalt öeldes avatud elutuba ja köök. Eraldi ruum on planeeritud kavastajatele. Samuti on majas olemas pesuruumid, tualetid ja majapidamisruum. Nii nagu laste magamistoad, olid ka ühisalad erinevates hoonetes noorte poolt eriilmeliselt kujundatud.

Maarjamaa Hariduskolleegium on esimene omalaadne keskkond Eestis, mis valmis kooli töötajatepoolse sisendi najal asutuse täpseid eesmärke silmas pidades. See ei ole kohandatud olemasolevasse keskkonda, mis on suur samm edasi. Siiski oleks võinud teha mõned sammud veel. Näiteks kaasata disainiprotsessi lapsi. Nende vaatenurk on erinev, kui töötajatel või arhitektide, mistõttu võib neil olla sisendit, mille peale muidu ei tule. Hetkel on õppehoone kena ja igati viisakas, kuid sisearhitektuuriselt ta samas ka ei üllata. Imestust pakkus pigem laste enda poolne panus ruumide isikupärastamiseks. Mina ei näe põhjust, miks peaksid teised sarnased asutused alla suruma laste huvi personaliseerida oma tuba. See seostub natuke territooriumi märgistamisega, mille laadne ürgne soov tuksub meis kõigis.

Kriitilisem oleksin ruumipsühholoogiliste soovitude järgimise osas Kaagveres. Rohkem on jälgitud erinevaid positiivseid psühholoogilisi mõjutajaid programmis, suhtluses, reeglites ja käitumises. Vähem paistavad olevat teaduspõhisest disainist inspireerunud arhitektid, olenemata sellest, et sellise asutuse disain on suur vastutus ning ruumidel on oluline mõju rehabilitatsiooni paremale toimele. Näiteks kattis uute õppehoonete põrandaid kollakas-oranž linoleum, mille kasutamisele jätkub küll vähe õigustusi. Haldeni vanglat arhitektuurset kontseptsiooni tutvustavas videos tuuakse välja ka linoleumi halb suhe

valguspeegeldusega ja suur müratagastus.⁸⁵ Siinkohal oleks saanud teha kindlasti paremaid valikuid. Linoleumiga sama lihtne on hooldada ka imitatsioonplaati LVT (inglise keeles: Luxury Vinyl Tiles). Tegemist on küll tehismaterjaliga, kuid vähemalt visuaalselt on teda võimalik valida äravahetamiseni sarnast puidule ja tunnetuslikult on ta jala all pehmem kui näiteks laminaat ja hinnasõbralikum, kui puitparkett.

Suurimaks plussiks Kaagveres on looduskaunis keskkond, milles viibimine ja mille akendest nägemine peaks mõjuma rehabiliteerivale programmile vaid hästi. Sellist asukohta soosivad kõik uurimused, mida olen oma töö raames lugenud. Samuti on rõõm näha, et noortele antakse võimalusi sekkuda ruumi ja kujundada loominguliselt oma tuba. Erinevalt Nõmme teel asuvast Tallinna Laste Turvakeskusest tajusin Maarjamaa Hariduskolleegiumi külastades, et lapsi usaldatakse rohkem ja neile antakse rohkem valikuvõimalusi nii tegevusteks kui neid ümbritsevatesse ruumidesse sekkumisel.

⁸⁵ How Norway designed a more humane prison – Youtube 12.04.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=5v13wrVEQ2M>, (vaadatud 15.03.2020).

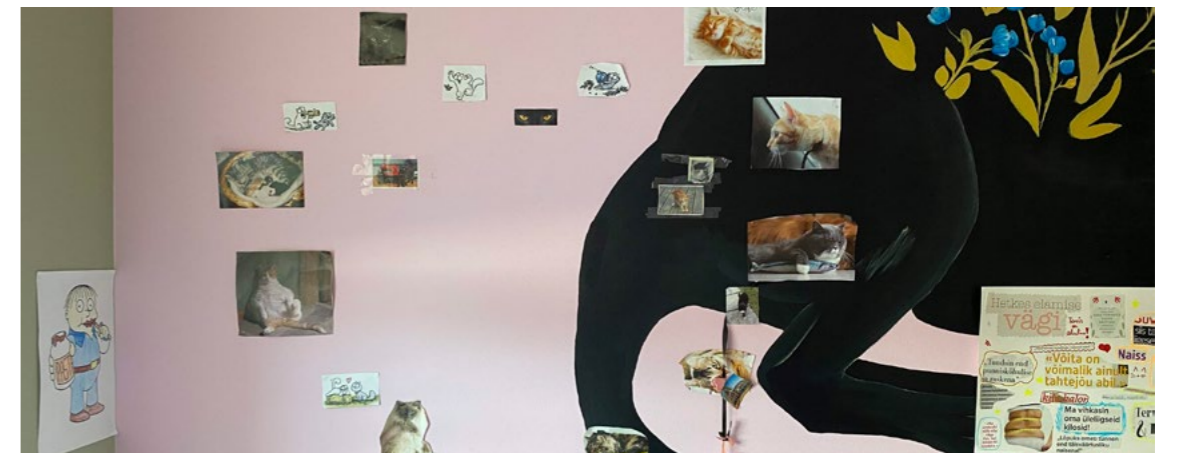
Foto 19: ▲
Maarjamaa Hariduskollegiumi looduskaunis keskkond Kaagveres. Kooli territooriumi kõrval olev tiik.
Allikas: Autori fotod.

Fotod 20-21: ▼ ►
Maarjamaa Hariduskollegiumi territoorium (MHK) ja hooned.
Arhitekt: Ilona Stern
Allikas: Autori fotod

Fotod 22-26: ▼

Vaateid MHK rühmamajadest. Ülemisel kahel pildil on näha elutoa sarnast ühisala koos köögiga. Ülejäänud fotod pärinevad noorte magamistubadest.
Allikas: Autori fotod.

4 MIDA NOORED MÕTLEVAD?

Mike Bond on kirjutanud raamatusse „A designer's Research Manual”⁸⁶, et disainile eelnevate uuringute tegemine aitab vältida tulemust, mis rahuldab ainult disainerit ennast, mitte niivõrd kasutajat. Ta lisab, et disaineritest peaksid saama mini-eksperdid igas töös, millega tegelevad. Uurimus on siinkohal hädavajalik, et mõista keskkondi, stsenaariumeid, inimesi ja traditsioone, milles disainer ise igapäevaselt ei ela. Viimane lause kirjeldab hästi olukorda, millesse mina olen ennast turvakeskusele disainides pannud. Olemata ise sellises kinnipidamisasutuses pikemat aega viibinud, võin ma ainult ette kujutada, millised on sealsed esilekerkivad olukorrad ja probleemid. Sellepärast, et mitte ainult oma ettekujutuste ja kõhutunde najalt disainida keskkonda, mille põhikasutajateks on lapsed, olen uurinud erinevaid psühholoogilisi teooriaid kui ka vaadelnud laste käitumist ja eluolu turvakeskuses, nendega suhelnud ja aega veetnud.

Pean disainimisel äärmiselt oluliseks lõpp-kasutaja mõistmist ja võimalusel kaasamist. Disainer ise on haruharva oma töö tegelik sihtgrupp ja seega ei pruugi kasutaja reaalseid vajadusi mõista. Koosdisainimine murrab üldlevinud kliendi-disaineri suhte ja muudab hoopis kasutajad „ekspertideks” oma enda kogemuste läbi.⁸⁷ Kristyna Castella kirjutab oma raamatus ilusa mõtte, kuidas lapsi kaasava disaini puhul ei pea lapsed ootama suureks saamist, et osaleda otsuste langetamisel. Ka täiskasvanutel ei ole alati lahendusi ja lastele disainimisel, on neid vastuseid koos nendega lihtsam leida.⁸⁸ Amid Moradganjeh oma raamatus „Anyone Can Design Even a Kitten”⁸⁹ on kirjutanud sellest, kuidas disainimist tuleks alustada inimesest:

„Me disainime inimestele, seega me peame oleme teadlikud ja inspireeritud neist. Lihtsalt mingi tehnoloogia omamine ei tähenda, et see lahendaks päris inimeste probleeme. Selgita kõigepealt välja, mida inimesed väärtustavad ja siis

⁸⁶ J. & K. Visocky O'Grady, A Designer's Research Manual – Rockport Publishers 2017 (lk. 16)

⁸⁷ What is co-design? – Design For Europe, www.designforeurope.eu (vaadatud 15.12.2019)

⁸⁸ K. Castella, Designing for Kids – New York: Routledge 2019

⁸⁹ A. Moradganjeh, Anyone can design even a kitten – Square Mountains OÜ 2017 (lk. 65)

vali õige tehnoloogia selle ellu viimiseks. Mine välja, kohtu inimestega ja vestle nendega. Ära karda, nad ei hammusta. Ehita emotsionaalne side ja lase neil ennast inspireerida.”⁹⁰

Nõustun selle lõiguga ja rakendan neid mõtteid ka ise turvakeskusele disainides. Mida rohkem olen aega veetnud nendega, kellele disainin, seda rohkem avaneb mu peas uusi ja aknaid uute ideedega. Muidugi on kogu selle kasutaja mõistmise ülesande üks võtmesõnu tõlgendamine. Alati ei ole tegelikele vajadustele vastav disainilahendus see, mida disainerilt täpselt küsitakse. Amid Moradganjeh annab veelomaraamatus nõu, mittevõtteinimesitõsiselt selles, midanadväidavad endale meeldivat, mitte meeldivat või vaja minevat. Selle põhjal, mida inimesed meile räägivad, tuleks minna pinna alla ja selgeks teha, mis on nende soovide taga olevad väärtused. Enamasti ei anta selgesõnaliselt mõista, mida tegelikult hinnatakse ja minu ülesanne on selle mõistmiseni jõuda, ka turvakeskuse puhul. Samamoodi tuleks lasta end juhendada inimeste lugudest ja vähem arvamustest, seeläbi mitte lastes oma isiklikel kogemustel teistele disainimist liiga palju mõjutada.⁹¹

4.1 Koostöö jätkumine keskusega

Magistriõppe esimesel aastal olnud magamistoa projektis tutvusime küll ruumipsühholoogiaga, kuid vähem keskendusime laste enda kogemustele. Kaasime neid pigem uurimusliku osa juures, kuid disainilahendused töötasime välja vaid kaastudengite ja õppejõudude keskis. Ülevaatusel kuulasime keskuse töötajate tagasisidet. Oma magistritööd tehes otsustasin seda taktikat muuta ja kaasata keskuses viibivaid lapsi oma disainiprotsessidesse kohe töö alguses. See otsus on ennast ja eelmises lõigus kirjutatud mõtet kindlalt tõestanud. Mul on olnud palju turvakeskuses viibivatelt lastelt õppida ja nad ei väsi mind üllatamast oma mõtete ja ideedega. Loodan, et see toimib ka vastupidi ning suudan olla samuti neile abiks ja inspiratsiooniks selles protsessis.

⁹⁰ Originaal tekst raamatust: „We design things for humans, so we need to be informed and inspired by them. Just because you have some technology, doesn't mean it solves a real human problem. Find out what people value first before choosing the technology to make it happen. Instead, go out, meet people and talk to them. Don't be afraid, they won't bite. Build an emotional connection with people and let them inspire you.”

⁹¹ A. Moradganjeh, Anyone can design... (lk. 71–79)

Minu töö on valminud pingelisel, aga ka huvitaval ajal, mil maailmas on vallandunud pandeemia ja Eestiski on selletõttu kehtestatud eriolukord. See situatsioon on väga tugevalt mõjutanud Tallinna Laste Turvakeskuse Nõmme tee üksust ja sealset elukorraldust. Lapsed, kellega olin juba varasemalt tuttavaks saanud ja ühise keele leidnud, pidid lõpetama programmi eriolukorrast tulenevalt mitu kuud varem. Samuti muutus raskendatuks keskuse küllastamine. Ruumid on nüüd täitunud turvakoduteenust vajavate laste ja noortega. Minu õnneks on olnud koostöö turvakeskusega pikemaajalisem ning varasemalt olen saanud seal mitmeid kordi viibida ja ka nende üritustest osa võtta.

4.1.1 Osalemine keskuse üritustel

2019. aasta sügisel asusin ma ette valmistama töötuba, mida turvakeskuses lastele läbi viia. Minu eesmärk oli saada paremini aru probleemidest turvakeskusest lapse silmade läbi. See võis kinnitada või ümber lükata minu enda eeldused ja arusaamad, mis võiks olla lahendatud paremini. Samuti soovisin 2019/2020 õppeaastal asutuses viibivate lastega tuttavaks saada ning seletada enda töö tagamaid ja eesmärke. Õppeprogramm nägi kooli poolt ette novembris toimuvat disaininädalat, mille ajal ja raames soovisin töötoa läbi viia. Paraku selgus mõned päevad enne planeeritud töötoa toimumist, et täpselt samal ajal leiab turvakeskuses aset igaastane moeshow etendus. Minu juhendajad andsid mulle hea mõtte mitte pead norgu lasta töötoa edasi lükkamise pärast, vaid minna osa võtma moeshowst. See oli hea mõte, arvestades seda, kui palju ma pärast moeshowl viibimist töötoas planeeritud muutsin.

Moeshow leidis aset Tallinna Laste Turvakeskuses 20. novembril 2019 ja selle aasta teemaks oli „Tulevik“. Mina läksin appi nooremate poiste osakonnale, kellele hakkab disainima ka ruumilahendusi. Turvakeskuse poolt oli vastuvõtt äärmiselt soe ja abikätt oli neil poiste osakonnas tarvis. Kõigepealt tutvusin seal viibinud kasvatajatega, kellega poiste vaikse tunni ajal oli võimalus mul omavahel vestelda. Juba see avas mu jaoks võimaluse saada paremini aru majasisesest suhtumisest ja nägemusest. Minu ülesandeks sai aidata poistel end valmis panna ja ühele neist kostüüm disainida. Selgus, et tegemist oli noormehega, kes

ei olnud sugugi huvitatud shows osalemisest. Sobrades osakonna laoruumis, leidsin palju põnevaid materjale, millest talle kostüüm teha. Minu valikus olid linnamustrilised tapeedijääd, värvilised krepp-paberid ja juba kasvataja poolt disainitud kilekapuuts. Noormehele jäi aga kätte hõbepaber, mis temale minu pakutust põnevam tundus. Tegelikult jätsid teda minu tehtud valikud lausa külmaks. Jälle õppetund – see, mis minule tundub põnev, ei pruugi seda olla lastele ja vastupidi.

Poisse abistades saime omavahel rääkida paljudel erinevatel teemadel ning üksteist tundma õppida. Mõtlesin tol hetkel, et nad on palju teadlikumad keskusest ja oma olukorrast, kui ma esialgu prognoosisin. Samuti küllaltki uudishimulikud minu kaasa löömise tagamaade osas, mis oli loomulikult positiivne üllatus. Õhkkond oli vaba, harjusin nendega kiirelt ja mulle tundus, et ka nemad minuga. Kui poisid said kostüümid selga ja ettevalmistused tehtud, liikusime esimesel korrusel paiknevasse sööklasse, mis moeshow tarbeks oli muudetud esinemiskohaks. See näitas mulle, kui multifunktsionaalselt kasutatakse keskuses tegelikult ruume ja tõestas nende kohandamise olulisust. Lapsed ja kasvatajad olid kõvasti vaeva näinud ja nende kostüümid olid jalust rabavad. Neis noortes on peidus palju loovust, mis sel hetkel ka välises kajastus.

Moeshowl kaasa löömine osutus lõpuks positiivseks plaanide muutuseks. See aitas palju paremini mõista laste suhtumist, keskuse õhkkonda ja olustikku. Peale moeshowl muutsin oma töötoa plaanides päris palju ja sain aru, et:

1) Ma pean rohkem endast rääkima ja end tutvustama. Lapsed ei tea, kes ma olen ja minu sekkumine võib tunduda neile arusaamatu. Lisasin töötoa tarbeks oma esitluse pilte oma projektidest. Rääkisin endast, oma töödest ja vastasin avatult nende küsimustele.

2) Nad ei mõista, miks ma seda projekti keskuses teen. Mult küsiti mitmeid küsimusi võtmes „kas sa saad selle eest raha?“, „miks kedagi üldse huvitab see keskus?“. Taaskord tõdesin, kui oluline

on välja näidata hoolivust, ka läbi keskkonna ja ruumidisaini. Ma arvan, et lapsed ja noored ei tohiks tunda end üleliigsetena ega imestama selle üle, et nende ja selliste asutuste käekäik läheb laiemalt inimestele korda.

3) Nad on väga loovad ja huvituvad käelistest tegevustest. Suurendasin töötoas praktiliste väljundite osakaalu teoreetilise suhtes.

4.2.2 Töötuba

Täpselt nädal pärast moeshow toimumist, viisin läbi oma kaua planeeritud töötoa. Veel enne kohtusin uuesti juhendajatega ja Arhitektuurikooli⁹² õpetaja Alina Nurmistiga. Alinast oli palju abi kaasa mõtlemisel, kuna arhitektuurikoolis õpetab ta lapsi sarnases vanuserühmas nagu minu sihtgrupp turvakeskuses. Raamat „Designing for kids“⁹³ aitas samuti hästi ette valmistada ja õpetas erinevaid meetodikaid ja lähenemisi lastega koos disainimisel. Tegin veel viimased muudatused töötoa kavas ja esitasin paika pandud struktuuri turvakeskuse poiste üksuse vanemsotsiaaltöötajale, kes selle omalt poolt heaks kiitis.

Minu töötuba oli planeeritud mitmes etapis. Mitmeid soovitusi selle organiseerimisel tuli Arhitektuurikooli õpetajalt Alina Nurmistilt, kes on sarnast lähenemist varasemalt lastega praktiseerinud. Nii ka esimese ülesande puhul, mis oli pigem käe soojaks saamiseks. Selle käigus tuli lastel jaguneda paaridesse ning joonistada oma paarilist ühe pliatsi joonega ilma pliatsit paberilt tõstmata ning pilku kaaslaselt pööramata. Joonistused tulid vahvad, laste meeleolu muutus lõbusamaks ja esimene jää sai murtud.

Teine ülesanne oli juba peidetult seotud minu töö temaga. Laususin lastele sõna ja nemad pidid paberist voltima/kortsutama/meisterdama 3 minuti jooksul

⁹² Arhitektuurikool on ruumivaldkonna huviharidust pakkuv kool Eestis, kus saavad osaleda nii lapsed ja noored vanuses 7 – 19 kui ka täiskasvanud. Arhitektide juhendamisel arutatakse mõisteid ja küsimusi; ehitatakse, meisterdatakse, joonistatakse või joonestatakse. Vaata lisaks: arhitektuurikool.ee

⁹³ K. Castella. Designing for Kids...

mahulise versiooni sellest sõnast. Puhtalt enda nägemuse järgi. Sõnad kohandasin turvakodus oluliste teemadega. Näiteks sõnad nagu „mugav“ või „privaatne“. Kõik lapsed ja ka töötoas osalevad kasvatajad said pärast põhjendada, miks nad ennast just niimoodi selle sõnaga väljendasid. Näiteks sõna „privaatne“ juures voltis üks noormees (12) väikese paadi ja rääkis juurde, et sellega saaks ta üksi minna järve peale ja keegi ei saaks tulla järele. Minu arvates kolme minutiga selline mõttekäik tekitada ja paberist uhke laevuke voltida oli väga loov ja armas lähenemine. Nii mõnegi poisi voltimistulemus oli seotud narkootiliste ainete tarvitamisega. Mõttekoht mulle – kas tõesti peaks nii noores eas privaatsus

Foto 27: ▲

Kollaaž volditud lahendustest, mis väljendavad sõna „privaatne“. Allikas: Autori fotod

Foto 28: ►

Noormees Tallinna Laste Turvakeskuses, esitlemas oma ideed. Allikas: Autori fotod.

seostuma mõnuainete tarvitamisega ja kuidas saan mina läbi ruumi pakkuda neile selle sõnaga tunduvalt positiivsemaid assotsiatsioone.

Kolmas ülesanne kandis nime „Minu unistuste ruum“. Ma ei tahtnud nende lahendusi defineerida toaks, vaid ärgitasin neid mõtlema laiemalt, mis tahes keskkonna läbi. Kõigepealt pidid lapsed kirjutama paberile märksõnu, milline oleks nende unistuste ruum. Mida nad seal teha saaksid, kellega, kuidas? Kas see ruum muutub ajas? Sain aru, et olenemata ülesande püstitusest, on neil väga keeruline mõelda turvakodu ruumidest või enda kodust väljapoole. Paljude jaoks oli unistuste tuba täpselt selline nagu neil on see omas kodus.

Ülesande teises osas oleksid lapsed pidanud hakkama ise disaineriteks, andma oma paberilehe endast järgmisele isikule, kes hakkab saadud kirjelduse järgi temale ruumi disainima. Jällegi, Arhitektuurikoolis pidi see ülesanne nõnda töötama, aga turvakeskuses mitte. Lapsed olid väga tundlikud privaatsuse osas ega soovinud oma lehte edasi anda. Neile sobis variant, et nemad ise visualiseerivad selle ruumi või jagavad enda poolt kirjutatud teksti vaid minuga. Paljud soovisid, et ma ise kirjutaksin nende kirjeldused ning visualiseeriksin neid. Mulle jäi kõlama teatud ebakindlus ise ruumi visualiseerida või meisterdada. Võibolla kui anda lastele rohkem võimalusi enda ümber olevat keskkonda kujundada ja sellesse sekkuda, muutuvad nad ka julgemaks oma käekirja ja valikute väljendamise osas.

Edasi oli planeeritud keskuse kaardistamine, kus ma palun neil leida küsimustele vastused keskuse ruumides. Näide: Kus sa tunned ennast turvakeskuses kõige rahulikumalt? Lapsed oleksid pidanud liikuma keskuse ruumides ja sellisesse kohta panema suure kleebise. Kui antud kohta ei eksisteeri, siis jääb kleebis kasutamata. Kokku olid mul mõeldud küsimusi keskuse kohta viis. Asjade kulg päris nii ei läinud. Poisid soovisid pigem minuga vabas vormis suhelda, kui et individuaalsemalt ülesandeid lahendada. Nii juhtuski, et viimased 2-3 tundi rääkisime lastega igasugustel teemadel. Mitmed poisid soovisid rääkida kahekesi, nii ruumiloome osas kui ka üsna isiklikel teemadel. See oli armas, lähendav ja emotsionaalne. Sain aru, kui palju energiat võtab pea kümne lapsega koos olemine,

nende kuulamine ja mõistmine. Siinkohal tunnustan veelkord neid inimesi, kes seda igapäevaselt teevad. Hilisõhtul lahkusin keskusest üsna ambivalentsete tundmustega. Ühest küljest täiesti tühjaks pigistatuna ja teisest küljest olin täidetud üdini positiivsete emotsioonidega. See päev aitas mul tunduvalt paremini neid mõista. Esimese koosdisainimise võis lugeda õnnestunuks ka läbi kasvataja sõnade, kelle väitel olid lapsed tavapärasest avatumad.

Enne töötuba oli mul mitmeid hirme ja kartusi negatiivse asjade kulgemise osas. Eks muretsemiseks ole ka põhjust. Olin seda kaua oodanud ja ette valmistanud. Statistilise poole pealt oli kaheksast poisist vaid kaks-kolm, kes ei soovinud töötoas üldse osaleda ja mina ei tahtnud neid ka sundida. Lõpuni välja tegid kõik harjutused kaasa neli poissi. Üks noormees ei soovinud töötoas osaleda, kuid oli sellegipoolest terve aja meiega. Mõistan, et keskendumine võib olla keeruline ja igapäev ei pruugi see teema kõnetada. Oli poisse, kes ülesannetesse tõid sisse kanepi teemalisi vihjeid, mis panid mind kohati keerulisse olukorda. Mul on keeruline veel mõista, kui avatud saan mina nendega olla ja kust maalt läheb piir tundlike teemade ja täiesti normaalse vestluse vahel.

Kokkuvõttes olen positiivselt üllatunud, mõistes lapsi ja nende vajadusi nüüd tunduvalt paremini. Kinnitust sai jälle laste tundlikus privaatsuse osas. See jäi kõlama mitmest aspektist. Nagu eelnevalt kirjutatud, ei olnud nad avatud oma unistuste ruumi ideid jagama. Sellest võib järeldada, et nende enda mõtted ja nendega üksi olemine on sealsete laste jaoks vähemalt programmi alguses üks keeruline ja tundlik teema. Ühe noormehe ukse oli näiteks list inimestest, kes võivad ta tuppa siseneda ja kes mitte. Samuti selgus meie omavahelisest vestlusest, et ta ei kasuta oma väikest tahvelseina, kuna see on täpselt ukse vastas ja kõik näeksid seda. Olenemata sellest, et talle väga meeldib joonistada, sooviks ta seda seinal teha privaatsemalt.

Rääkisime ka nende toas hetkel olevatest elementidest ja proovisin mõista nende mõju. Üks noormees peatus jälle tema toa seinale liimitud A3-formaadis olevale erksale kose pildile ja tõdes, et see mõjub ebavajalikult provokatiivselt, tuletades meelde, et nad ise välja ei saa. Olgem ausad, reisi sellisesse eksootilisse

paika ei saa ilmselt ka paljud inimesed väljaspool keskust omale lubada. Siinkohal pean kinnitama juba eelnevalt kirjutatud, et sellised loodusfotod olgu adekvaatsed ja seotud meie enda keskkonna ja sealt tuttavate elementidega. Paljud poisid soovisid, et nende toas oleksid pildid ja esemed, mis on just neile meelepärased ning tähendusrikkad. Lapsed olid üldiselt huvitatud sekkumisest oma toa kujundamisesse. Nii mõnigi oli juba ise mööblit ümber tõstnud. Palju sain tagasisidet veel kehva valguslahenduse kohta. Vaid üks ühine valgusallikas laes on eelkõige probleemiks jagatud tubades, kuid ka üksikult toas olevad lapsed soovisid sellele alternatiive. Mainiti ka ruloode ja kardinade suurt valguse läbilaskvust, mis on takistuseks paremale uinumisele. Tänavalgusti õues paistab osadesse tubadesse üsna eredalt sisse.

Nii võib öelda, et olen saanud keskuses kohapeal viibides kinnitust mitmete teoorias ja teaduspõhistes artiklites välja koorunud lahendustele. Näiteks peab keskuse näitel paika katkise akna teooria. Samuti hinnatakse seal väga privaatsuse olulisust. Kuna neid uurimusi on läbi viidud eri maailma paikades, siis nii mõnelgi juhul tuleb neid kohandada silmas pidades just meie rahvusest, keskkonnast ja kultuurist tingitud eripärasid. Näiteks puudub hetkel keskuse seintel olevatel looduspildidel igasugune positiivne mõju, kuna neil kujutatakse pigem troopilisi ja meile kaugeid maastike. Lastega koosviibides sain veel aru, et kuigi seal on justkui sarnase tausta ja probleemidega noored, siis on neil kõigil oma lugu ja tugev isiksus. Siinkohal ei ole paslik ka lugejal kõiki olukordi võrrelda oma laste või nende käitumisega. Iga laps on erinev ja seal keskuses viibivad lapsed on paraku rohkem negatiivse varjundiga elu näinud kui võiks. Ja üsna kindlalt rohkem, kui täiesti tervetes peredes hoolitsuse, tähelepanu ja heade võimalustega kasvavad lapsed.

5. TÖÖRIISTAKASTI RAKENDAMINE TALLINNA LASTE TURVAKESKUSESSE

Teoreetiliste ja teaduspõhiste uuringute alusel on valminud võtted, milles tõlgin loetu sisearhitektuuri keelde. Nendest on välja kujunenud tööriistakast, mis pakub erinevaid rehabilitatsiooni toetavaid võtteid ruumi. See on mõeldud nii tulevaste lastele ja noortele suunatud rehabilitatsiooniasutuste disainimiseks kui ka olemasolevate uuendamiseks. Sel viisil on võimalik tagada paremad tulemused rehabilitatsioonil ruumi toetava mõju läbi. Kuna alati ei pruugi just olemasolevate keskuste uuendamisesse kaasatud olla arhitektid, siis on loodud eskiisid võimalikult paindlikud ja lahti seletatud nõnda, et ka selliste asutuste töötajatel ja lastel endil oleks võimalik ruumidesse sekkuda.

Mina viin läbi valminud tööriistakastis leiduvate eskiiside katsetuse ja integratsiooni Tallinna Laste Turvakeskuse olemasolevate ruumide näitel. Olen võtnud fookusesse Nõmme tee hoone teise korruse nooremate poiste osakonna. Keskus koosneb kokku neljast erinevast osakonnast. Neist kahes on tüdrukud ja kahes poisid. Ülejäänud jagunemine on tehtud lähtuvalt vanusest – nooremate ja vanemate osakond. Kuna tüdrukute tiib on valminud hiljem ja seetõttu paremas seisukorras, ei võtnud ma eesmärgiks pakkuda disainilahendusi sinna. Esimesel korrusel paiknev vanemate poiste osakond läbis osalise uuenduskuuri läbi eelnevalt tutvustatud magamistubade projekti. Uuendused ei ole paraku jõudnud teise korruse nooremate poiste osakonda, seega on loogiline peegeldada uusi lahendusi ja läbi mõeldud kontseptsiooni just seal.

Väiksemate poiste osakonnas on kokku kohti 12. noorele. Vanuseline pilt on iga aasta natuke erinev ja täpne osakondadesse paigutamise võib sõltuda rohkematest aspektidest, kui ainult vanusest. Siiski on üldiselt keskkuses olevatest 10–17 aastastest poistest teise korruse osakonnas nooremad. Lisaks lastele viibivad osakonnas kaks kasvatajat või sotsiaalpedagoogi. Ruumiliselt on osakonnal ligi 190m², mille sees on poiste magamistoad, elutuba, kasvatajate ruum, rahunemistuba, vannituba koos tualettide ja garderoobiga ning väike laopind. Kuna olen töös tegelenud rehabilitatsiooni toetavate keskkonnanlahendustega,

viin ma läbi sekkumise nendes ruumides, mis lapsi enim puudutavad ja kus kõige rohkem aega veedetakse.

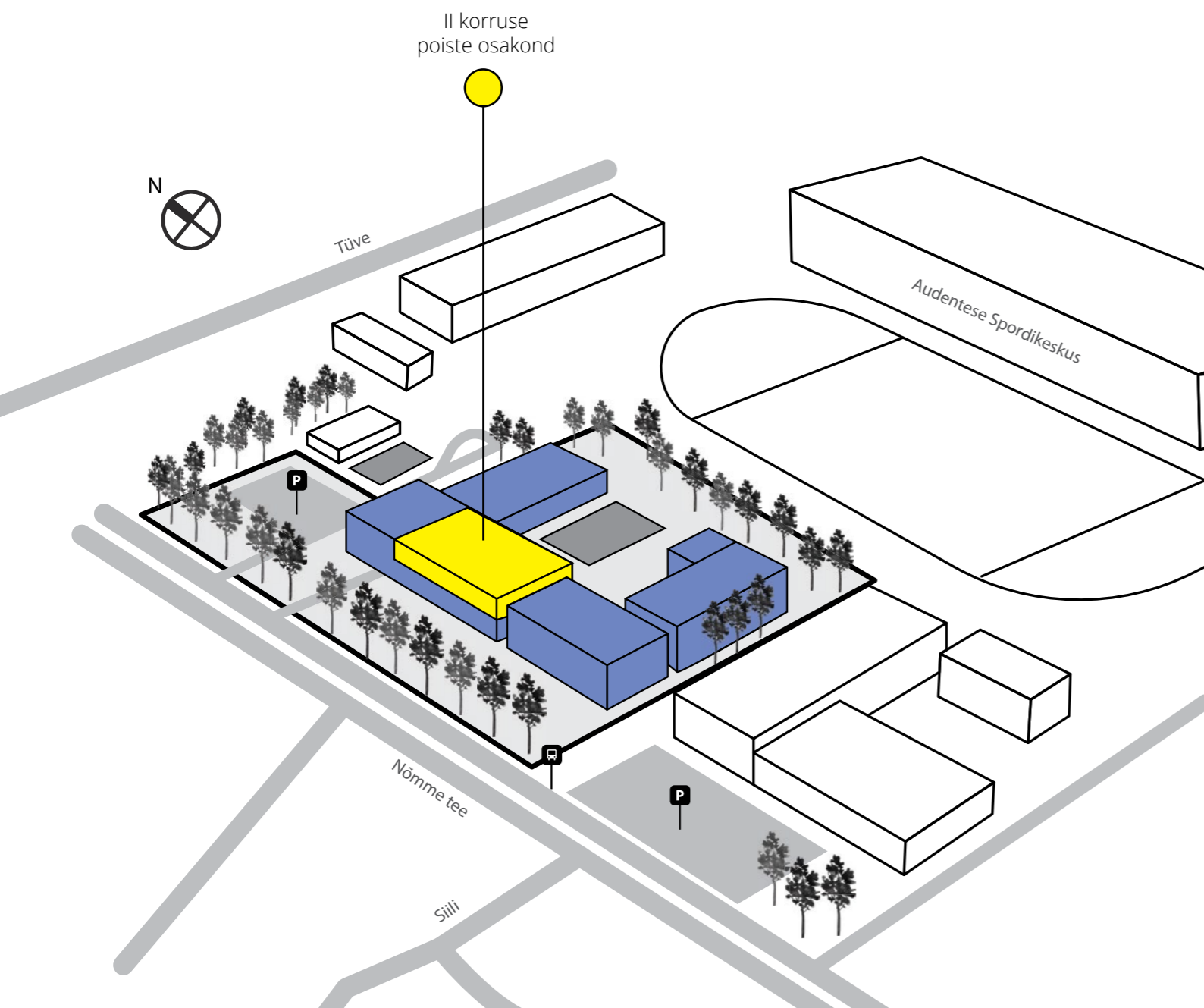
Iga rehabilitatsiooniasutus on natuke omanäoline. Kõikidel on seljataga õppetunde ja kogemusi, mis on paratamatult esile kutsunud kartusi. Nii ollakse ettevaatlikud ka ruumide sisustamisel. Nõmme tee keskkuses tuleb arvestada sellega, et asutuses viibivad lapsed võivad olla suitsiidsed ehk keskkond peab olema nende jaoks turvaline. Samuti tuleb lahendusi pakkudes silmas pidada, et kasvatajatele ja töötajatele säiliks ülevaade osakonnas toimuvast. Avatus keskkuses aitab märgata konflikte ja probleeme ning nendes võimalikult kiirelt sekkuda. Ruumiloo juures arvestasin ka sellega, et osakond on koduks igal aastal umbes kümnele erineva taustaga lapsele. Nende kõigi jaoks on kodu erineva tähendusega, nii visuaalselt kui mõtteliselt. Seega ei sea ma sellele ranget definitsiooni, vaid lähenen ruumidele kui lõuenditele, mida lapsed ise saavad oma vajadustes lähtuvalt muuta, täiendada ja kujundada.

Joonis 3:

TALLINNA LASTE TURVAKESKUS NÕMME TEEL

Antud plaanil on välja toodud Nõmme tee turvakeskuse hoonete kompleks. Kollasega markeeritud ala on teisel korrusel paiknev nooremate poiste osakond, mis on selles peatükis fookuses.

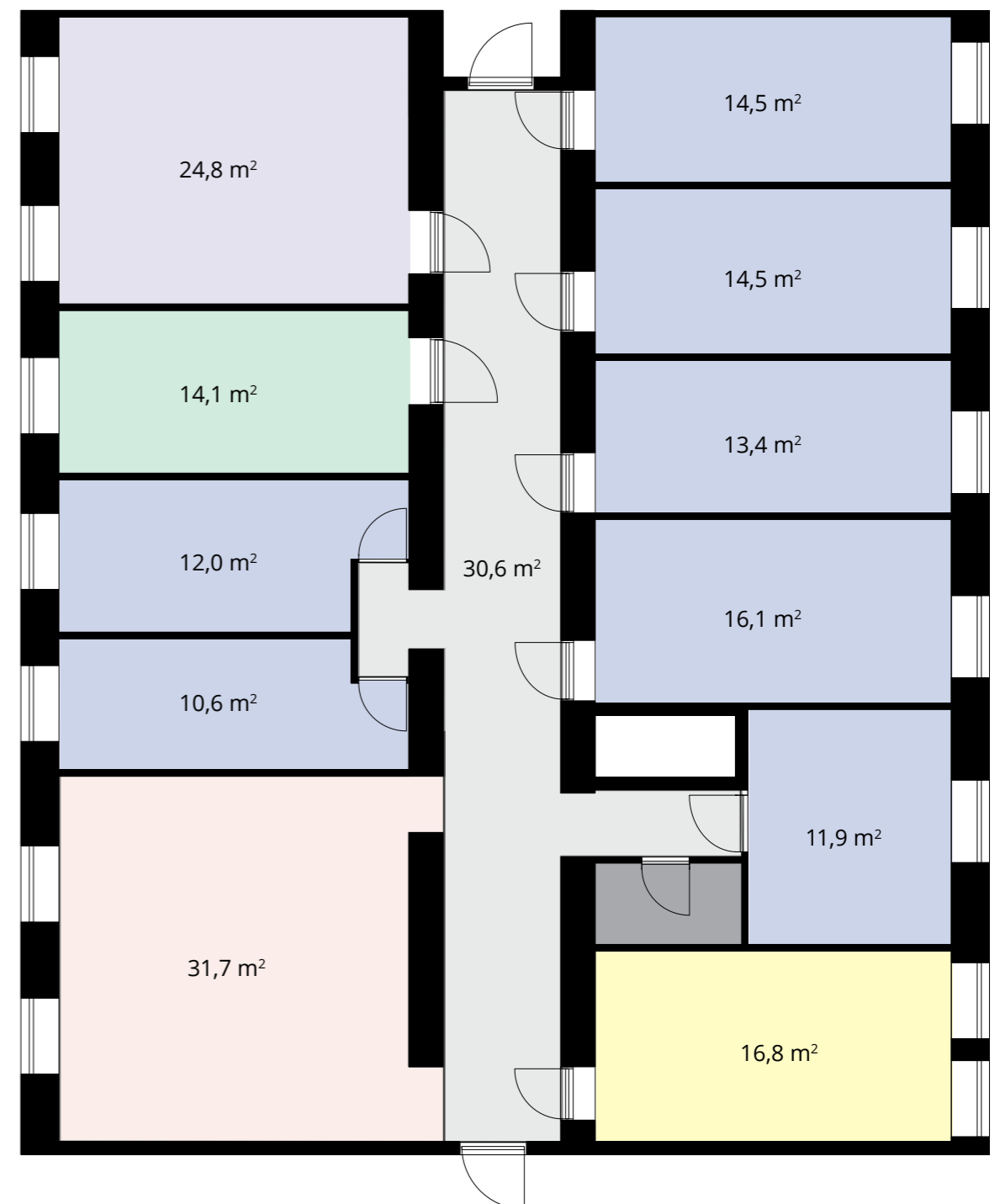
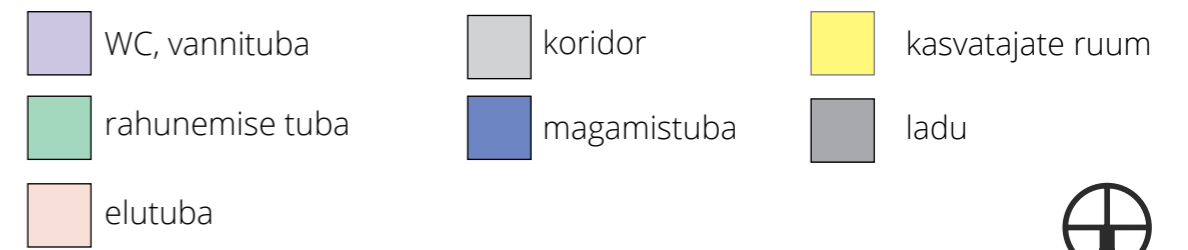
Nõmme tee tänavaga paralleelselt kulgeb osakonna koridor, mis tähendab, et magamistoad, mis kahele poole koridori jäävad, on vaadetega tänava või sisehoovi poole.

Joonis 4:

II KORRUSE POISTE OSAKOND

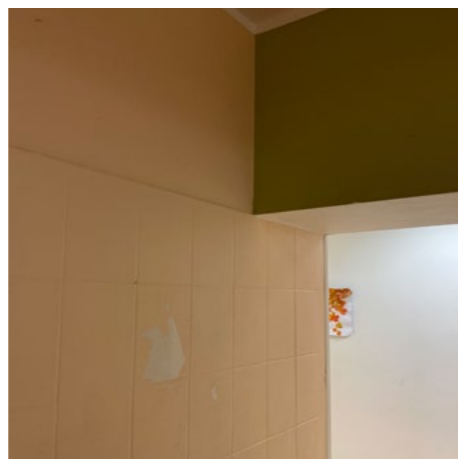
Skaala: 1:100

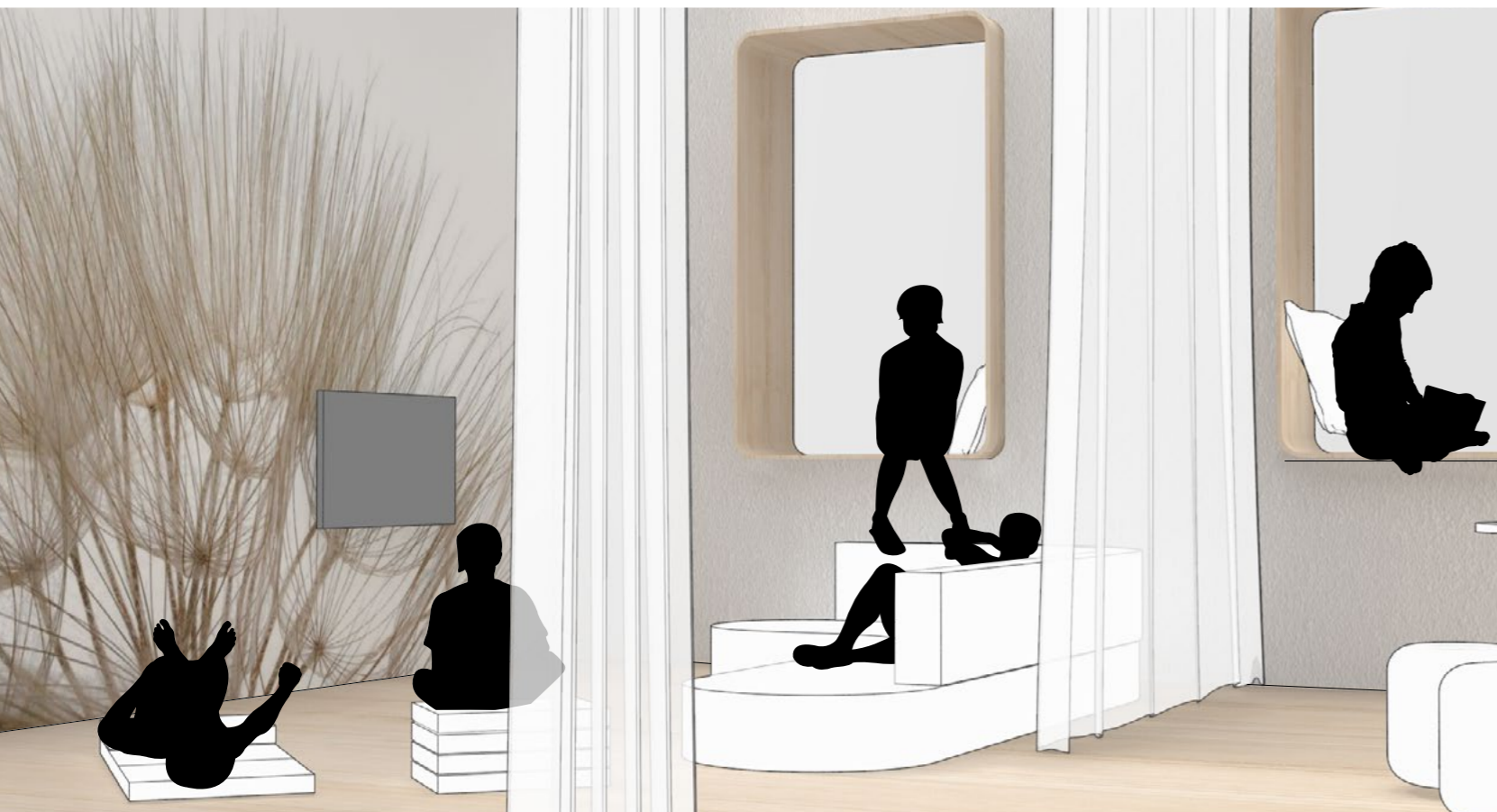

Fotod 29-34: ▼ ►

Allikas: Autori fotod.

II KORRUSE POISTE OSAKONNA HETKESEIS

▲ Eskiis 1: Vaade elutoale

▲ Eskiis 2: Vaade elutoale

ELUTUBA

Osakonna kõige sotsiaalsemaks ruumiks on elutuba, kutsutud veel ka kui puhkeruum või telekatuba. Siin veedetakse koos aega puhates, telekat vaadates või näiteks lauamänge mängides. Ka töötubadeks ja meisterdamisteks kasutatakse seda ruumi. Kuna tegemist on kõige suurema toaga osakonnas, toimuvad enamuse tervet osakonda hõlmavatest tegevustest siin ruumis. Ka mina viisin poistega läbi töötoa selles ruumis.

Toa ümberdisainimisel lähtusin sellest, et ruum oleks paindlikum ja avatum erinevatele tegevustele. Siinidel jooksvate õhuliste tekstiilide abil on võimalik jagada tuba kaheks, ilma, et kaoks läbinähtavus. See on oluline turvalisuse seisukohalt. Samuti võib tekstiilidega visuaalset pilti täielikult varjates tekkida poistel tunne, et neid teisel toa poolel ka ei kuulda. See võib muuta ruumi kärarikkamaks.

Mööbel soosib kurvilisuse ja pehmete nurkadega sooje emotsioone. Arvestasin seda nii diivani eskiisi loomisel, kui istekohtade ja riiulite puhul. Spetsiaalselt elutuppa disainisin suure seinakapi. Kapis ja riiulitel saab hoida raamatuid, ajakirju ja lauamänge. Kapiustest saab alla lasta lauad, mis annab võimaluse riiulitel olevaid mängu sealsamas mängida. Kui mõni tegevus (nt. Monopoly mängimine) võib hõivata ühe lauapinna pikemaks ajaks, ei teki teiste tegevuste peale tulemisel vajadust mäng lõpetada ja kokku lükata. Selline olukord tekkis minul töötuba läbi viies. Paindliku riiul-laua lahenduse juures saaks avada lihtsalt uue lauapinna.

Toone ja materjale valides lähtusin looduslike ja pehmete toonide rahustavast ja taastavast mõjust. Põrandal on puitparkett ja ka aknapaled on kaetud puiduga. Ühele seinale on toodud fraktaalne element loodusest, mis oma olemuselt ei mõju ahistavalt ja läheb ülejäänud tonaalsusega tunnetuslikult kokku. Loodust

olen sisse toonud ka taimede kujul. Taimedega on selles keskuses põhjendatud hirmud. Varasemalt on need keskusest ära söödud, lootuses, et nad võivad tekitada narkootilise mõju. Lahendasin olukorra maitsetaimedega. Need on tervisele ohutud ja ei tohiks mõjuda provokatiivselt. Lisaks meeldib kasvataja sõnul poistele ise süüa teha, mis annaks võimaluse noppida toitude sisse potist värskaid saadusi. Näiteks pitsa peale basiilikut.

Istumiseks mõeldud elemendid ruumis on võimalikult mugavad ja paindlikud. Nii annab tekitada erinevaid olukordi vastavalt ruumis asetleidvatele tegevustele. Samuti tegin toolide või tumbade puhul valikud ümarate raadiuste ja pehmete nurkade kasuks. Põrandale olen lisanud veel mõned kokkulapitavad matid. See annab lapsele võimaluse otsustada, kas soovib seda kasutada pikutades avatud kujul või kokkupanduna istumise all.

▲ Eskiis 3: Elutoa aknalaud

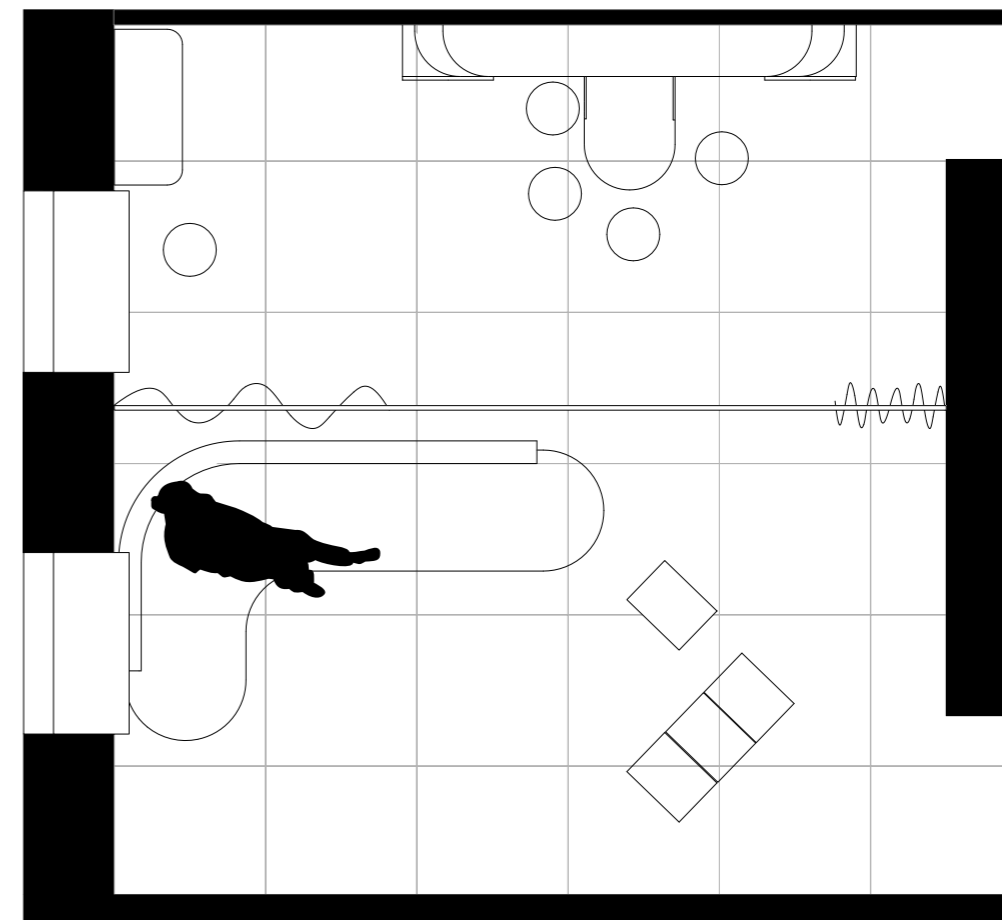
Rakendatud võtted: 4, 8, 9, 10, 12, 14.

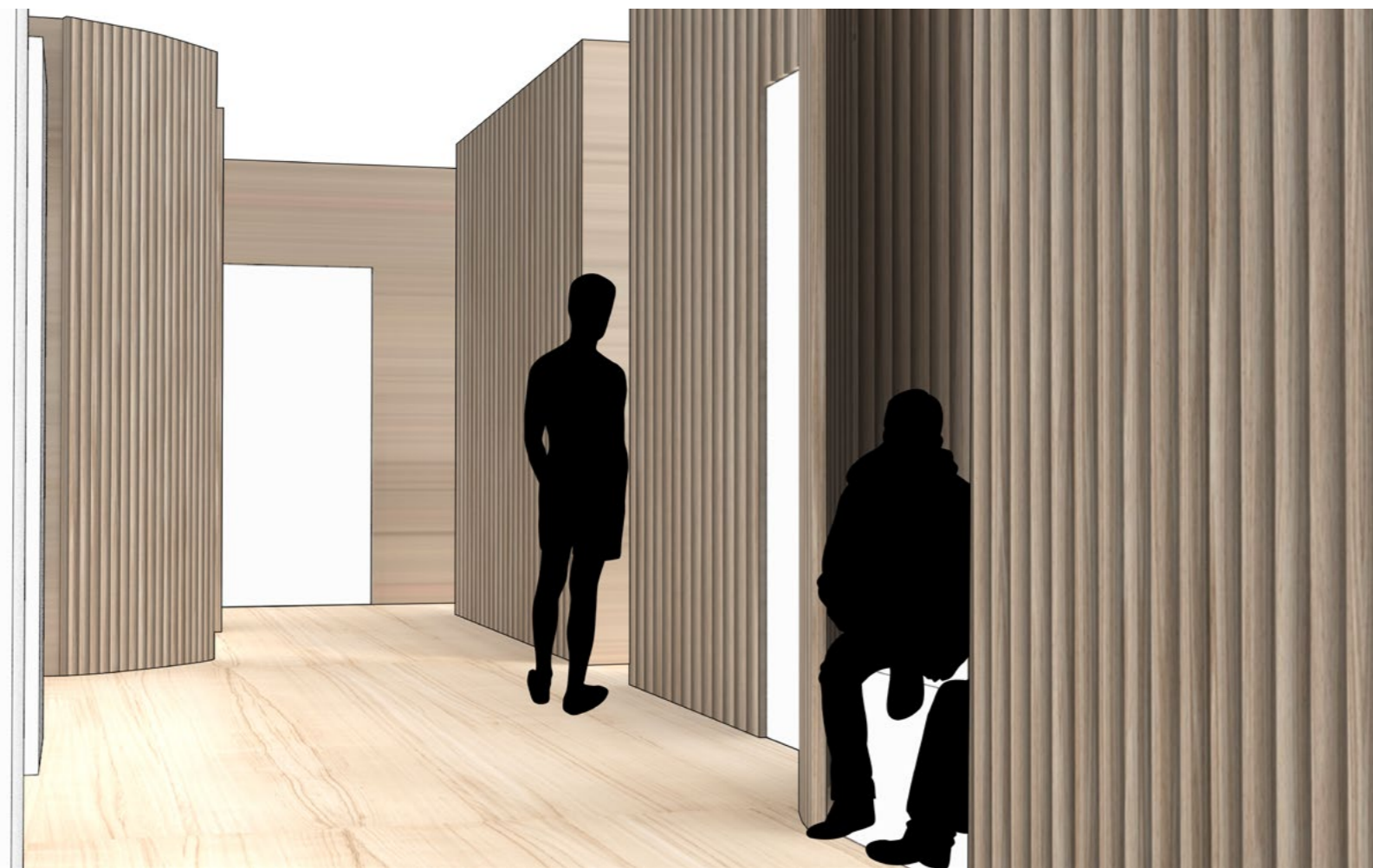
Nõmme tee hoones on kõrged ja piisavalt laiad aknad, et kasutada neid „pesadena“. Neis saab olla nii omaette, lugedes raamatuid või ajakirju, kuid võimalus on kasutada seda ka lisa istekohana näiteks teleka vaatamiseks. Aknapaled on kaetud puiduga, tuues neid paremini esile ja pakkudes sealviibijale soojemat ja kutsuvat olemist. Kuna osakonnas on koos palju erinevaid lapsi ja privaatsuse puudumine on nende poolt korduvalt välja toodud probleem, siis selline pisult eraldust pakkuv lisaruumi tekitamine on väga teretulnud.

Joonis 5:

ELUTOA PLAAN

Skaala: 1:50, pindala 31,7 m²

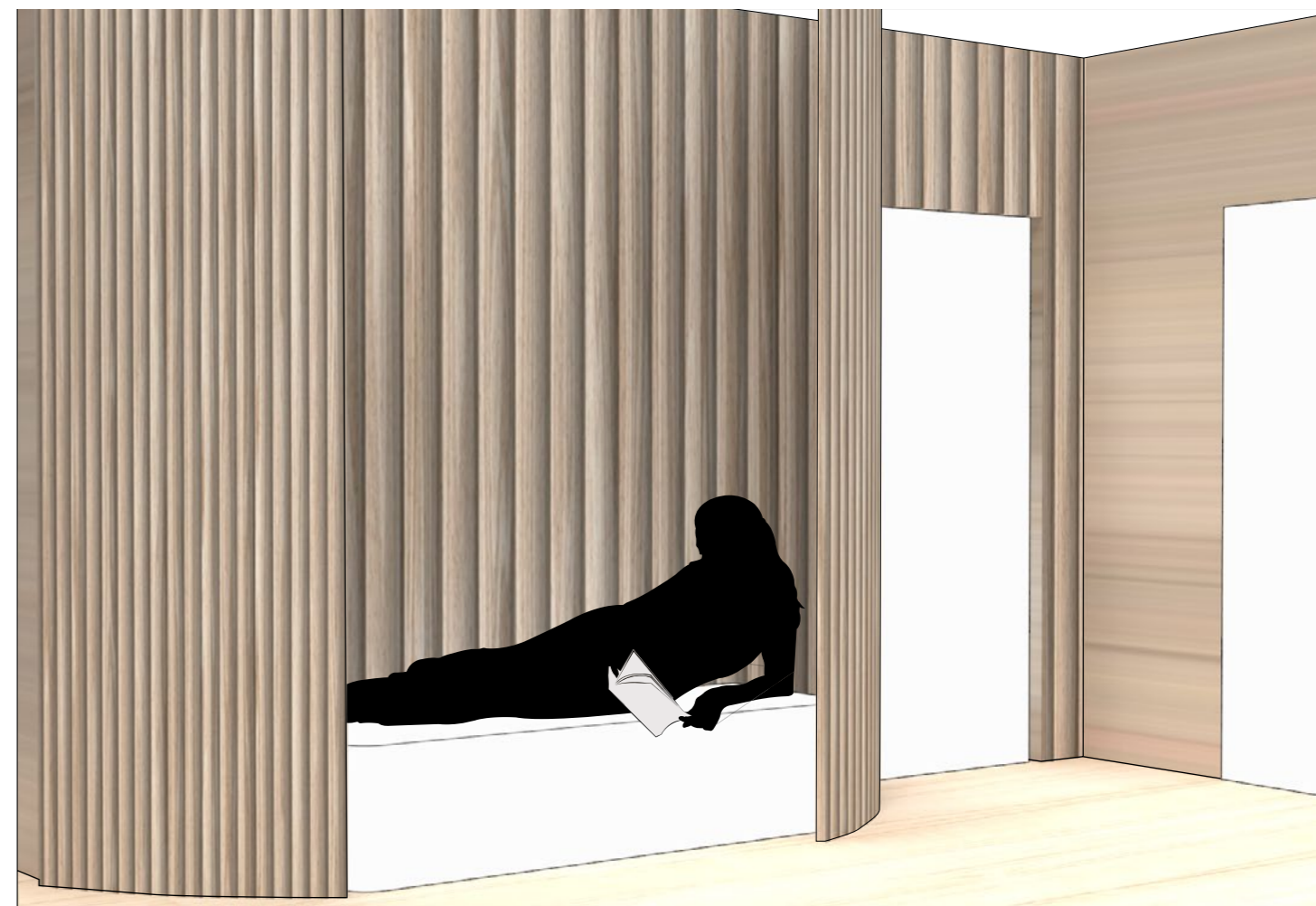

▲ Eskiis 4: Istumiskoht koridoris

KORIDOR

Jätk elutoale kui ühisalale on keskuses koridor. Koht, mis on kui läbikäigu hoov, kujuneb teinekord vestluspaiagaks või kasvatajale öösel asemeks. Seal on nimelt ainus diivan, kuhu saab öövahetuses olles pikali heita nii, et kuuleb ja näeb poiste liikumist. Hetkel on see pikk kitsas ruum, millest kahele poole jäävad magamistubade uksed. Meenutab haiglat. Selleks, et selliseid assotsiatsioone ei tekiks ning see ala mõjuks hubaselt ja rahustavalt, tõin ma siia sisse puidu. Laudise või ribidena toob ta ruumi rohkem struktuuri ja vaheldusrikkust, mida soosib ka biofiilne disain.

Hetkel pigem kasutamata ruutmeetrid täitsin privaatsemate istumiskohtadega. Puitlaudis eendub kohati seinast, peites enda sisse kas pehme istepingi või diivani. Keskust külastades olen näinud, et vanemaga räägitakse telefoni teel koridoris kõndides. Kasvatajate sõnul peetakse ka teisi privaatsemaid vestlusi

▲ Eskiis 5: Ase koridoris

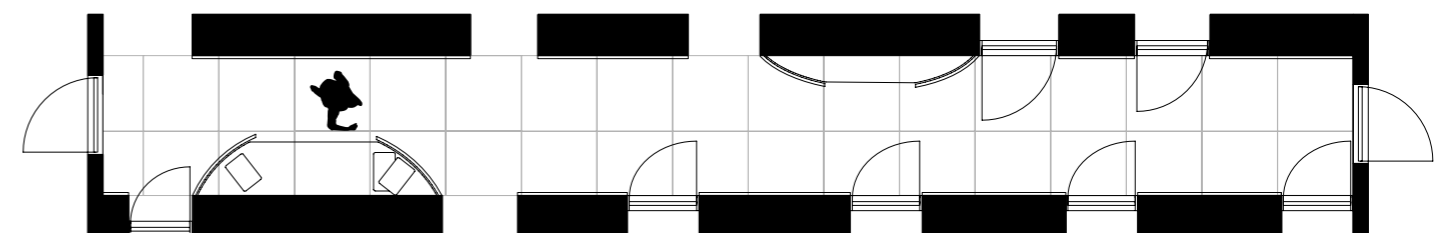
eelistatult elutoast väljaspool. Selline lahendus soosib seda teha mugavamalt ja privaatsemalt, võttes ruumist maksimumi.

Rakendatud võtted: 10, 12.

Joonis 6:

KORIDORI PLAAN

Skaala: 1:100, pindala 30,6 m²

▲ Eskiis 6: Vaade koridorile

▲ Eskiis 7: Vaade magamistoale

MAGAMISTUBA

Kõige isiklikum ja intiimsem tuba osakonnas on magamistuba, kuid ka seda ruumi jagatakse enamasti kahe poisi vahel. Siiski on see koht, kus on vaikust ja omaette olemist rohkem. Magamistoas näiteks loetakse, joonistatakse, puhatakse, tehakse koolis antud koduseid ülesandeid ja magatakse. Kui muidu kärarikas keskkond tüütab, on see koht, mis pakub mingilgi määral rahu.

Magamistoad on enamasti riskülikukujulised ruumid, mille ühes otsas aken. Hetkel keskust külastades olen täheldanud, et ruumid on jaotatud enamasti nõnda, et ühele poisile kuulub akna lähedal olev piirkond ja teisele ukse juures olev. Kohati on see ebavõrdne, jättes ühele näiteks paremad valgustingimused akna all õppimiseks. Samuti on ukse kõrval magaval poisil justkui vähem privaatsust.

▲ Eskiis 8: Aeg enne uinumist magamistoas

Magamistuba ümber luues, soovisin tagada võrdsed tingimused mõlemale poisile. Nii tekitasin kirjutuslaua ja õppimise pinna akna alla, pakkudes häid valgustingimusi. Lauaplaadi alla on paigutatud avatud riulid, kus hoida õpikuid ja vihikuid. Akent on võimalik katta pimendava rulooga, et öösel tänavavalgustus sisse ei paistaks.

Nõmme tee turvakeskuse ruumid on kõrged, lausa 3,2 meetrit. Seega sai siin kasutada tööriistakastist eskiisi, mis käsitleb mitmetasapinnalisi ruume. Ühes toa servas on kahekorruseliselt voodid koos mini elutubadega. Nende laste jaoks on oluline turvatunne, mistõttu on voodid privaatsed ja pesasarnased. Ka siin olen kasutanud kurvilist mööblit, mis soosib rahulikku meelt ja lõõgastumist. Voodi juures on oluline roll ka väikesel kohtvalgustil. See on võimalik õhtul voodis lugedes põlema panna, ilma et see häiriks või paistaks uinuda soovivale toakaaslasele silma.

▲ Eskiis 9: Vaade magamistoale

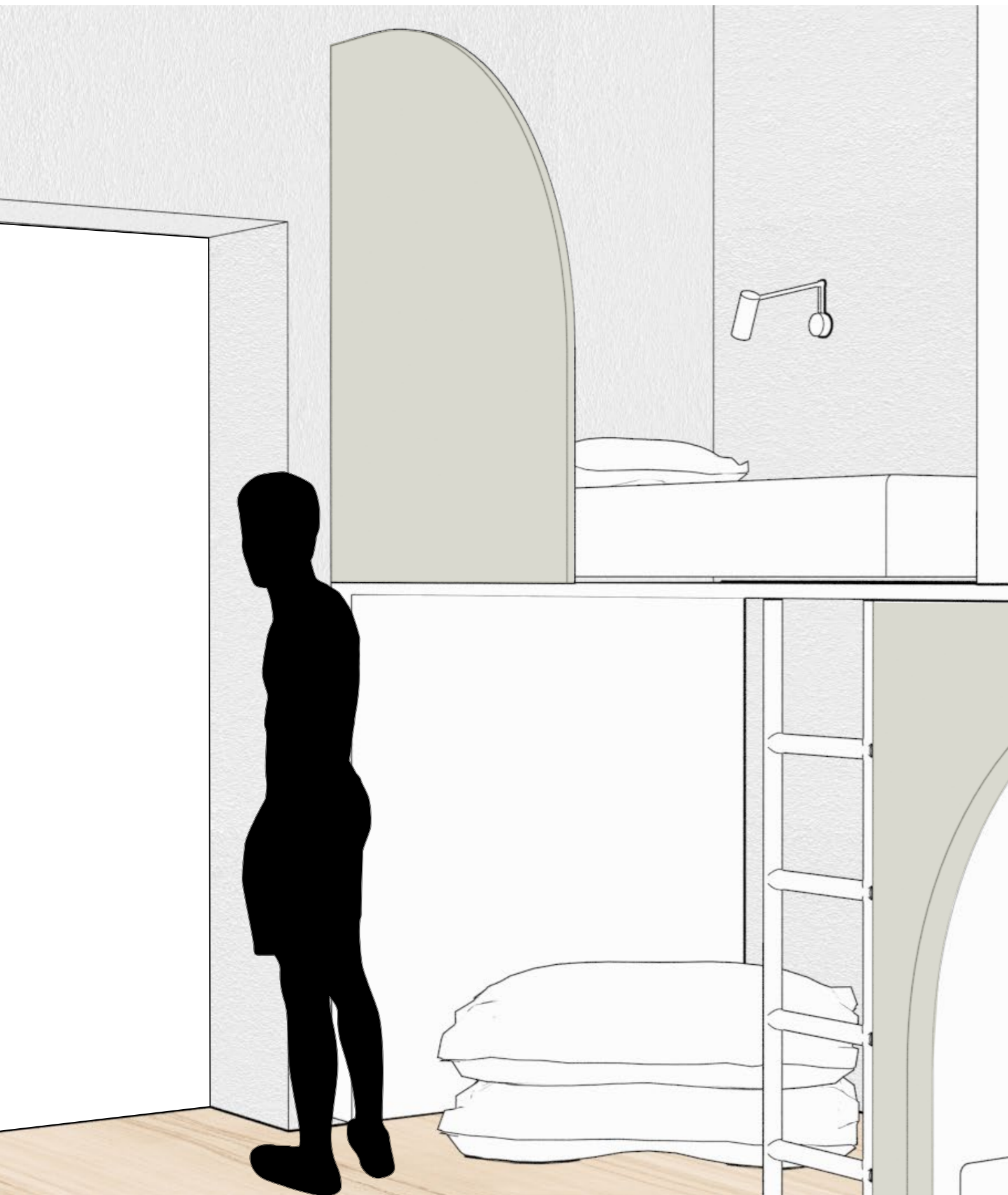
Väikese elutoa eesmärk on pakkuda poistele rahulikumaks ajaveetmiseks alternatiivi ühisalas olevale samanimelisele ruumile. Selleks, et oma voodi ei oleks ainuke "oma paik" keskuses, tekitasin ma muidu jagatud tuppa väikese oma koha veel. Seal saab riulitel hoida omi asju, riietada või päeval lihtsalt aega veeta. Nii ei pea täisriietes selleks voodisse ronima.

Ruumi seinad on kui lõuendid, kaetud magnet- tahvelvärviga. Teooria räägib, et

ruumi isikustamine ja sellesse sekkumine mõjub hästi.¹ Praktika on tõestanud, et lapsed tahavad oma ruumi kujundada. Tahvelseinad on erinevates sarnase funktsiooniga asutustes enamasti olnud kasutuses. Ka siin annan ma lastele võimaluse ise enda tuba kaunistada.

Rakendatud võtted: 8, 10, 11, 16, 17.

¹ E. L. Deci, R. M. Ryan 2000. The "What" ...

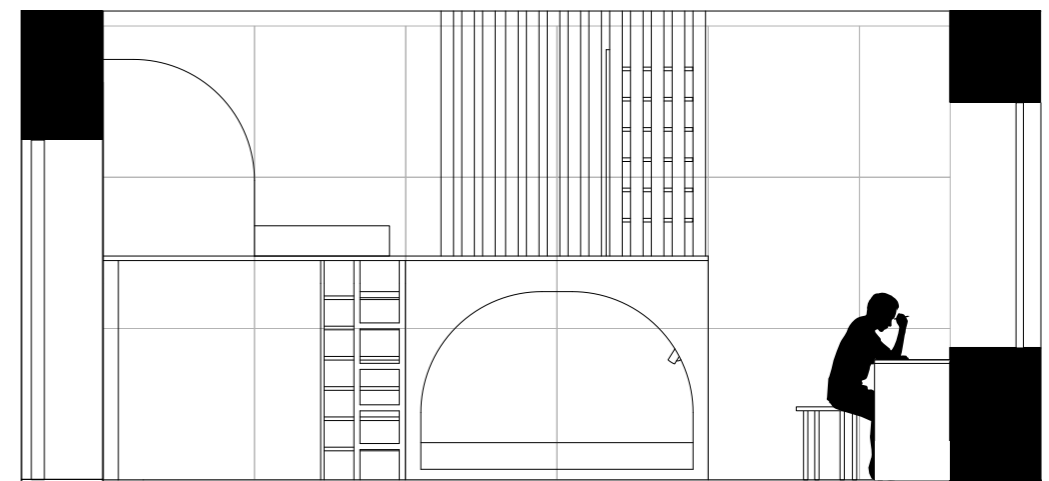
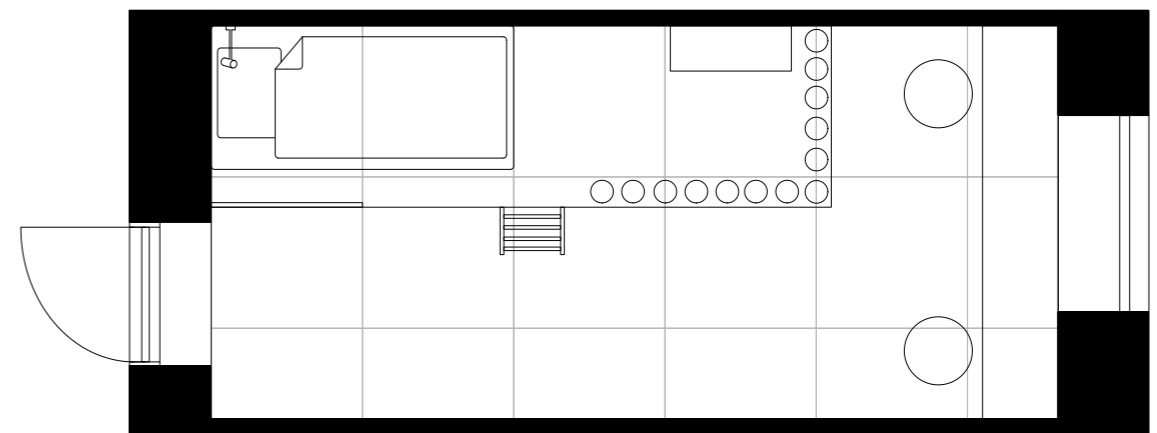

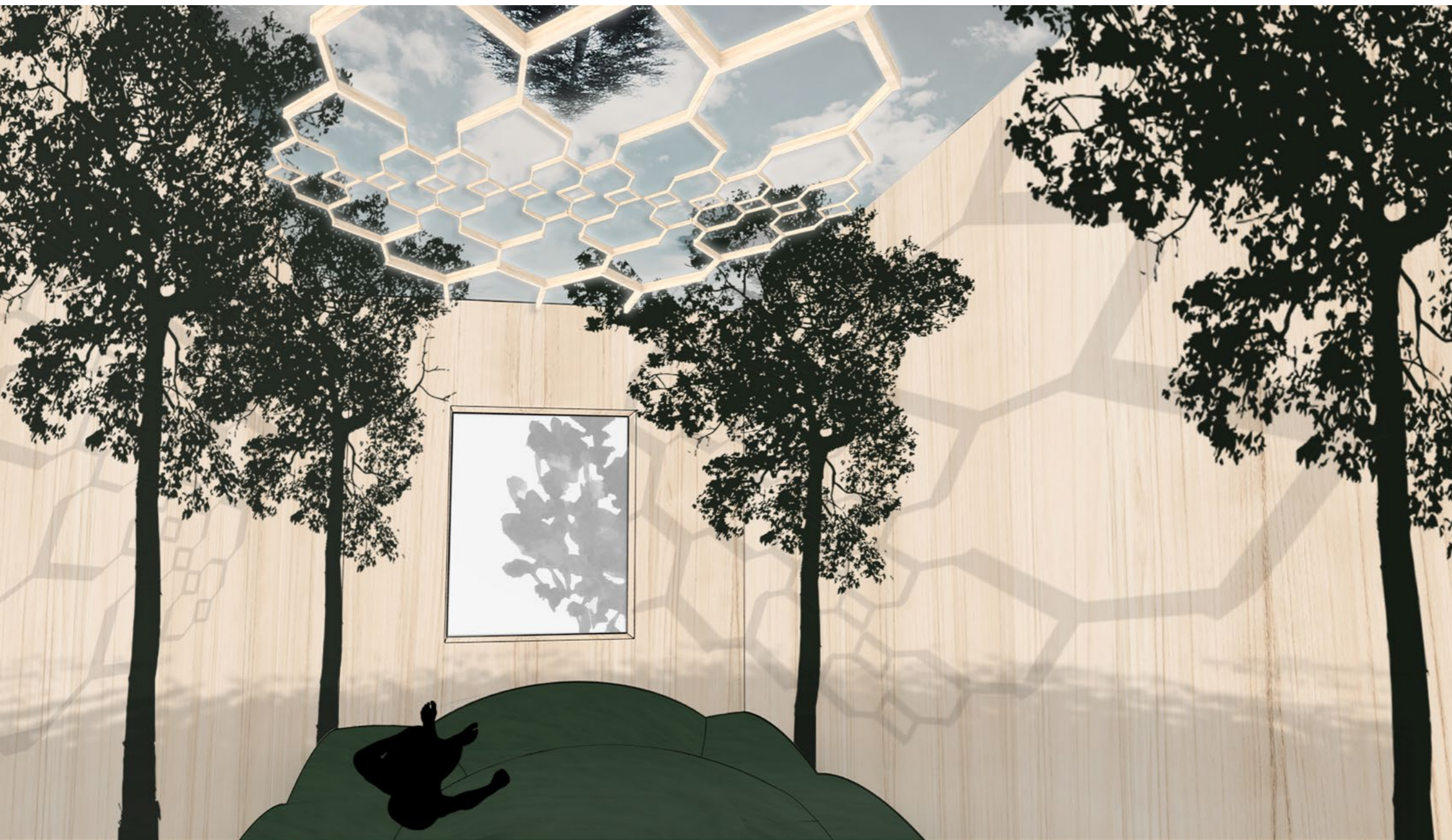
▲ Eskiis 10: Vaade magamistoale

Joonised 7 ja 8:

MAGAMISTOA PLAAN JA LÕIGE

Skaala 1:50, pindala 14,5 m²

▲ Eskiis 11: Vaade rahunemise toale

RAHUNEMISE TUBA

Enamasti on sellistes sõltuvusprobleemide ja käitumisraskustega noortele suunatud asutustes vajalik üks tuba, kuhu noor viia momendil, mil ta vajab teistest eraldust rahunemise eesmärgil. Nii ka Tallinna Laste Turvakeskuses Nõmme tee poiste osakonnas. Seal kutsuvad poisid seda omavahel ka V.I.P. toaks, kuna ta on üks ainsaid kohti, kus saab olla üksi. Sinna satutakse enamasti siis, kui agressioon või teised negatiivsed emotsioonid on võtnud võimust ja viinud noore endast välja. Olgu see siis meelemürkide mõjul või ilma. Selles ruumis ei viibita üldjuhul

kaua, keskmiselt mõned tunnid.

Sinna ruumi saabumise momendil võib lapsel olla kadunud kontroll enda ja oma emotsioonide üle. Seega on selle toa puhul väga oluline, et seal ei saaks endale viga teha ja kõik oleks turvaline. Nii ei ole need ruumid täis sisustust ega esemeid, mida löhkuda või millega endale haiget teha. Seega on ta hetkel üks suur tühi ruum, mille põrandal on pehmed matid, seinad tühjad ja laes luminofoorvalgusti.

Tööriistakasti sellesse ruumi reflekteerides proovisin tekitada võimalikult rahustavat ja toetavat keskkonda. Selleks, et mitte teha haiget endale ega löhkuda midagi ruumis, tundub hea saada laps pikutavasse asendisse, see assotsieerub ka magama jäämisega, mis nõuab ka meelte lõdvestumist. Nii tegin ma põranda pehmeks, täites selle pehmete graanulitega, mis järgivad lapse samme ja keha ergonomikat pikali olles. Pikali asendisse minemist soosib valminud ruumilahenduse puhul rõhu asetuse laele.

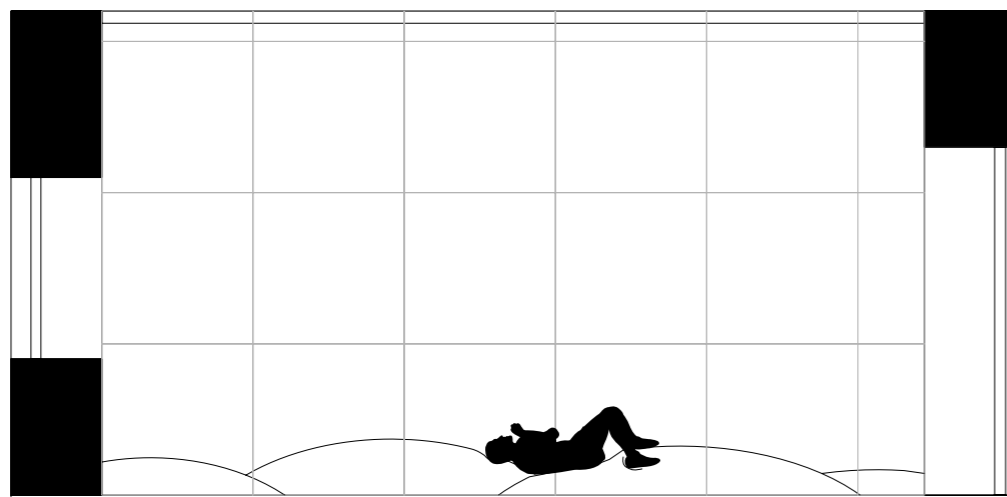
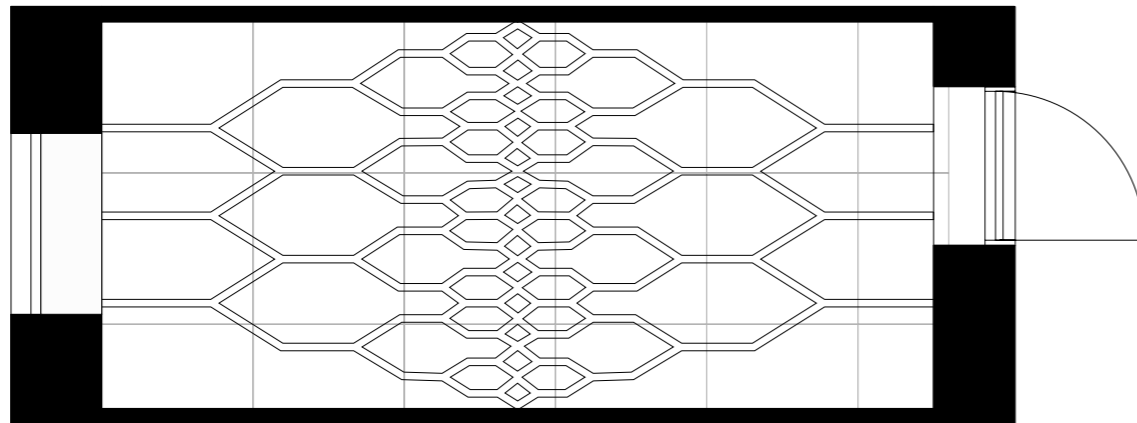
Tähelepanu keskmeks on selle lahenduse puhul lagi. See sisaldab fraktaalset valgustit, tekitades positiivelt mõjuvat varjudemängu ja pakkudes rahustavat toimet. Seinte ja lagede vahelist piiri hägustavad ja muudavad väliskeskkonnaga sarnasemaks puud, mis kõrguvad mööda seina ja jätkuvad laes. Selleks, et seinad ei pakuks ronimispinda, on puud trükitud vineerile. Tuba pakub tõelist keskkonna vaheldumist ja aitab eelnevalt töös käsitletud uuringutele baseerudes pakkuda rahunemist toetavat keskkonda.

Rakendatud võtted: 7, 8, 10.

Joonised 9 ja 10:

RAHUNEMISE TOA PLAAN JA LÕIGE

Skaala 1:50, pindala 14,1 m²

KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös on uuritud, mil moel saab ruum mõjutada inimese psühholoogilist heaolu, fokuseerudes sõltuvusprobleemide ja käitumisraskustega lastele suunatud rehabilitatsiooniasutustele. Uurimuse alguses püstitasin küsimuse: kuidas on võimalik pikemaajalisel rehabilitatsiooniprogrammil viibivaid lapsi ja noori mõjutada läbi neid ümbritseva ruumi nii, et nende kohanemine oleks lihtsam ja tulemused edukamad? Vastuste leidmiseks olen lugenud teaduslike uuringuid, ruumipsühholoogiat käsitlevaid artikleid, külastanud ja vaadelnud sarnaseid asutusi Eestis, õppinud juhtumiuuringutest ja intervjuerinud sotsiaalpedagooge. Protsessist ei ole ma välja jätnud selle loo peategelasi, rehabilitatsiooniasutuses viibivaid lapsi ja noori. Vastupidi, olen andnud neile võimaluse kaasa rääkida, kuulates neid kui oma kogemuste eksperte.

Töö alguses annan ülevaate sõltuvusprobleemidest meie ühiskonnas. Statistika on murettekitav. Vallutame edetabelite tipud, olles narkootikumidest tingitud surmadega Euroopas esimesel kohal. Ka sõltuvusainete ja alkoholi tarvitamine algab varakult, seega on varajane sekkumine samuti oluline. Neile lastele, kellel on sõltuvusprobleemid või käitumisraskused, on üheks abi saamise võimaluseks rehabilitatsiooniasutused, kus viibitakse keskmiselt ühe õppeaasta vältel. Tegemist on kinniste asutustega, kus elatakse, käiakse koolis, kohtutatakse psühholoogidega ja läbitakse rehabilitatsiooniprogrammi. Külastuste käigus olen näinud, et Eestis ei ole nende asutuste keskkonnad disainitud teaduspõhiselt ega eesmärgipäraselt, seega on jäetud kasutamata hea keskkonna soodsalt mõjuv potentsiaal. Mitmed töös käsitletud uuringud on kinnitanud, et hea ruum vähendab stressi ja sellel on rehabilitatsioonile arvestatav roll.

Peale statistilisi ülevaateid ja olemasolevate lahenduste kirjeldamist, sukeldusin ma töö ühte olulisemasse peatükki, milleks on psühholoogia. Antud peatükki saadavad eskiisid, kus tõlkisin kirjapandud teaduslikud tekstid sisearhitektuuri keelde. Nendest valmis tööriistakast, mis on abiks sisearhitektidele sarnaste asutuste disainimisel. Loodud eskiiside juures on välja toodud kõige olulisem:

miks kujutatud võtte toimib ja kuidas seda ellu viia. Lahendused on seega piisavalt konkreetseid, et anda edasi teaduspõhine uurimus keskkonnas ja samal ajal piisavalt abstraktsed, et neid tõlgendada ja integreerida erinevatesse asutustesse.

Oma avastuste rajal sain selgeks, et üheks võtmeteguriks rahustavate ja taastavate keskkondade puhul on loodus. On välja selgitatud läbi mitmete uurimuste, et loodus nii oma naturaalses keskkonnas kui ka kunstlikult inimese poolt tekitatult omab tugevalt rahustavat ja taastavat mõju. Samamoodi ka näiteks Jackson Pollocki maalid. Kuidas on seotud need pealtnäha erinevad teemad? Minnes oma uuringuga rohkem sügavuti, leidsin ma, et looduse positiivsete mõjude taga on fraktaalne geomeetria ehk ühe mustrite kordumine erineval skaalal. Fraktalid esinevad laialdaselt looduses, kuid nende mõju on võimalik siseruumi tuua ka läbi fraktaalse mööbli, maalide või muude objektide kujul.

Fraktaalse geomeetriani jõudmine on kindlasti selle töö puhul üks põnevamaid avastusi, kuid teadusarvates koorus välja veel mitmeid tegureid, mis ruumis parematele taastusravi tulemustele kaasa aitavad. Ruumid on möbleeritud ja ka mööblil on võimekus inimese emotsioone mõjutada. Välja on selgitatud, et kurviline pehmete raadiustega mööbel kutsub esile sooje emotsioone, rahulikku meelt ja lõõgastumist. Seega tuleks võimalusel valikuid langetada teravete nurkade ja rangete kandiliste vormide kahjuks.

Rehabilitatsiooniasutustes on tavaliselt noori igapäevaselt koos ligi kümme-kümmekond. See seab privaatsuse puudumise üheks suurimaks probleemiks, mida lapsed ise on välja toonud. Uuringud näitavad, et isikliku ruumi tagamine vähendas agressiooni ja stressi. Positiivset mõju käitumisele toetavad veel suurem vabadus ja valikuvõimalused nii ruumile kui tegevustele, mida seal teha. Seega peaksid asutused pöörama tähelepanu ruumilise paindlikuse tagamisele. Modullaarne mööbel, paindlik ruum ja lastele võimaluse andmine ruumiloomesse sekkuda, on ka minu töös läbi mitmete lahenduste rakendust leidnud.

Maailmas on mitmeid keskkondi, mille kujundamisel on teaduspõhist lähenemist või psühholoogilist heaolu toetavaid võtteid kasutatud. Töös olen andnud neist ülevaate. Näiteks on õppida Haldeni vanglast Norras, mis rakendab oma arhitektuuris ja keskkonnadisainis mitmeid heaolu tagavaid võtteid, olles seeläbi üks madalaima retsidivismi näitajaga vanglaid maailmas. Lisaks sellele on töös antud ülevaade multisensorsetes keskkondadest ja vaadeldud erikoole.

Viimastes peatükkides olen tegelenud konkreetse rehabilitatsiooniasutusega Eestis ehk võtnud fookusesse Nõmme teel asuva Tallinna Laste Turvakeskuse. Enne neile disainima asumist veetsin keskusel aega ja viisin lastega läbi töötoa, mis aitas mõista, kuidas nad mõtlevad, mida nad keskusel teevad ja millised on nende reaalsed mured ja rõõmud. Teaduslikel uurimustel baseeruvat tööriistakasti rakendasin nende ühe osakonna näitel. See viis reaalsete olukordade lahendamiseni vastavalt olemasolevate ruumide mõõtudele ja paiknemisele. Nii sündisid sünteeslahendused, mis pakuvad Tallinna Laste Turvakeskusele rehabilitatsiooni toetavat keskkonda. Asutuse enda poolt on olemas reaalne huvi keskkonda sekkuda ja võimaluste raames uuendusi ellu viia.

Tulevikus saaks teha realiseeritud lahendustele analüüsi lähtuvalt praktikast ning seeläbi teha veel täiendusi ja muudatusi paremuse suunas. Arhitektuurselt annaks edasi uurida ruumide mõju erinevatel skaaladel, hoone planeeringu, kõige optimaalsema suuruse ja siseplaani võtmes. Lisaks annab edasi uurida spetsiifilisi elemente ruumis. Näiteks minna sügavuti konkreetsete materjalide mõjuga. Seda nii tekstiilide valikul kui ka erinevate puitmaterjalide, plastikute ja tehismaterjalide puhul. Selle töö puhul tõdesin, et ruumipsühholoogia vallas on palju põnevat ja avastamist pakkuvat.

SUMMARY

The thesis “Walking the Line Between a Home and a Penitentiary – Environment to Support Youth Rehabilitation” takes a deeper look at the ways a room can influence a person’s psychological wellness, main focus being on the rehabilitation facilities for children and youth with addiction and behavioral problems. I started this research with a question: how could we use surroundings to affect youth and kids in long-term rehabilitation in order to make adjusting and reaching better results easier? To find the answer to this question, I have read scientific studies, articles that cover room psychology, visited and observed similar facilities in Estonia, learned from case studies, and interviewed social pedagogues. In my process I did not exclude the main protagonists of this story, the children and youth in rehabilitation facilities. On the contrary, I gave them the opportunity to share their experiences as experts in the matter.

At the beginning of this thesis, I give an overview of addiction in our society. The statistics are worrisome. We are dominating the charts by being in the first place regarding deaths due to drug abuse. The use and abuse of addictive substances and alcohol starts at an early age, which is why early intervention is crucial. One way to help children with addiction or behavioral problems is through rehabilitation facilities, which are closed facilities that offer living quarters, education, and psychological help as part of a set rehabilitation programme. These programmes usually last for one academic year. During my visits I noticed that in Estonia, these facilities are not designed in accordance with research or their goals, affecting the impact of the programme.

After giving an overview of the statistics and the solutions currently in use, I dove into one of the most important chapter of this thesis – psychology. In order to translate scientific texts into the language of interior design I have added sketches to support this chapter. These sketches in turn make up a toolbox to help interior designers while designing similar establishments. Sketches include the most important information: why does the portrayed solution work and how to implement it. This makes the solutions concrete enough to convey scientific

studies, and abstract enough to allow interpretation and different integration. During my journey of discovery, I found out that one key factor when it comes to calming and restoring surroundings is nature. It has been determined through various studies that nature of any kind (both naturally occurring and man-made) has strong calming and restoring influence. As do Jackson Pollock’s paintings for example. In what way are these two seemingly different examples related? Going more in depth with my research, I found out that the reason behind nature’s positive influence is fractal geometry, meaning the repetition of a pattern on different scales. Fractals are extensively found in nature, however, their impact could be brought to interior surroundings through fractal furniture, paintings or other objects.

Reaching the topic of fractal geometry was definitely one of the most interesting finds of this research, however, scientific articles revealed many other factors of interior design that contribute to better results in rehabilitation programmes. Rooms are furnished and furniture also has the power to affect human emotions. It has been determined that curvy pieces of furniture with soft radiuses evoke warm emotions, serenity, and relaxation. Which means that, if possible, sharp edges and strict angular shapes should be avoided.

There are usually around ten children spending every day together at a rehabilitation facility. This sets lack of privacy as one of the main issues the children themselves have brought up. Studies have shown that granting personal space results in decrease of aggression and stress. More positive affect on behaviour could also be reached through added liberties and options when it comes to both the room itself and the activities taking place in it. This means that the facilities should give special attention to granting spatial flexibility. Modular furniture, versatile room, and giving children the opportunity to take part in creation of their own space have also found its way into my thesis through many proposed solutions.

There are various environments in the world that have been designed on the basis of science or practices used to support psychological wellness. In my

thesis I give an overview of some examples. One of them being Halden prison in Norway, which applies numerous wellness-supporting principles to their practices, as a result of which, they have one of the lowest scores of recidivism as compared to other prisons in the world. In addition to that, the thesis at hand aims to cover aspects of multisensory environments, and share observations from reform schools.

In the last chapters I focused on a specific rehabilitation facility in Estonia – Tallinna Laste Turvakeskus located at Nõmme tee. Before designing for them, I spent time at the centre as well as held a workshop for the children in order to understand their way of thinking, what they do at the centre, and what really brings them happiness or sorrow. The toolbox based on scientific research was reflected using one of their departments as an example. This led to actual solutions depending on the measurements and layouts of existing rooms which resulted in solutions that offer Tallinna Laste Turvakeskus an environment more suitable to support rehabilitation. The facility showed real interest in adjusting the environment and go through with changes in accordance with their capabilities.

Future studies could carry out analysis of implemented solutions based on practices in order to perfect and better them. Architecturally there is a possibility to continue the study of rooms' impact on different scales, keeping in mind most optimal size and layout while setting in place a building plan. In addition to previously mentioned, there is an option to further research particular elements in a room. For example going more in depth regarding the impact specific materials have. Choosing textiles would be one example of that, but it could also apply to different wood materials, plastics, and synthetic materials.

BIBLIOGRAAFIA

Alkoinfo – <http://noored.alkoinfo.ee>

Autori märkmed vestlustest Tallinna Laste Turvakeskuse töötajatega. Märkmed autori valduses.

Autori suulised vestlused Maarjamaa Haridukolleegiumi personaliga. Märkmed autori valduses, 03.03.2020.

Benko J. – The Radical Humaneness of Norways Halden Prison. – New York Times, 26.03.2015, <https://www.nytimes.com/2015/03/29/magazine/the-radical-humaneness-of-norways-halden-prison.html> (vaadatud 08.03.2020)

Boztas S., Why are there so few prisoners in the Netherlands? – The Guardian 12.12.2019, <https://www.theguardian.com/world/2019/dec/12/why-are-there-so-few-prisoners-in-the-netherlands> (vaadatud 09.03.2020)

Castella K., Designing for Kids. – New York: Routledge 2019

Dazkir S. S., Read M. A., Furniture Forms and Their Influence on Our Emotional Responses Toward Interior Environments – Oregon State University, 2011.

Deci E. L., Ryan R. M., Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. – American Psychologist Vol 55, 2000

Deci E. L., Ryan R. M., The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior – Psychological Inquiry, 11(4), 2000.

Drug Deaths in Europe – Statista, <https://www.statista.com/chart/10320/drug-deaths-in-europe/>

Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring 2017/2018 õppeaastal – Tervise Arengu Instituut.

Elements of a Snoezelen® Sensory room – <https://www.snoezelen.info/elements-of-a-snoezelen-sensory-room/> (vaadatud 29.02.20)

Epner E., Alkoholi lapsed – Levila, <https://levila.ee/tekstid/alkoholi-lapsed>, veebruar 2020.

Evans R., Translations from drawing to building – The MIT Press 1978.

Fraktaal – Eesti Entsüklopeedia, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/fraktaal>

Gentleman A., Inside Halden, the most humane prison in the world – The Guardian, 18.05.2012, <https://www.theguardian.com/society/2012/may/18/halden-most-humane-prison-in-world>

Gomez C., Poza J., Gutierrez M.T., Prada E., Mendoza N., Hornero R., Characterization of EEG patterns in brain-injured subjects and controls after a Snoezelen® intervention, 2016

Halden Prison – https://en.wikipedia.org/wiki/Halden_Prison

Histry – <http://www.snoezelen.info/history/>

Household spending on alcohol close to €130 billion – Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20190101-1?fbclid=IwAR2pSladraoTE9fWoyajtwCpBruUPxHOkKR6z8Pu7kmZi8XI8RAnRSPfu_g

How Estonia became the drug-overdose capital of Europe – The Economist, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/11/12/how-estonia-became-the-drug-overdose-capital-of-europe?fsrc=scn/fb/te/bl/ed/howestoniabecamethedrugoverdosecapitalofeuropedailychart&fbclid=IwAR1JuHJVq0AMCCGUypjXMwPd4Z4qxW0zYeOQvcShfBmKIWik9EV-F3QwLbE>

How Norway designed a more humane prison – Youtube, 12.04.2019, <https://www.youtube.com/watch?v=5v13wrVEQ2M> (vaadatud 15.03.2020)

How Norway turns criminals into good neighbours – BBC, 7.07.2019, <https://www.bbc.com/news/stories-48885846> (vaadatud 08.03.2020)

Iga viies eetlane elab suhtelises vaesuses – Delfi, <https://arileht.delfi.ee/news/uudised/iga-viies-eestlane-ehk-ligi-300-000-inimest-elab-eestis-suhtelises-vaesuses-ja-nende-osakaal-ainult-kasvab?id=84781475>

Joye Y., Fractal Architecture Could Be Good for You – Nexus Network Journal 9 (2), oktoober 2007, lk 311-320.

Kaplan R., Kaplan S. The Experience of Nature. A Psychological Perspective – Cambridge University Press, 1989.

Kellert S. R., Heerwagen J., Mador M., Biophilic Design: The Theory, Science and Practice of Bringing Buildings to Life – Wiley, 2013.

Kelling G. L. & Wilson J. Q., Broken Windows – The Atlantic, märts 1982.

Kenyon J., & Hong C. S., An explorative study of the function of a multisensory environment – British Journal of Therapy and Rehabilitation, 5, 619–623, 1998.

Kundla R., Probleemsed noored saavad oma elu muuta Kohtla-Järvel Torujõe noortekodus – ERR, 26.03.2019, <https://www.err.ee/923688/probleemsed-noored-saavad-oma-elu-muuta-kohtla-jarvel-torujoe-noortekodus>.

Laste ja perede arengukava 2012–2020 Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Sotsiaalministeerium. 2011, täiendatud 2013.

Maarjamaa Haridukolleegeium – <https://mhk.edu.ee> (vaadatud 15.03.2020)

Mandelbrot B., Fractals: Form, Chance and Dimension – New York: W.H. Freeman & Company, 1977.

Moradganjeh A., Anyone can design even a kitten – Square Mountains OÜ, 2017.

Narkomaania ravi ja rehabilitatsioon – Tervise Arengu Instituut. Infoleht.

Nemsitsveridze H. Laste turvakeskuse juht: lapsed alustavad meelemürkide tarbimist aina varem, noorim meieni jõudnud laps oli 8-aastane. – Delfi, 27.08.2018 <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/laste-turvakeskuse-juht-lapsed-alustavad-meelemurkide-tarbimist-aina-varem-noorim-meieni-joudnud-laps-oli-8-aastane?id=83477649>

Netherlands – Prison Insider, <https://www.prison-insider.com/countryprofile/netherlands-2019>

Pearson D., New organic architecture: The breaking wave. – Berkeley, CA: University of California Press, 2001.

Pintson M.-L., Magistritöö: erikoolist tulnud lapsel on keeruline sulanduda tavaellu – Tartu Postimees, 08.07.2017, <https://tartu.postimees.ee/4169895/magistritoo-erikoolist-tulnud-lapsel-on-keeruline-sulanduda-tavaellu>.

R.S. Ulrich, R. F. Simons, B. D. Losito, E. Fiorito, M. A. Miles, M. Zelson, Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments – Journal of Environmental Psychology 1991 (11), lk 201-230.

Ryan C.O., Browning W.D., Clancy J.O., Andrews S.L., Kallianpurkar N.B., BIOPHILIC DESIGN PATTERNS Emerging Nature-Based Parameters for Health and Well-Being in the Built Environment. International Journal of Architectural Research, Volume 8 (2), juuli 2014, lk 62–76.

Siig P., Intervjuus õpetajate lehele. <https://opleht.ee/2018/02/999-protsendil-juhtudest-on-turvakeskusesse-joudnud-lapsed-probleemsest-kodust/> (vaadatud: 11.02.20)

Singh N. N., Lancioni G. E., Winton A.S.W., Molina E. J., Sage M., Brown S., Groeneweg J. – Effects of Snoezelen room, Activities of Daily Living skills training, and Vocational skills training on aggression and self-injury by adults with mental retardation and mental illness, 2003.

Snoezelen® for challenging behaviour – <http://www.snoezelen.info/who-can-benefit/snoezelen-for-challenging-behaviour/> (vaadatud 29.02.2020)

Sotsiaalministeerium– Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond Laste ja perede arengukava 2012–2020.

TAI laiendab sõltuvusprobleemidega alaealiste ravivõimalusi – Tervise Arengu Instituut. <https://www.tai.ee/et/instituut/pressile/uudised/4268-tai-laiendab-soltuvusprobleemidega-alaaliste-ravivoimalusi> 27.12.2017, (vaadatud: 13.01.2020)

Tallinna Laste Turvakeskus – www.lasteturva.ee

Taylor R.P., Spehar B., Van Donkelaar P., Hagerhall C. M., Perceptual and physiological responses to Jackson Pollock's fractals. 2011

Traumatic brain injury: a potential cause of violent crime? – Lancet Psychiatry, 2018

Ulrich R.S., Simons R. F., Losito B. D., Fiorito E., Miles M. A., Zelson M., Stress Recovery During Exposure to Natural and Urban Environments – Journal of Environmental Psychology 1991 (11), lk 201-230.

Van der Helm P. Intervjuu Radarile – Radar 09.05.2017 – https://www.youtube.com/watch?v=zLr_hyc2xR4

Vansteenkiste M. & Ryan R. M., Basic Psychological Need Satisfaction and Frustration Scales, 2013.

Veimari A., Eesti narkosurmad püsivad jätkuvalt Euroopa tipus – Lõuna Eestlane, 19.04.2018, <https://lounaestlane.ee/eesti-narkosurmad-pusivad-jatkuvalt-euroopa-tipus/> (vaadatud 12.01.2020)

Viru Vangla – <https://www.vangla.ee/et/asutused/viru-vangla> (vaadatud 10.05.20)

Visocky O'Grady J. & K., A Designer's Research Manual – Rockport Publishers, 2017.

Weller C., Dutch prisons are closing because the country is so safe and no one really knows why – Business Insider, 26.04.2016, <https://www.businessinsider.com/no-one-can-explain-why-dutch-crime-is-so-low-2016-4> (vaadatud 09.03.2020)

Wener R. E., The Environmental Psychology of Prisons and Jails – Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

What is Co-Design? – Design For Europe. www.designforeurope.eu (vaadatud 15.12.2019)

Öine turvakoduteenus – Tallinna Laste Turvakeskus, lasteturva.ee

FOTOD:

Fotod 1–2. Magamistuba enne. Allikas: Autori Fotod.

Fotod 3–5. Magamistuba pärast. Autor: Marju Randmer-Nellis

Fotod 6–8. Agri kabel Jaapanis. Autor: Yousuke Harigane. Allikas: ArchDaily <https://www.archdaily.com/884875/agri-chapel-yu-momoeda-architecture-office>

Foto 9. Puuladvad. Võrdlus: Puuladvad vs Jackson Pollock. Allikas: Shutterstock

Foto 10. J. Pollocki maal. Võrdlus: Puuladvad vs Jackson Pollock. Allikas: Google search

Fotod 11–14. Haldeni vangla sisevaates ja eksterjöö. Autor: Knut Egil Wang Allikas: Moment/INSTITUTE <http://www.thestoryinstitute.com/halden>

Foto 15. Siseaed Haldeni vanglas. Autor: Jiri Havran. Allikas: <https://www.architecturenorway.no/projects/culture/halden-prison-2009/>

Fotod 16–18. Snoezeleni ruumid. Allikas: <http://www.snoezelen.info/sensory-rooms/snoezelen-image-gallery/>

Fotod 19–21. Maarjamaa Hariduskolleegeumi looduskaunis keskkond. Territoorium ja hooned. Allikas: Autori fotod.

Fotod 22–26. Vaateid MHK rühmamajadest. Allikas: Autori fotod.

Foto 27. Kollaaž volditud lahendustest. Allikas: Autori fotod.

Foto 28. Noormees Tallinna Laste Turvakeskuses. Allikas: Autori fotod.

Fotod 29–34. II korruse poiste osakonna hetkeseis. Allikas: Autori fotod.